

**N. U. BIKBAYEVA, E. YANGABAYEVA,
K. M. GIRFANOVA**

MATEMATIKA

**Umumiy oʻrta taʼlim maktablarining
4- sinfi uchun darslik**

Qayta ishlangan va toʻldirilgan
4-nashri

*Oʻzbekiston Respublikasi
Xalq taʼlimi vazirligi
tasdiqlagan*

„O‘QITUVCHI“ NASHRIYOT-MATBAA IJODIY UYI
TOSHKENT — 2017

UO‘K:372.851(075)51.(075)

KBK 22.1(ya 71)

B-68

Taqrizchilar:

- Nilufar Xamedova** — Nizomiy nomidagi TDPU dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi;
- Nazira Ahmedova** — Respublika Ta‘lim markazi boshlang‘ich ta‘lim bo‘limi boshlig‘i;
- Nilufar Aslonova** — Toshkent shahar 160- maktabning boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi.

Shartli belgilar

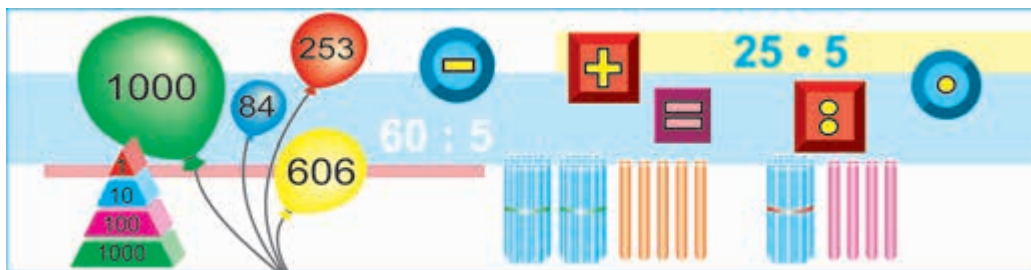
- 1, 2, ... — og‘zaki bajarish uchun mashqlar
- 1, 2, ... — yozma bajarish uchun mashqlar
- — nazariy material
- — ifoda to‘g‘ri bo‘lishi uchun qo‘yilishi kerak bo‘lgan belgilar
- — ifoda to‘g‘ri bo‘lishi uchun qo‘yilishi kerak bo‘lgan qavslar
- — mantiqiy topshiriqlar, qiziqarli masalalar
- — uyda bajarish uchun mashqlar
- — bir dars materialini ikkinchi dars materialidan ajratuvchi belgi

Ushbu darslikdagi pul muomalasiga doir mashqlarda narxlar shartli qabul qilingan.

Respublika maqsadli kitob jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan chop etildi.

- © N.U. Bikbayeva va b.
- © „O‘qituvchi“ NMIU, 2013
- © „O‘qituvchi“ NMIU, qayta ishlangan va to‘ldirilgan nashri, 2017

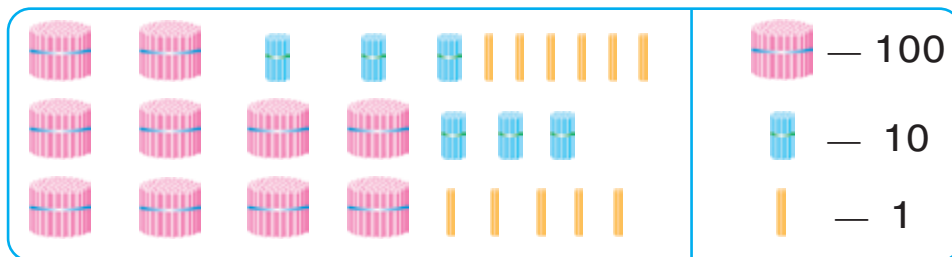
ISBN 978-9943-22-050-8

MINGLIK

3-sinfda o'tilgan materiallarni takrorlash va umumlashtirish

1. Har bir qatordagi cho'plar nechta?

2. Sonlarni o'qing: 756, 980, 302, 444, 271, 900, 1 000. Bu sonlarning har birida nechta birlik, nechta o'nlik va nechta yuzlik bor?

Bu sonlardan qaysi biri eng kichik? Eng katta?

Bu sonlarning yozilishida har bir raqam nimani anglatadi?

3. 1 ta yuzlikda nechta birlik bor? 1 ta yuzlikda nechta o'nlik bor? 1 ta minglikda nechta o'nlik bor? 1 ta minglikda nechta yuzlik bor?

4. Tikuvchilik firmasida 7 ta kastum tikish uchun 28 m mato sarflandi. 39 ta shunday kastum tikish uchun necha metr mato kerak bo'ladi?

5. Jadvallarni to'ldiring:

Qo'shiluvchi	124	337	
Qo'shiluvchi	536		200
Yig'indi		897	1000

Kamayuvchi	578		690
Ayiriluvchi	263	440	
Ayirma		248	320

6. Dam olish maskanida 48 tup chinor, undan 2 marta ko'p archa, archadan 12 tup ko'p tol ekildi. Necha tup tol ekilgan?

7. Hisoblashlarni qulay usul bilan bajaring:

$$208 + 435 + 92 \quad | \quad 324 - 154 - 24 \quad | \quad 716 + 24 + 176$$

$$4 \cdot 8 \cdot 25 \quad | \quad 35 \cdot 5 \cdot 2 \quad | \quad 2 \cdot 71 \cdot 5$$

8. Ifodalarning qiymatini toping:

$$80 : 16 \cdot 17 \quad 120 : 6 \cdot 4 \quad 16 \cdot 6 : 2$$

$$48 : 2 \cdot 3 \quad 800 : 4 \cdot 5 \quad 25 \cdot 4 : 5$$

9. Sabzavot omboriga bir kunda 600 banka tuzlangan bodring, undan 2 marta kam tuzlangan pomidor keltirildi.

Quyidagi ifodalar nimani anglatadi:

$$600 : 2; \quad 600 + 600 : 2; \quad 600 - 600 : 2 ?$$

10. 50 dm ... 10 m

3 km ... 300 m

 603 sm ... 63 dm

10 km ... 1000 m

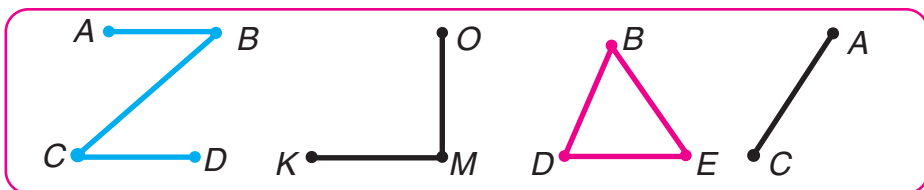
 40 sm ... 4 m

2 km 900 m ... 3 km

11. Jadvallarni to'ldiring:

Ko'paytuvchi	6	9	
Ko'paytuvchi	8		7
Ko'paytma		45	21

Bo'linuvchi	42		63
Bo'luvchi	6	7	
Bo'linma		8	9

21. 10 ta bir xil xaltachaga 20 kg un solingan. 60 kg unni solish uchun shunday xaltachadan nechta kerak bo'ladi?

22. $803 \text{ sm} = \square \text{ m } \square \text{ sm}$ | $16 \text{ dm } 5 \text{ sm} = \square \text{ sm}$
 $560 \text{ tiyin} = \square \text{ so'm } \square \text{ tiyin}$ | $1 \text{ m } 4 \text{ dm} = \square \text{ dm}$

23. 1) 580; 390; 700 da nechta o'nlik bor?
 2) 18 ta o'nlikda; 56 ta o'nlikda nechta birlik bor?

24. Chap ustundagi har bir ifoda uchun o'ng ustundan qiymati shu ifodaning qiymatiga teng ifoda toping:

$7 \cdot (16 + 4)$	$4 \cdot (72 - 58)$
$100 - 88 : 2$	$92 : 4 : 23$
$5 \cdot (100 : 25)$	$80 : (48 : 12)$
$72 : (12 \cdot 6)$	$200 - 12 \cdot 5$

25. Bir tup behi daraxtidan 12 kg, ikkinchisidan 18 kg behi terib olindi. Hamma behi 6 kg dan qilib yashiklarga joylandi. Buning uchun nechta yashik kerak bo'lgan? (Masalani ikki usul bilan yeching.)

26. Jadvallarni to'ldiring:

a	16	9	400	320
b	6	12	1	3
$a \cdot b$				

c	38	56	840	99
d	2	14	7	33
$c : d$				

27. $60 + 80$ | $430 \cdot 2$ | $545 + 268$ | $126 \cdot 5$
 $120 - 90$ | $180 : 2$ | $381 - 126$ | $565 : 5$

28. 1) Jadvalda har bir qatordagi cho'plarning o'ng tomonida sonlar yozilgan. Bu sonlarni o'qing.

	Yuzlar	O'nlar	Birlar
	4	3	2
	2	6	0
	3	0	9

- 2) Bu sonlarning har birida nechta birlik, nechta o'nlik va nechta yuzlik borligini hisoblang. 3) Bu sonlarning har birida hammasi bo'lib nechta birlik; hammasi bo'lib nechta o'nlik borligini hisoblang. 4) Bu sonlarning har birini yozish uchun necha xil raqamdan foydalanilgan?

29. Hisoblang. Qanday hisoblaganingizni tushuntiring:

$$500 + 4 \quad | \quad 488 - 80 - 8 \quad | \quad 364 - 4 - 40$$

$$500 + 40 \quad | \quad 488 - 400 - 8 \quad | \quad 574 - 500 - 70$$

30. Sinf kutubxonasida 95 ta kitob bor edi. 9 o'quvchi 4 tadan kitob oldi. Kutubxonada nechta kitob qoldi?

31. To'g'ri to'rtburchak shaklidagi maydoncha atrofini simto'r bilan o'rab olish kerak. Agar maydonchanning bo'yi 8 m, eni 7 m bo'lsa, necha metr simto'r kerak bo'ladi?

32. $(480 - 400) : 4 \quad | \quad 64 : 8 \cdot 7 - 9 \quad | \quad (680 + 20) : 7$
 $720 : 9 - 270 : 9 \quad | \quad 91 - 4 \cdot 11 \cdot 2 \quad | \quad 513 + 60 : 12$

33. Tikuvchi 8 ta paltoga 5 tadan va 7 ta paltoga 4 tadan tugma qadadi. Tikuvchi hammasi bo'lib nechta tugma qadagan?

$429 < 479$ $367 + 429$
 $8536 > 7741$ $2568 - 1456$

KO'P XONALI SONLAR

O'nlik sanoq sistemasi

34. Har bir sonning yozilishida 3 raqami nimani anglatadi?

Sonlar yozuvida ayni bir raqam, u qaysi xonada turganiga qarab, har xil qiymatga ega bo'ladi. Masalan, 273 sonidagi 3 raqami birlar xonasida turibdi, shu sababli u 3 birlikni anglatadi.

431 sonida 3 raqami o'nlar xonasida turibdi, shu sababli u 3 o'nlikni anglatadi. Bunda uning bu xonadagi qiymati birlar xonasidagi qiymatidan 10 marta ortiq.

394 sonida 3 raqami yuzlar xonasida turibdi, shu sababli u 3 yuzlikni anglatadi. Bunda uning bu xonadagi qiymati o'nlar xonasidagi qiymatidan 10 marta ortiq. Shuning uchun sonlarning biz foydalanadigan yozilish sistemasi **o'nlik sanoq sistemasi** deb ataladi.

Oʻnlik sanoq sistemasi pozitsion sistemadir, chunki ayni bir raqam, u sonning yozuvida qaysi xonada (pozitsiyada) turganiga qarab, har xil qiymatga ega boʻladi.

35.

Yuzlar	Oʻnlar	Birlar
3	2	6
III xona birligi	II xona birligi	I xona birligi

Jadvalda son yozilgan. Bu sonni oʻqing. Yangi soʻzlarni eslab qoling. 326 soni quyidagilardan tashkil topgan:

6 birlik yoki **birinchi xonaning 6 birligi**;
 2 oʻnlik yoki **ikkinchi xonaning 2 birligi**;
 3 yuzlik yoki **uchinchi xonaning 3 birligi**.

36. Jadvalda yozilgan sonlarni oʻqing. Oʻngdan chapga qarab sanaganda birliklar nechanchi oʻrinda yoziladi? Oʻnliklar-chi? Yuzliklar-chi?

Yuzlar	Oʻnlar	Birlar
III xona birligi	II xona birligi	I xona birligi
3	4	8
5	0	9
2	7	0

348 sonining har bir xonasida nechta xona birligi bor? 509 sonida-chi? 270 sonida-chi?

37. Quyidagi sonlarni yozing va oʻqing:

- 1) uchinchi xonaning 6 birligi, ikkinchi xonaning 0 birligi, birinchi xonaning 1 birligi;
- 2) uchinchi xonaning 2 birligi, birinchi va ikkinchi xonalarning birliklari yoʻq.

38. Bosmaxonada 318 nafar erkak va ulardan 42 nafar kam ayol ishlaydi. Bosmaxonada hammasi bo'lib necha kishi ishlaydi?

39. $9 \cdot 6$ | $63 : 7$ | $720 + 30$ | $640 + 200 - 300$

40. 6 sm uzunlikdagi bir kesma va undan 2 sm qisqa boshqa bir kesma chizing.

41. Sonlarni xona qo'shiluvchilari yig'indisi ko'rinishida yozing:

uch yuz o'n sakkiz

yetti yuz yigirma yetti

42. Faqat 8, 0 va 5 raqamlari ishtirok etgan barcha uch xonali sonlarni shunday yozingki, har bir sonning yozuvida raqamlar:

a) takrorlanmasin; b) takrorlansin.

43. Birliklari o'nliklaridan 2 marta kichik bo'lgan barcha ikki xonali sonlarni yozing.

44. Amaliyotda o'nlik sanoq sistemasidan tashqari sonlarning rim raqamlari bilan yozilishi ham ko'p uchrab turadi.

Masalan, rim raqamlarini soatlarning siferblatlarida, eski binolarda ko'rish mumkin; ba'zida kitob boblari, yil oylari, asrlar rim raqamlari bilan belgilanadi. Sonlarni rim raqamlari bilan yozishda hammasi bo'lib yettita raqamdan foydalaniladi.

Rim raqamlari

I = 1

V = 5

X = 10

L = 50

C = 100

D = 500

M = 1000

45. Rim sanoq sistemasida 1 dan 20 gacha boʻlgan sonlar qanday qonuniyat boʻyicha yoziladi?

I	1	VIII	8	XV	15
II	2	IX	9	XVI	16
III	3	X	10	XVII	17
IV	4	XI	11	XVIII	18
V	5	XII	12	XIX	19
VI	6	XIII	13	XX	20
VII	7	XIV	14		

46. Amallar natijalarini rim raqamlari bilan yozing:

$V + I$	$XX - X$	$XVI : II$
$XI - I$	$XIX - I$	$V \cdot III$
$XVIII - VIII$	$XI - V$	$XII : VI$
$X + V$	$VII + VIII$	$IV \cdot V$

Istalgan sonning yozilishida undagi rim raqami, u qaysi oʻrinda turishidan qatʼi nazar, ayni bir xil qiymatga ega boʻladi. Shuning uchun sonning rim sanoq sistemi nopozitsion sistemadir.

47. Hisoblang:

$125 + 168$	$40 \cdot 6$	$84 : 2$
$430 - 207$	$120 : 30$	$15 \cdot 4$
$12 \cdot 4$	$681 - 666$	$230 + 170$
$51 : 17$	$640 + 360$	$700 - 475$

48. Bochkada 85 l suv bor edi. Unga yana suv quyilgandan keyin undagi suv 192 l boʻldi. Bochkaga qancha suv quyilgan?

Ko'p xonali sonlarni raqamlash

49.

Uch xonali 328 sonining yozuvida uchta xonani — birlar, o'nlar, yuzlar xonasini tashkil etuvchi uchta raqam bor. Bu xonalar bir-lashtiriladi va **sinf** deb ataladi.

Istalgan miqdordagi turli raqamlardan tashkil topgan sonlarni — to'rt xonali, besh xonali, olti xonali, yetti xonali va h.k. sonlarni yozish mumkin.

625 347 soni — olti xonali son.

O'ngdagi dastlabki uchta raqam birlar sinfini tashkil etadi. Birlar sinfidan keyin minglar sinfi keladi. Minglar sinfida uchta xona bor, bular: *bir minglar, o'n minglar, yuz minglar*. 5 raqami beshta minglikni, 2 raqami ikkita o'n minglikni, 6 raqami oltita yuz minglikni anglatadi. Hammasi bo'lib, bu sonda 625 ta minglik, 347 ta birlik bor. Shuning uchun 625 347 sonini bunday o'qish qabul qilingan: *olti yuz yigirma besh ming uch yuz qirq yetti* („birlik“ so'zi aytilmaydi).

Minglar sinfidan keyin millionlar sinfi keladi. Uning xonalari bunday ataladi: *bir millionlar, o'n millionlar, yuz millionlar*.

50. Jadvalni ko'rib chiqing:

II sinf – minglar sinfi			I sinf – birlar sinfi		
Yuz minglar	O'n minglar	Bir minglar	Yuzlar	O'nlar	Birlar

Qaysi xonalar birliklari I sinfni, qaysilari II sinfni tashkil etadi? Har bir sinf necha xonadan iborat?

51. 358 ming; 702 ming; 40 ming; 56 ming sonlarida har bir xonaning nechta birligi bor?

Javob namunasi: 358 ming sonida 3 ta yuz minglik, 5 ta o'n minglik va 8 ta bir minglik yoki oltinchi xonaning 3 birligi, beshinchi xonaning 5 birligi va to'rtinchi xonaning 8 birligi bor.

52. Do'konda 200 ta katakli va ulardan 3 marta ko'p bir chiziqli daftar bor. Do'konda hammasi bo'lib nechta daftar bor?

53. Tanlovga 48 ta oq-qora tasvirli va undan 4 marta kam rangli fotosuratlar yuborildi. Tanlovga hammasi bo'lib nechta fotosurat yuborilgan?

54. $27 + 39$ | $7 \cdot 7$ | $73 - 6 \cdot 5$ | $9 \cdot 6 - 6 \cdot 3$
 $81 - 38$ | $8 \cdot 7$ | $39 - 9 \cdot 3$ | $6 \cdot 6 + 4 \cdot 4$

55. Qisqa yozuv bo'yicha masala tuzing va uni yeching:

Tarvuzlar – 420 kg ← \square \square ?
 Qovunlar – ?, 135 kg kam \square \square ?

56. Jadvalni qarab chiqing:

II sinf – minglar sinfi			I sinf – birlar sinfi		
Yuz minglar	O'n minglar	Bir minglar	Yuzlar	O'nlar	Birlar
	4	5	0	0	0
1	9	8	0	0	0
5	0	0	0	0	0
	7	0	0	0	0

Birinchi sonda ikkinchi sinfnig 45 birligi bor. Bu son 45 ming deb o'qiladi. Birlar sinfiga yozilgan nollar bu sinfda birinchi sinf birliklari yo'qligini bildiradi.

Jadvalda yozilgan keyingi sonlarning har birida ikkinchi sinfnig nechta birligi bor? Shu sonlarni o'qing.

57. Sonlarni o'qing. Har bir juftlikdagi sonlarning yozilishida bir xil raqamlar nimani anglatadi?

6	18	30	209	777
6 000	18 000	30 000	209 000	777 000

58. Omborga 54 yashik olma va 36 yashik nok keltirildi. Ertalab do'konlarga 45 yashik ho'l meva jo'natildi. Omborda necha yashik ho'l meva qolgan?

59. $300 \text{ ming} + 26 \text{ ming}$ | $905 \text{ ming} - 5 \text{ ming}$
 $21 \text{ ming} \cdot 3$ | $36 \text{ ming} : 4$

$\begin{array}{r} 356 \\ - 189 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 637 \\ + 274 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 807 \\ - 358 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 421 \\ + 189 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 770 \\ - 354 \\ \hline \end{array}$
---	---	---	---	---

61. Tomorqada 12 kg massali qovoq va 6 kg massali qovun yetishtirildi. Qovoq qovundan qancha og'ir? Qovunning massasi qovoqning massasidan necha marta kam?

62. Sonlar yozuvidagi har bir raqam nimani anglatadi?

Millionlar sinfi			Minglar sinfi			Birlar sinfi		
Yuz milli-onlar	O'n milli-onlar	Bir milli-onlar	Yuz ming-lar	O'n ming-lar	Bir ming-lar	Yuz-lar	O'n-lar	Birlar
						3	2	8
			6	2	5	3	4	7
1	2	6	2	8	1	5	3	9
						6	0	5
					1	0	0	0
				3	9	0	1	8
			1	3	9	0	1	8
		1	0	0	0	0	0	0
	4	6	5	3	0	9	6	0

Ko'p xonali sonni o'qish uchun, uning yozuvini o'ngdan chapga qarab har birida uchtadan raqami bo'lgan sinflarga ajratiladi. Oxirgi (chapdagi) sinfdagi 3 ta, 2 ta yoki 1 ta raqam bo'lishi mumkin.

Misol. 3 000 624 sonini o'qing. Yozuvni o'ngdan chapga 3 ta raqamli sinflarga ajratamiz. Har bir sinf birliklari sonini va unga qo'shib sinf nomini aytamiz (birlar sinfining nomi aytilmaydi).

Minglar sinfi nollardan tashkil topgan, shuning uchun uning nomi aytilmaydi.

3 000 624 soni bunday o'qiladi: *uch million olti yuz yigirma to'rt.*

- 63.** 7 ta yuz minglik, 3 ta o'n minglik va 4 ta minglik; 5 ta o'n minglik va 1 ta minglik; 4 ta yuz minglik va 8 ta minglik; 9 ta yuz minglik; 3 ta yuz minglik va 5 ta birlikdan iborat sonni yozing.

Ixtiyoriy sonni uning xona qo'shiluvchilari yig'indisi bilan almashtirish mumkin.

Masalan: $804 = 800 + 4$

$$804\ 000 = 800\ 000 + 4\ 000$$

- 64.** Har bir sonni xona qo'shiluvchilarining yig'indisi bilan almashtiring:

$$402 = \square + \square$$

$$570 = \square + \square$$

$$402\ 000 = \square + \square$$

$$570\ 000 = \square + \square$$

- 65.**
$300\ 000 + 60\ 000 + 6\ 000$	$800\ 000 + 5\ 000$
$588\ 000 - 500\ 000$	$209\ 000 - 200\ 000$
$99\ 000 - 9\ 000$	$206\ 000 - 6\ 000$

- 66.** Bir tovuqning 15 ta, ikkinchisining unga qaraganda 6 ta ko'p, uchinchisining esa ikkinchisiga qaraganda 3 marta kam jo'jasi bor. Uchinchi tovuqning nechta jo'jasi bor?

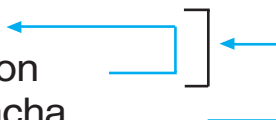
- 67.**
$480 + 70$	$340 - 30$	$754 + 246$	$90 \cdot 3$	$360 : 3$
$690 + 80$	$720 - 50$	$540 - 297$	$30 \cdot 8$	$720 : 6$

68.

Qisqa yozuvi bo'yicha masala tuzing va uni yeching:

Soyabon — 4 260 so‘m
 Qo‘lqoplar —?, 690 so‘m arzon
 Plash — ?, qancha bo‘lsa, shuncha

69. Amallarni bajaring:

$$630 : 9 + 70 \cdot 3 \qquad 400 : 100 \cdot 23$$

$$560 : 8 + 30 \cdot 6 \qquad 490 : 70 \cdot 14$$

$$400 \cdot 2 - 40 \cdot 9 \qquad 810 : 90 \cdot 11$$

70. 4 ta yuzlik va 8 ta birlik; 4 ta yuz minglik va 8 ta minglik; 3 ta yuzlik va 9 ta birlik; 3 ta yuz minglik va 9 ta o‘n minglikdan iborat sonlarni o‘qing va yozing.

71. Jadvalda yozilgan sonlarni o‘qing:

II sinf – minglar sinfi			I sinf – birlar sinfi		
Yuz minglar	O‘n minglar	Bir minglar	Yuzlar	O‘nlar	Birlar
2	4	3	6	1	5
7	9	4	5	8	3
4	8	7	3	6	2

Sonlarni o‘qish uchun 62-topshiriqda ko‘rsatilgandek ish tuting.

1) Sonni sinflarga bo‘ling. Har bir sinfda uch-tadan xona bo‘lishi kerak.

2) Ikkinchi sinf birliklarining ketiga sinf nomini qo‘shib o‘qing (243 ming).

3) Birinchi sinf birliklarini o‘qing (615).

Masalan, birinchi qatordagi son quyidagicha o‘qiladi: ikki yuz qirq uch ming olti yuz o‘n besh.

Jadvaldagi boshqa sonlarni o‘zingiz o‘qing.

72. 1) Har bir sonni sinflarga ajrating va unda har bir sinfning necha birligi borligini ayting va sonlarni o'qing:

375 000	58 630	236 070	1 100
375 402	58 603	236 700	99 999
375 042	58 600	236 007	400 099

Yodingizda tuting! Agar biror xonada nol turgan bo'lsa, sonni o'qishda shu xona nomi tushirib qoldiriladi.

2) Birinchi (ikkinchi, uchinchi) ustundagi sonlarning nimasi bir-biriga o'xshaydi va nimasi bilan farq qiladi?

73. Gul do'koniga gullar keltirildi. Hamma gulning uchdan bir qismi – chinni gullar. Ular 30 ta edi. Do'konga hammasi bo'lib qancha gul keltirildi?

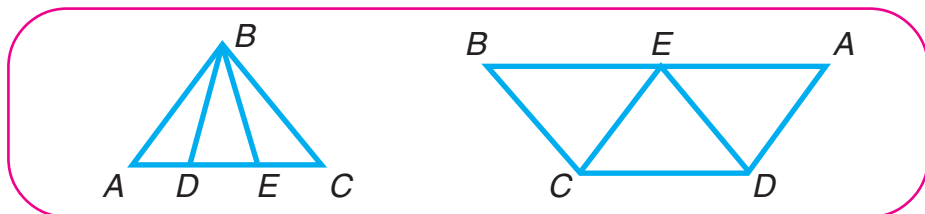
74. $809 - (243 + 127)$ $566 - (681 - 524)$

75. 120 o'quvchi xo'jalikka sabzavot yig'im-terimida, ulardan 3 marta kam o'quvchi poliz mahsulotlarini yig'ib olishda yordamlashdi. Xo'jalikka hammasi bo'lib necha nafar o'quvchi yordam bergan?

76. Rasmda tasvirlangan shakllarning nomini ayting:

Har qaysi shaklda nechta uchburchak bor?

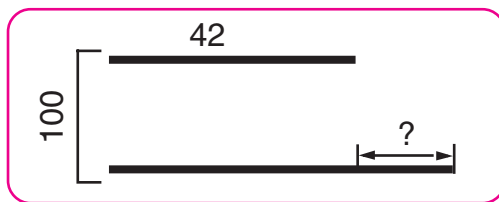
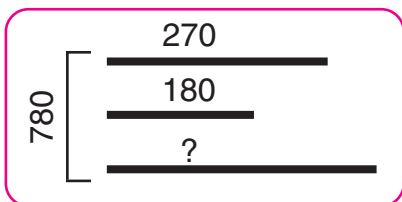
77. Ko'p xonali son yuqori sinfdan boshlab yoziladi. Masalan, uch yuz olti ming olti yuz o'n uch sonini yozish uchun quyidagicha mulohaza yuring:

- 1) Bu sonda ikkinchi sinf birligi nechta ekani yozaman (306).
- 2) Birinchi sinfning birliklarini yozaman (613). Sinflar orasida biroz joy qoldiriladi. Yozilishi: 306 613.

78. Sonlarni o'qing va yozing:

- 1) ikkinchi sinfning 40 birligi va birinchi sinfning 650 birligi;
- 2) ikkinchi sinfning 3 birligi va birinchi sinfning 400 birligi;
- 3) ikkinchi sinfning 4 birligi va birinchi sinfning 100 birligi.

79. Rasmga qarab masalalar tuzing va ularni yeching:

80. Ifodalarning qiymatini toping:

$$1000 - (685 + 129) \quad | \quad 280 : 4 \cdot 6 \quad | \quad 810 : 9 + 1000 : 2$$

$$819 + (356 - 175) \quad | \quad 350 : 7 \cdot 9 \quad | \quad 640 : 8 + 600 : 100$$

81. Tasmaning to'rtidan bir qismi 20 sm ga teng bo'lsa, tasmaning uzunligi necha santimetr bo'ladi?

82. $57 : 19 + 84 : 3$ | $(19 + 69) : 22$ | $4 \cdot (45 - 29)$
 $18 \cdot 3 : 9 + 44$ | $(76 - 68) \cdot 11$ | $2 \cdot (56 - 38)$

83. 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 raqamlari yordamida ixtiyoriy sonni yozish mumkin.
 Son yozuvidagi raqamning qiymati uning shu yozuvda o'zi egallagan o'rniga bog'liq bo'ladi.
309 451, 697 038, 173 006 sonlarini o'qing.
Birinchi sonning yozuvida 3 raqami 3 yuz mingni, ikkinchi sonning yozuvida 3 o'nlikni, uchinchi sonning yozuvida 3 mingni anglatadi.

84. 183 654, 700 412, 90 030 sonlarining yozuvida har bir raqam nimani anglatadi?

85. Sonlarni yozing va ularning yozuvida nol nimani anglatishini tushuntirib bering:

- 1) besh yuz yigirma yetti ming;
- 2) besh yuz yigirma yetti ming sakkiz;
- 3) besh yuz yigirma yetti ming sakson to'rt.

86. Maktab bog'idan o'quvchilar 64 kg olma, olmadan 2 marta kam nok, nokdan 16 kg kam anjir terib oldilar. O'quvchilar anjirdan necha kilogramm ko'p olma terib olganlar?

87. $45 : 5 \cdot 4$ | $34 : 17 \cdot 28$ | $230 + (487 - 248)$

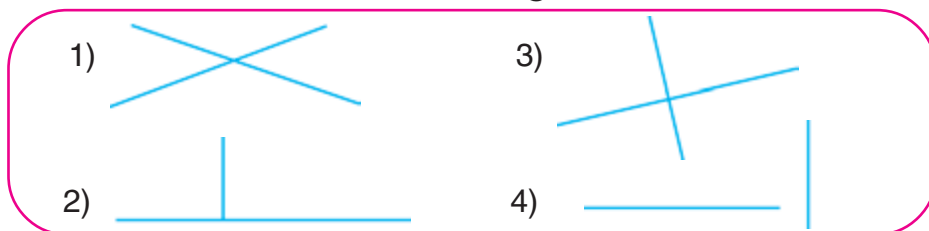
 88. Qurilishga 150 t sement, sementdan 4 marta ko'p qum keltirildi. Sementdan necha tonna ko'p qum keltirilgan?

89. $40 \cdot 9$ | $540 : 9$ | $80 \cdot 3 : 4$ | $800 - 613 + 276$

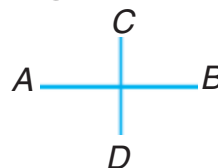
To'g'ri chiziqlarning perpendikularligi

90. Ikki to'g'ri chiziq qaysi hollarda to'g'ri burchak ostida kesishishini tekshiring:

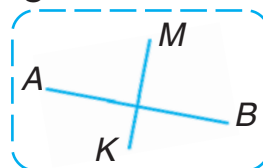
To'g'ri burchak ostida kesishgan AB va CD to'g'ri chiziqlar **perpendikular to'g'ri chiziqlar** deb ataladi.

Bu quyidagicha yoziladi:
 $AB \perp CD$ yoki $CD \perp AB$

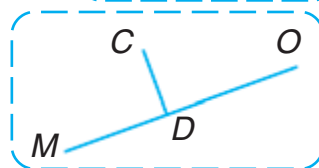

91. Quyidagi har bir mulohazani o'qing va ma'nosini tushuntirig:

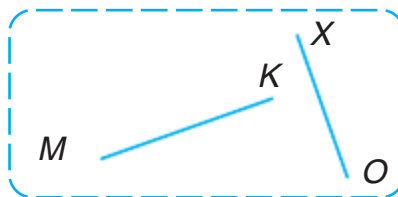
1) AB to'g'ri chiziq MK to'g'ri chiziqqa perpendikular;

2) MO va CD to'g'ri chiziqlar perpendikular;

3) $MK \perp XO$.

92. Istagan ikkita perpendikular to'g'ri chiziq chizing.

93. Berilgan mulohaza to'g'rimi:
agar $AB \perp CP$ bo'lsa, u holda $CP \perp AB$ bo'ladi?
Chizma chizib, o'zingizni tekshiring.

94. Sonlarni taqqoslashda bunday mulohaza yuritiladi:

1) Ikki sondan sanoqda qaysi biri oldin aytilsa, ana shu son kichik, qaysi biri keyin aytilsa, ana shu son katta bo'ladi.

Masalan: $9 < 10$ va $10 > 9$; $88 < 90$ va $90 > 88$.

2) Ko'p xonali sonlarni yuqori xonadan boshlab xonalar bo'yicha taqqoslash ham mumkin.

Masalan: $843 > 798$, chunki 8 yuzlik $>$ 7 yuzlik;
 $7462 < 7832$, chunki mingliklar soni bir xil bo'lgani bilan yuzliklar birinchi sonda ikkinchidagidan kichik.

95. 37 824 va 37 871 99 999 va 100 000
400 050 va 400 005 10 000 va 9 999

96.

Rasm to'garagi uchun har birida 6 tadan qalam bo'lgan 8 quti va har birida 12 tadan qalam bo'lgan 3 quti rangli qalam sotib olindi. Hammasi bo'lib nechta qalam sotib olingan?

97. $70 \cdot 7$ | $480 : 8$ | $30 \cdot 4 : 2$ | $607 + 236 - 799$
 $40 \cdot 9$ | $540 : 9$ | $80 \cdot 3 : 4$ | $800 - 613 + 276$

98. 1) 1, 10, 100, 1 000 sonlarining yozuvida 1 raqami nimani anglatadi?

2) 1 o'nlik 1 birlikdan necha marta ko'p?

1 yuzlik 1 birlikdan necha marta ko'p?

99. 1) Har bir ustundagi sonlarni taqqoslang:

1	5	30	46
10	50	300	460
100	500	3 000	4 600
1 000	5 000	30 000	46 000

Birinchi ustundagi sonlarning yozuvida 1 raqami nimani anglatadi? Ikkinchi ustundagi 5 raqami-chi? Sonlarning yozuvida uning o'ng tomoniga bitta nol yozganda bu son necha marta ortadi? Ikkita nol yozganda-chi? Uchta nol yozganda-chi?

2) 1 000; 5 000; 30 000; 46 000 sonlarining o'ng tomonidan bitta nol tushirib qoldirilsa, bu sonlar qanday o'zgaradi? Ikkita nol tushirib qoldirilsa-chi? Uchta nol tushirib qoldirilsa-chi?

100. 1) 63; 80; 900 sonlarini 10 marta, 100 marta, 1 000 marta orttiring;

2) 4 000; 70 000; 285 000 sonlarini 10 marta, 100 marta, 1 000 marta kamaytiring.

Yodingizda tuting! 1) Sonning o'ng tomoniga bitta nol yozilsa, son 10 marta, ikkita nol yozilsa, 100 marta, uchta nol yozilsa, 1 000 marta ortadi.

2) O'ng tomondan bitta nol tushirib qoldirilsa, son 10 marta, ikkita nol tushirib qoldirilsa, 100 marta va uchta nol tushirib qoldirilsa, 1 000 marta kamayadi.

101. $38\ 000 : 1\ 000$
 $6\ 000 : 100$

$45\ 000 \cdot 10$
 $2\ 100 \cdot 100$

$709\ 000 : 10$
 $709\ 000 : 100$

102. Jadvallar bo'yicha masalalar tuzing va ularni yeching:

1)	1 ta xaltachaning massasi	Xaltachalar soni	Hamma xaltachalarning massasi
	Bir xil	6 ta 10 ta	18 kg ?

2)	Bir varaqning bahosi	Varaqalar soni	Hamma varaqlarning narxi
	Bir xil	10 ta ?	800 so'm 400 so'm

103. To'g'ri to'rtburchakning bo'yi 9 sm, eni esa undan 3 marta qisqa. To'g'ri to'rtburchakning perimetrini toping. Daftaringizga shunday to'g'ri to'rtburchak chizing.

104.	$890 - (520 - 270)$	$510 - 3 \cdot 8$	$62 + 81 : 9$
	$710 - (190 + 330)$	$7 \cdot 7 + 346$	$42 - 56 : 8$
	$(14 + 8) \cdot 4$	$7 \cdot 14 - 65$	$70 - 64 : 2$

105. 1) Katakchalar o'rniga mos sonlarni qo'yib ko'chiring:

7 yuzl. = \square o'nl. = \square birl.

3 mingl. = \square yuzl. = \square o'nl. = \square birl.

25 mingl. = \square yuzl. = \square o'nl. = \square birl.

2) 3 745 sonini yozing:

a) Bu sonda **hammasi bo'lib nechta birlik** borligini topamiz.

Birlar xonasida **5 ta birlik** bor.

O'nlar xonasida **4 ta o'nlik** bor.

1 o'nl. = 10 birl.; 4 o'nl. = **40 birl.**

Yuzlar xonasida 7 ta yuzlik bor.

1 yuzl. = 10 oʻnl. = 100 birl.; 7 yuzl. = **700 birl.**

Minglar xonasida 3 ta minglik bor.

1 mingl. = 10 yuzl. = 100 oʻnl. = 1 000 birl.

3 mingl. = **3 000 birl.**

Demak, **3 000 birl. + 700 birl. + 40 birl. +
+ 5 birl. = 3 745 birl.**

b) Bu sonda **hammasi boʻlib nechta oʻnlik** borligini topamiz.

Birlar xonasida oʻnlik yoʻq. Oʻnlar xonasida 4 ta oʻnlik bor.

Yuzlar xonasida 7 ta yuzlik bor.

1 yuzl. = 10 oʻnl.; 7 yuzl. = **70 oʻnl.**

Minglar xonasida 3 ta minglik bor.

1 mingl. = 10 yuzl. = **100 oʻnl.**

3 mingl. = **300 oʻnl.**

Demak, **300 oʻnl. + 70 oʻnl. + 4 oʻnl. = 374 oʻnl.**

d) 3745 sonida hammasi boʻlib **nechta yuzlik** bor?

e) 5 619, 78 042, 910 537 sonlarini koʻrib chiqing.

Tagiga chizilgan sonlardan qaysi biri sonda hammasi boʻlib nechta oʻnlik; yuzlik; minglik borligini koʻrsatadi?

- 106.** b va c ning quyidagi qiymatlarida $b \cdot c$ va $b : c$ ifodalarning qiymatini hisoblang:

b	8 000	1 000	15 000	600
c	10	100	10	100

- 107.** Bir qop shakarning massasi 50 kg. Doʻkonda tushlikkacha 3 qop va tushlikdan keyin shunday

5 qop shakar sotildi. Shu kuni hammasi bo'lib necha kilogramm shakar sotilgan?

- 108.** Do'konda 280 kg un bor edi. Kechga borib 60 kg un qoldi. Necha kilogramm un sotilgan? Bu masalaga teskari masalalar tuzib, og'zaki yeching.

- 109.** Faqat javoblarini yozing:

$(740 + 160) : 100$	$9 \cdot 6 \cdot 10\,000$	$66 : 33 \cdot 8$
$(420 + 580) : 1\,000$	$72 : 8 \cdot 1\,000$	$74 : 1$
$(985 - 900) \cdot 100$	$72 : 24 \cdot 9$	$19 \cdot 1$
$600 : (20 \cdot 5)$	$81 - 27 \cdot 3$	$19 \cdot 0$

- 110.** 1) 9 yuz ming sonini yozing. Unga yana 1 yuz mingni qo'shing. 10 yuz ming keyingi (yettinchi) xona birligini — millionni tashkil qiladi.
2) 999 ming sonini yozing. Unga 1 mingni qo'shing. 1 000 ming keyingi (uchinchi) sinf birligini — millionni tashkil qiladi.

1	0	0	0	0	0	0
---	---	---	---	---	---	---

1 million soni shunday yoziladi.

1 000 000 sonining yozuvida nechta nol bor? Bu yozuvdagi nollar nimani anglatadi?

- 111.** Daftaringizga quyidagi jadvalni chizing va unda 6 ta satrni bo'sh qoldiring.

Minglar sinfi			Birlar sinfi		
Yuz minglar	O'n minglar	Bir minglar	Yuzlar	O'nlar	Birlar

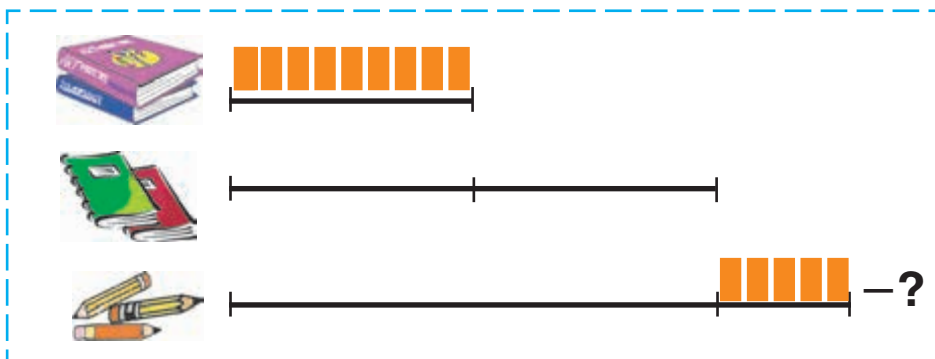
Shu jadvalga quyidagi sonlarni yozing: olti ming; qirq ming; bir ming to‘qqiz yuz to‘qson yetti; o‘ttiz to‘qqiz ming ikki yuz sakkiz; olti yuz o‘n to‘rt ming sakkiz yuz oltmish besh; to‘qqiz yuz sakkiz ming olti yuz yigirma.

112. $34\ 000 \square 340 \cdot 100$ | $76\ 000 \square 76 \cdot 10$
 $9\ 000 : 100 \square 90$ | $50\ 000 \square 500\ 000 : 100$

113. 3 ta bir xil tugmacha uchun 120 so‘m to‘landi. 100 ta shunday tugmacha uchun necha so‘m to‘lash kerak?

114. Kutubxonaga birinchi kuni 4 bog‘lamda 56 ta, ikkinchi kuni shunday bog‘lamda 42 ta kitob olib kelindi. Ikkinchi kuni necha bog‘lam kitob olib kelingan?

115. Rasmga qarab masala tuzing va uni yeching:

116. $800 \cdot 10 : 1\ 000$ | $(780 - 90) \cdot 10$
 $(340 + 60) : 100$ | $(704 - 700) \cdot 1\ 000$

To'rt arifmetik amal va ularning bajarilish tartibi

117. 1) Sonlarni qo'shish, ayirish, ko'paytirish, bo'lish — bular arifmetik amallardir. Ularni ifodalash uchun maxsus belgilardan foydalaniladi (+, −, ·, :).

Agar ikkita son bu belgilardan biri bilan birlashtirilsa, u holda sonli ifoda hosil bo'ladi. Sonli ifodaning qiymatini bilish uchun unda keltirilgan amalni bajarish kerak bo'ladi.

2) Darslikning 190- betidagi amal belgisi, ifoda va sonlarni o'qing.

3) Quyidagi ifodalarning qiymatlari qanday hisoblanganligini tushuntiring:

$$24\ 000 + 6\ 000 = 30\ 000 \quad | \quad 140\ 000 \cdot 2 = 280\ 000$$

$$85\ 000 - 50\ 000 = 35\ 000 \quad | \quad 42\ 000 : 6 = 7\ 000$$

4) 42 000 va 2 sonlarining yig'indisi, ayirmasi, ko'paytmasi va bo'linmasini hisoblang.

118. 18 m gazlamadan 9 ta bir xil o'g'il bolalar kasmu tikildi. 34 m gazlamadan nechta shunday kasmu tikish mumkin?

119. 118- masalani o'qing va quyidagicha savolli masala tuzing: „Shunday 17 ta kastum tikish uchun necha metr gazlama kerak bo'ladi?“

120. 1) Uzunlik birliklari jadvalini takrorlang:

$$\begin{aligned} 1 \text{ sm} &= 10 \text{ mm} \\ 1 \text{ dm} &= 10 \text{ sm} = 100 \text{ mm} \\ 1 \text{ m} &= 10 \text{ dm} = 100 \text{ sm} \\ 1 \text{ km} &= 1000 \text{ m} \end{aligned}$$

2) 4 m, 600 mm, 2 m 15 sm ni santimetrlarda; 3 m, 500 sm, 1 m 3 dm ni detsimetrlarda ifodalang;

3) tomoni 1 dm bo'lgan kvadrat chizing.

121.

$534 + 389$	$707 - 619$	$356 \cdot 2$	$804 : 3$
$945 - 624$	$216 + 423$	$940 : 4$	$195 \cdot 5$

122.

$4 \text{ m } 56 \text{ sm} = \square \text{ sm}$	$6 \text{ m } 09 \text{ sm} = \square \text{ sm}$
$9 \text{ sm } 8 \text{ mm} = \square \text{ mm}$	$5 \text{ dm } 7 \text{ sm} = \square \text{ sm}$

123. 3, 7, 8 raqamlaridan 6 ta uch xonali son tuzing (sonlarni yozishda raqamlar takrorlanmasin). Tuzilgan eng katta va eng kichik sonlarning ayirmasini toping. Eng katta sonda 8 raqami nimani bildiradi? Eng kichik sonda-chi? 3 raqami 3 o'nlikni bildiradigan hamma sonlarning tagiga chizing.

124. **Yodingizda tuting!** Agar ifoda faqat qo'shish va ayirish amallaridan iborat bo'lsa, amallar berilgan tartibda (chapdan o'ngga) bajariladi.

Masalan, $380^1 - 250^2 + 200^3 - 100 = 230$.

Ifodalarning qiymatini toping:

$$96 - 45 + 43 - 69 \quad | \quad 78 + 12 - 56 + 40$$

125. Yodingizda tuting! Agar ifoda faqat ko'paytirish va bo'lish amallaridan iborat bo'lsa, amallar ketma-ket (chapdan o'ngga) bajariladi.

Masalan, $240^1 : 60^2 \cdot 12^3 : 8 = 6$.

Ifodalarning qiymatini toping:

$$72 : 8 \cdot 4 : 3 \quad | \quad 5 \cdot 14 : 10 \cdot 7 \quad | \quad 2 \cdot 14 \cdot 3 : 4$$

126. Yodingizda tuting! Agar ifoda har xil arifmetik amallardan iborat bo'lsa, avval ketma-ket ko'paytirish yoki bo'lish amallari (chapdan o'ngga) bajariladi, keyin qo'shish va ayirish amallari (chapdan o'ngga) bajariladi.

Masalan, $520^3 - 400^1 : 80^2 \cdot 20 = 420$.

Amallarni kichik raqamlar tartibi bo'yicha bajarib, ifodalarning qiymatini toping:

$$200^2 - 130^3 + 70^1 \cdot 3 \quad 810^1 : 9^3 + 40^4 - 5^2 \cdot 20$$

$$640^1 : 80^3 - 80^2 : 40$$

127. Katakchalar o'rniga tushirib qoldirilgan sonlarni yozing:

$$7 \text{ dm} = \square \text{ sm}$$

$$3 \text{ m} = \square \text{ sm}$$

$$60 \text{ dm} = \square \text{ m}$$

$$2 \text{ m} = \square \text{ dm}$$

$$50 \text{ dm} = \square \text{ sm}$$

$$90 \text{ sm} = \square \text{ dm}$$

128.

Birinchi kesmaning uzunligi 15 sm, ikkinchi kesmaning uzunligi 5 sm. Birinchi kesma ikkinchi kesmadan necha santimetr uzun? Ikkinchi kesma birinchi kesmadan necha marta qisqa?

129.

$$400 - 640 : 8 + 70 \cdot 4$$

$$700 - 150 \cdot 4$$

$$180 \cdot 3 + 230 \cdot 2 - 200$$

$$270 + 420 : 6$$

130. Amallarning bajarilish tartibi haqidagi qoidalarni (191-betga qarang) eslang va ifodalarning qiymatini hisoblang:

$$74 - 50 + 16 - 11$$

$$56 : 7 \cdot 2 : 4$$

$$40 - 5 \cdot 5 + 12$$

$$88 + 12 - 45 + 10$$

$$64 : 8 : 4 \cdot 9$$

$$90 - 27 : 9 \cdot 3$$

131. **Yodingizda tuting!** Agar ifodada bir yoki bir necha qavslar bo'lsa, dastlab qavslar ichidagi amallar, keyin qolgan amallar bajariladi.

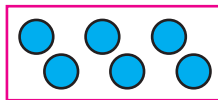
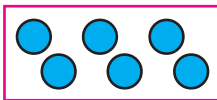
Masalan, $(340 + 60) - (420 - 90) = 400 - 330 = 70$.

132. Amallarning bajarilish tartibini aniqlang. Sonlarni ustun shaklida yozib, ifodalarning qiymatlarini toping:

$$583 + 167 - (900 - 623 + 184)$$

$$(900 - 381 - 239) + (600 - 261)$$

133. Qoldikli bo'lish amali qanday bajarilishini eslang:

$$15 : 6 = 2 \text{ (qold. 3)}$$

15, 18, 20, 25, 28, 29 sonlarining har birini 3 ga bo'ling. 3 ga bo'lganda qoldiq qoladigan sonlarni yozing.

134. Bo'linma va qoldiqni toping va namuna bo'yicha tekshiring:

Namuna: $385 : 6 = 64$ (1 qold.)

Yechish:

$$\begin{array}{r} - 385 \overline{) 6} \\ \underline{36} \\ - 25 \\ \underline{24} \\ 1 \end{array}$$

Tekshirish:

- 1) $1 < 6$
- 2) $64 \cdot 6 = 384$
- 3) $64 \cdot 6 + 1 = 385$

$544 : 5$

$207 : 7$

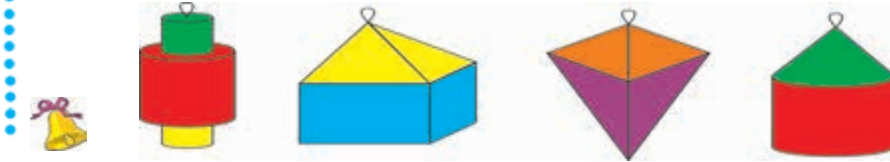
$409 : 9$

135.

$900 - (72 + 28) \cdot 4$
 $810 : 9 + (48 - 32)$

$(2000 - 1860) + (23 + 77) \cdot 5$
 $6 \cdot (450 - 430) - (760 - 750)$

136. Har bir qog'oz fonarcha qanday shakllardan yelimlangan?

137. Nuqtalar o'rniga amallar belgilari +, -, ·, : ni shunday qo'yingki, tengliklar to'g'ri bo'lsin:

$350 \dots 7 = 700 \dots 650$

$370 \dots 80 = 9 \dots 50$

$66 \dots 6 = 3 \dots 8$

$60 \dots 8 = 900 \dots 420$

138. 1) Massa birliklari jadvalini takrorlang:

$1 \text{ kg} = 1000 \text{ g}$ $1 \text{ sr} = 100 \text{ kg}$ $1 \text{ t} = 10 \text{ sr} = 1000 \text{ kg}$

2) 6 kg; 2 kg 650 g ni grammlarda;
8 sr; 6 sr 15 kg; 1 t 003 kg ni kilogrammlarda ifodalang.

- 139.** Amallarni bajarib va tushuntiring. Nima uchun amallar ko'k rangda ko'rsatilgan raqamlar tartibida bajarilgan?

$$490 - (250 + 80 : 4) \qquad (810 + 18 \cdot 5) : 100$$

- 140.** Ifodalarning qiymatini hisoblang:

$$\begin{array}{l|l} 100 - (75 - 55) + 80 & (420 - 300) : (90 : 30) + 15 \\ 600 + (20 + 20) \cdot 4 & (55 + 45) - (890 - 870) : 2 \end{array}$$

- 141.** O'zbekistonda birinchi planetariy 1963-yilda Toshkent shahrida qurilgan. Bu yil planetariy ish boshlaganiga necha yil to'ladi? Planetariy nechanchi yili o'zining 100 yilligini nishonlaydi?

- 142.** Qishda sigirga bir kunda 4 kg lavlagi beriladi. Besh kunda 3 ta sigirga necha kilogramm lavlagi berish kerak?

$$\begin{array}{l|l} 143. \quad 67 + 80 : 4 \cdot 2 & 900 - (36 + 64) \cdot 5 \\ 180 : 2 + (98 - 34) & 87 + 56 : 8 \cdot 3 \end{array}$$

- 144.** *BK* kesmaning uzunligini o'lchang va yozing. Uzunligi *BK* kesmadan 4 sm ortiq bo'lgan kesma chizing.

145. Quyidagi yozuvlarning to'g'riligini isbotlang:

$$3 \text{ km} > 980 \text{ m}$$

$$60 \text{ dm} > 550 \text{ sm}$$

146. Dalaga 60 kg bug'doy, bug'doyga qaraganda 3 marta kam sholi doni, bug'doy bilan sholi birgalikda qancha bo'lsa, undan 2 marta ko'p makkajo'xori doni ekildi. Dalaga necha kilogramm makkajo'xori doni ekildi?

147. Rasmlarga qarang.

1) Stol ustida piramida, shar, parallelepiped, kub, silindr, konus turibdi.

2) Quyida doira, kvadrat, to'g'ri to'rtburchak, uchburchak, ixtiyoriy to'rtburchak, beshburchak, oltiburchak tasvirlangan.

3) Geometrik jismlarda yassi shakllarni toping. Doirani qaysi geometrik jismda ko'rdingiz? Kvadratni-chi? To'g'ri to'rtburchakni-chi? Uchburchakni-chi?

148.

O'quvchilar bir jo'yakdan 110 kg, ikkinchi jo'yakdan esa undan 62 kg ko'p karam uzdilar.

O'quvchilar hammasi bo'lib qancha karam uzganlar?

149. 4 t; 7 sr; 5 sr 16 kg ni kilogrammlarda; 5 000 kg; 300 000 kg; 715 000 kg ni tonnalarda; 2 kg; 3 kg 500 g; 11 kg 040 g ni grammlarda ifodalang.

150. Har bir uchburchakdagi burchaklarning turlarini aniqlang. Nima uchun qizil rangli uchburchak o'tkir burchakli uchburchak, ko'k rangli uchburchak to'g'ri burchakli uchburchak, sariq rangli uchburchak o'tmas burchakli uchburchak deb ataladi?

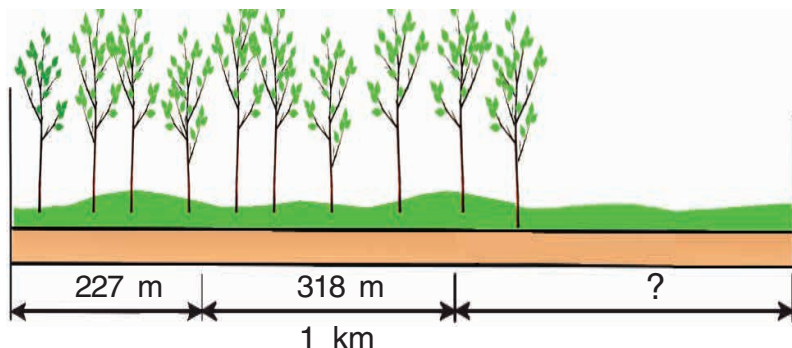
Hamma burchaklari o'tkir burchak bo'lgan uchburchak **o'tkir burchakli uchburchak** deb ataladi.

Burchaklaridan biri to'g'ri burchak bo'lgan uchburchak **to'g'ri burchakli uchburchak** deb ataladi.

Burchaklaridan biri o'tmas burchak bo'lgan uchburchak **o'tmas burchakli uchburchak** deb ataladi.

151. Ishchilarga 3 kunda 1 km uzunlikdagi yo'l che-tiga daraxt ko'chatlari o'tqazish vazifasi yuklandi. Birinchi kun ular 227 m, ikkinchi kun

318 m uzunlikdagi yo‘l chetiga ko‘chat o‘tqazishdi. Uchinchi kun ko‘chat o‘tqazilgan yo‘lning uzunligi ikkinchi kundagidan 97 m ko‘p edi. Ishchilar vazifani uddalay olishganmi?

152. Ifodalarning qiymatini toping:

$$15 \cdot 3 : 9 + 361 - 954 : 3 \quad | \quad 64 \cdot (8 + 2) - 549 + 36 \cdot 9$$

153. „Agar ikkita sonning yig‘indisi 5 ga bo‘linsa, u holda har bir qo‘shiluvchi ham 5 ga bo‘linadi“, – dedi Dilshod.

Dilshod nohaq ekanligini isbotlang. Bunga o‘zingiz misol keltiring.

154. 1) Kvadrat tomonining uzunligi 6 dm ga teng. Kvadratning perimetrini toping.

2) Kvadratning perimetri 24 sm ga teng. Kvadrat tomonining uzunligi qanday?

155. Ifodalarning qiymatini toping:

a) $(236 + 398 + 102) : 4 - 79$;

b) $2 \cdot (197 + 186 + 114) - 895$.

156. Har qaysi uchburchakning tomonlari uzunliklarini o‘lchang. Uchburchaklarda uzunliklari

bo'yicha teng bo'lgan tomonlar bormi? Ular nechta?

Nima uchun qizil rangli uchburchak — turli tomonli uchburchak, yashil rangli uchburchak — teng tomonli uchburchak, ko'k rangli uchburchak — teng yonli uchburchak deb ataladi?

Tomonlarining uzunliklari o'zaro teng bo'lmagan uchburchak **turli tomonli uchburchak** deb ataladi.

Ikkita tomoni uzunliklari bo'yicha teng bo'lgan uchburchak **teng yonli uchburchak** deb ataladi.

Tomonlari uzunliklari bo'yicha o'zaro teng bo'lgan uchburchak **teng tomonli uchburchak** deb ataladi.

157. Turli tomonli uchburchakni teng yonli uchburchak deb atash mumkinmi? Nima uchun?
158. Ikkita qurilishga 10 ta bir xil yashikda mix jo'natildi. Qurilishlarda 60 kg mix ishlatilgandan so'ng, birinchi qurilishda 5 yashik, ikkinchisida 2 yashik mix qoldi. Har bir yashikda necha kilogrammdan mix bo'lgan?
159. $120 + 180 : 2 \cdot 5$ $750 - (450 - 250) : 5$
 $120 + 180 : (2 \cdot 5)$ $750 - 450 - 250 : 5$
 $(120 + 180) : 2 \cdot 5$ $(750 - 450 - 250) : 5$

160. Qavslarni shunday qo'yingki, natijada to'g'ri tengliklar hosil bo'lsin:

$$100 - 24 : 2 = 38$$

$$300 + 20 \cdot 3 : 10 = 36$$

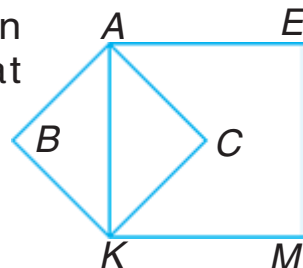
$$360 : 6 + 3 = 40$$

$$420 : 10 - 4 : 2 = 35$$

$$32 \cdot 2 - 2 = 0$$

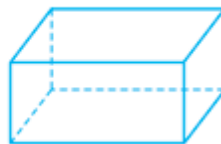
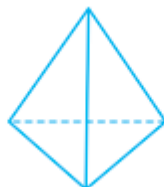
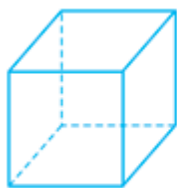
$$4 \cdot 120 - 120 : 6 = 0$$

161. AK kesma $ABKC$ kvadrat uchun nima bo'ladi? $KAEM$ kvadrat uchun-chi?

Ko'pyoq

162. Shakllarning modellarini ko'rib chiqing.

Har bir modelning sirti qanday ko'pburchaklardan iborat?

Sirti ko'pburchaklardan iborat bo'lgan shakl **ko'pyoq** deb ataladi.

Ko'pburchaklarning har biri ko'pyoqning **yoqlari** deb ataladi.

Ko'pburchakning tomonlari ko'pyoqning **qirralari**, ko'pburchakning uchlari ko'pyoqning **uchlari** deb ataladi.

Har bir ko'pyoq modelining nechta:

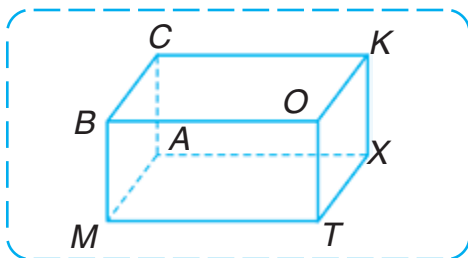
a) uchi; b) qirradi; d) yog'i bor?

Sizlarga tanish bo'lgan qaysi shakllarni ko'pyoq deb atash mumkin?

163. Berilgan narsalar orasidan ko'pyoqqa o'xshash buyumlarni toping va nomini ayting:

164. Ko'pyoqning har bir uchini, qirrasini va yog'ini ayting.

165. Yozgi dam olish oromgohida 250 kishi dam olmoqda. Yakshanba kuni uchta yetakchi bilan 35 nafar o'quvchi sayohatga, 16 nafar o'quvchi murabbiy boshchiligida suzish bo'yicha musobaqaga ketdi. Yakshanba kuni oromgoh oshxonasida qancha dam oluvchi ovqatlangan?
166. Omborda 260 kg olcha bor edi. Maktab oshxonasiga har birida 6 kg dan 8 ta yashik, bolalar bog'chasiga har birida 5 kg dan 7 ta yashik, qahvaxonaga 8 kg dan 9 ta yashik olcha jo'natildi.
- 1) Ombordan necha kilogramm olcha jo'natildi?

2) Omborda necha kilogramm olcha qoldi?
Har bir savolga javob berish uchun ifodalar tu-
zing va ularning qiymatini toping.

167. Kamolda 9 ta daftar bor edi. Bu Nodirning daftarlaridan 2 marta kam, lekin Sadirning daftarlaridan 3 marta ortiq. Nodir va Sadirda hammasi bo'lib nechta daftar bor?

168. Amallarni bajaring.

$$358 + 264 - (42 + 63 : 7)$$

$$(166 - 134) : (64 : 8) \cdot (926 - 917)$$

To'g'ri burchakli parallelepiped. Kub

169. Bir nechta ko'pyoq modellarini ko'rib chiqing va qand qutisiga o'xshash shaklni tanlang.

Qand qutisi, g'isht, yashik shakliga o'xshash ko'pyoq **to'g'ri burchakli parallelepiped** deb ataladi.

170. Tanlab olingan modellarning bittasini ko'ring va savollarga javob bering.

To'g'ri burchakli parallelepipedning har bir yog'i qanday shaklga ega? U nechta yoqqa ega?

Uning o'zaro teng yoqlari, qirralari bormi? Ular qaysilar?

To'g'ri burchakli parallelepipedning nechta uchi va qirradi bor?

Har bir uchidan nechta qirra chiqadi?

Nima uchun to'g'ri burchakli parallelepiped to'g'ri burchakli deyiladi?

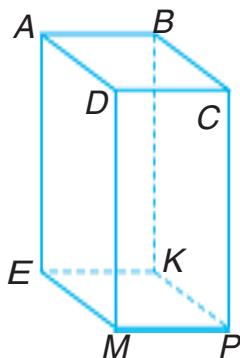
To'g'ri burchakli parallelepipedning hamma yoqlari to'g'ri to'rtburchaklardir.

171. Kubni to'g'ri burchakli parallelepiped deb aytish mumkinmi? Tushuntirib bering.

Hamma yoqlari kvadratdan iborat to'g'ri burchakli parallelepiped **kub** deb ataladi.

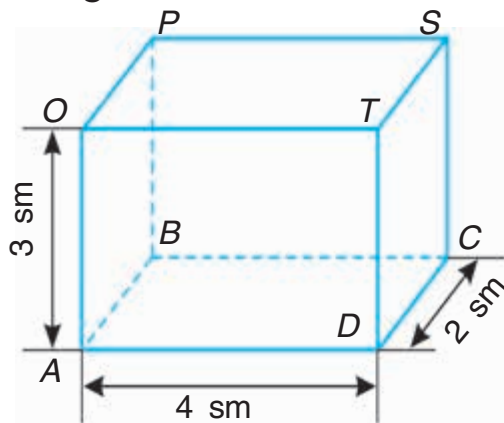
172. To'g'ri burchakli parallelepipedning A va K uchlaridan chiqqan qirralarini ayting.

Har bir ko'rinadigan va ko'rinmaydigan qirrani ayting. Rasmda qaysi yoqlar ko'rinadi, qaysi yoqlar ko'rinmaydi. Teng yoqlar juftliklarini ayting.

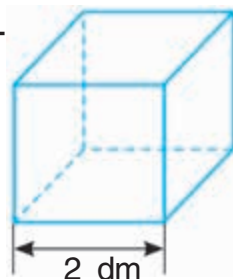

173. To'g'ri burchakli parallelepipedning har bir qirrasini uzunligini ayting.

a) har bir yoqning yuzini; b) to'g'ri burchakli parallelepipedning hamma yoqlari yuzining yig'indisini hisoblang.

174. Simdan kub shakli yasalgan. Hammasi bo'lib qancha sim ishlatilgan?

175. Qirrasining uzunligi: a) 1 sm; b) 5 sm; d) 4 sm bo'lgan kub sirtining yuzini (hamma yoqlari yuzini) hisoblang.

176. Qizcha 26 ta qog'oz varag'idan 3 ta bir xil bloknот yasadi. Shundan keyin unda 2 ta qog'oz varag'i qoldi. Har bir bloknотga nechta qog'oz varag'i ishlatildi?

177. Ifodalarning qiymatini toping:

$$376 : (168 - 82 \cdot 2)$$

$$42 : 3 \cdot 8 + 160 - 296 : 8$$

$$620 : 5 + 261 : 3$$

$$7 \cdot (281 - 156) - 6 \cdot 135 : 5$$

Biz har kuni duch keladigan 1 dan 9 gacha bo'lgan raqamlarni, ular ustida bajariladigan amallar qoidalarini va boshqa ko'p arifmetik qonunlarni fanga birinchilardan bo'lib vatandoshimiz, buyuk matematik al-Xorazmiy (783–850- y.) kiritgan. Uning matematikaga doir bir qator asarlari o'sha paytda boshqa tillarga tarjima qilinib, uzoq vaqtgacha Yevropa universitetlarida hisob ilmidan darslik vazifasini bajarib kelgan. Al-Xorazmiy matematikaga doir juda ko'p risolalar yaratgan. Buyuk bobokalonimiz al-Xorazmiy matematika, astronomiya, geografiya fanlarining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan.

QO'SHISH VA AYIRISH

Qo'shish va ayirishning yozma usullari

178. Qo'shish va ayirishning sizga ma'lum bo'lgan xossalarini yodga oling (191- betga qarang).

Yodingizda tuting! Bir necha sonning yig'indisini hisoblashda ularning o'rinlarini turli usullar bilan almashtirish va guruhlash mumkin.

Masalan: $74 + 43 + 57 + 6 = 74 + (43 + 57) + 6 =$
 $= 74 + 100 + 6 = 100 + (74 + 6) = 180.$

Qo'shiluvchilarni quyidagicha guruhlash ham mumkin, unda yozuv qisqa ko'rinishda bo'ladi:

$74 + 43 + 57 + 6 = (74 + 6) + (43 + 57) = 80 + 100 = 180.$

179. Bir nechta sonning yig'indisini hisoblash uchun ularni ustun shaklida yozish qulay. Yig'indining qiymatini namuna bo'yicha toping:

$$316 + 408 + 150$$

$$436 + 188 + 168$$

$$317 + 208 + 193 + 150$$

$$299 + 102 + 185 + 384$$

	2	1	
	3	6	4
+	2	9	5
	2	8	3
	9	4	2

180. Tengsizliklar to'g'ri bo'lishi uchun katakchalar o'rniga qanday raqamlarni qo'yish mumkin:

$$1\ 436 > 14\ \square\square;$$

$$37\ \square\square < 37\ 210;$$

$$41\ 620 < 4\ \square\ 620;$$

$$900\ 138 > \square\ 00\ 804?$$

181. Bir kunda 5 ta tovuqqa 15 g bo'r beriladi. 27 ta tovuqqa qancha bo'r berish kerak?

182. Tovush havoda bir sekundda 330 m masofaga tarqaladi. 3 sekundda tovush necha metr masofaga tarqaladi?

$800 - 640 : 8$	$89 - 9 \cdot 6 + 8$	$210 + 90 \cdot 7$
$54 + 27 : 9 - 6$	$480 - 80 \cdot 5$	$75 - 5 + 9 \cdot 2$

184. Namunaga qarab ifodalarning qiymatini hisoblang:

Namuna:

$$1. (384^1 + 529^3) - (617^2 - 458) = 754$$

$$1) \begin{array}{r} + 384 \\ 529 \\ \hline 913 \end{array}$$

$$2) \begin{array}{r} \overset{\cdot}{\underset{\cdot}{6}}17 \\ - 458 \\ \hline 159 \end{array}$$

$$3) \begin{array}{r} \overset{\cdot}{\underset{\cdot}{9}}13 \\ - 159 \\ \hline 754 \end{array}$$

$$2. (333^1 - 189^3) \cdot (813^2 - 807) = 864$$

$$1) \begin{array}{r} \overset{\cdot}{\underset{\cdot}{3}}33 \\ - 189 \\ \hline 144 \end{array}$$

$$2) 813 - 807 = 6$$

$$3) \begin{array}{r} \times 144 \\ \quad 6 \\ \hline 864 \end{array}$$

$$379 + 94 \cdot 4$$

$$499 + 208 \cdot 2$$

$$(539 + 285) - (451 - 196)$$

$$50 \cdot 100 : 10$$

$$90 : 10 \cdot 100$$

$$(734 - 389) : (509 - 506)$$

- 185.** Ko‘p xonali sonlarni yozma qo‘shish va ayirish uch xonali sonlarni qo‘shish va ayirish kabi bajariladi.

$\begin{array}{r} 8567 \\ + 1129 \\ \hline 9696 \end{array}$	$\begin{array}{r} \cdot \quad \cdot \\ 35147 \\ - 23956 \\ \hline 11191 \end{array}$
--	--

Bunday tushuntiriladi:

Birliklarni qo‘shaman ...

Birliklarni ayiraman ...

O‘nliklarni qo‘shaman ...

O‘nliklarni ayiraman ...

Yuzliklarni qo‘shaman ...

Yuzliklarni ayiraman ...

Mingliklarni qo‘shaman ...

Mingliklarni ayiraman ...

Tushuntirishlarni davom ettiring.

- 186.** Yechishni ustun shaklida yozib, amallarni bajar-ing:

$$394\ 056 + 108\ 712$$

$$740\ 315 - 526\ 478$$

$$656\ 112 + 274\ 578$$

$$504\ 102 - 271\ 354$$

- 187.** Tumanda 3 ta, shaharda esa undan 4 marta ko‘p kutubxona bor. Shaharda nechta kutubxona bor?

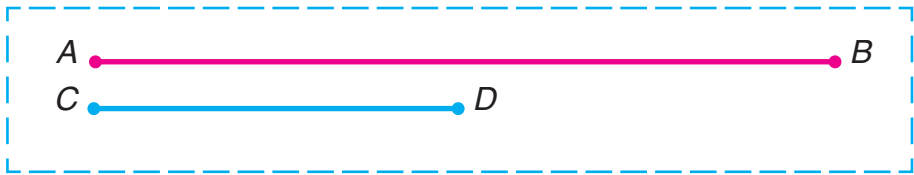
1) Masalani yeching.

2) Savolni shunday qo‘yingki, masala ikki amal bilan yechilsin.

- 188.** Kinoteatrda birinchi qatorda 8 ta, ikkinchi qatorda birinchi qatorga qaraganda 2 marta ortiq, uchinchi qatorda ikkinchi qatorga qaragan-da 2 ta ortiq joy band bo‘ldi. Uchinchi qatorda nechta joy band bo‘ldi?

189. $(528 + 642) - (743 - 587) \quad | \quad (500 - 720 : 8) - 844 : 4$

190. *CD* kesma *AB* kesmadan necha marta qisqa?
AB kesma *CD* kesmadan necha santimetr uzun?

191. Qulay usul bilan hisoblang:

$$\begin{array}{l|l} 3 + 91 + 9 + 97 + 9 & 58 + 220 + 80 + 42 \\ 334 + 41 + 19 + 6 + 50 & 41 + 44 + 49 + 46 + 22 \end{array}$$

Qo'shish va ayirishni tekshirishning turli usullarini yodga oling (193-betga qarang).

192. $534 + 2\,749 + 301\,815$ ko'inishdagi misollarni turli usullar bilan yechish mumkin:

I usul			II usul	
$\begin{array}{r} + 2\,749 \\ + 534 \\ \hline 3\,283 \end{array}$	$\begin{array}{r} + 301\,815 \\ + 3\,283 \\ \hline 305\,098 \end{array}$	$\begin{array}{r} + 301\,815 \\ + 2\,749 \\ + 534 \\ \hline 305\,098 \end{array}$		

193. Hisoblang va hisoblashlarni qo'shish bilan tekshiring:

$$3\,805 + 24 + 8\,195 \quad | \quad 802\,904 + 23\,050 + 50\,749$$

194. Do'kondan har biri 200 so'mdan 7 ta qoshiq va 150 so'mdan 10 ta sanchqi sotib olindi. Quyidagi ifodalarni hisoblab nimani bilish mumkin:

$$\begin{array}{l|l|l} 200 \cdot 7 & 10 - 7 & 200 \cdot 7 + 150 \cdot 10 \\ 150 \cdot 10 & 200 - 150 & 150 \cdot 10 - 200 \cdot 7 \end{array}$$

195. 1) Vaqt birliklari jadvalini takrorlang:

1 soat = 60 min ; 1 min = 60 s ; 1 sutka = 24 soat

2) 2 soat; 3 soat 20 min; 480 s ni minutlarda;
4 sutka; 2 sutka 2 soatni soatlarda ifodalang.

196. Masalalarni soatdan foydalanib yeching:

1) Tanaffus soat 9 dan 15 minut o'tganda boshlandi va 9 dan 25 minut o'tganda tugadi. Tanaffus necha minut davom etdi?

2) Tanaffus soat 10 dan 10 minut o'tganda boshlandi va 20 minut davom etdi. Tanaffus qachon tugadi?

3) Dars 45 minut davom etdi. U soat 11 dan 25 minut o'tganda tugadi. Dars qachon boshlangan?

197. $84\ 389 + 527\ 697$ | $84 : 6$ | $96 : 32 \cdot 27$
 $581\ 427 + 269\ 658$ | $91 : 7$ | $32 \cdot 3 : 8$
 $7\ 046 - 639$ | $57 : 3$ | $66 : 33 \cdot 46$

198. 120 kg bug'doy ekildi va 8 marta ko'p hosil yig'ishtirib olindi. Necha kilogramm bug'doy yig'ishtirib olindi?

199. Yechilishini tushuntiring:

$\begin{array}{r} \bullet 910 \\ - 400 \\ \hline 47 \\ \hline 353 \end{array}$	$\begin{array}{r} \bullet 9910 \\ - 1000 \\ \hline 521 \\ \hline 479 \end{array}$	$\begin{array}{r} \bullet 99910 \\ - 60003 \\ \hline 284 \\ \hline 59719 \end{array}$
--	---	---

200. $700 - 64$ | $2\ 000 - 796$ | $50\ 003 - 534$
 $7\ 000 - 748$ | $20\ 000 - 846$ | $64\ 004 - 25\ 069$

201. Xaridor 400 soʻmdan 2 kg kartoshka va 160 soʻmga lavlagi sotib oldi. U sotuvchiga 1000 soʻm berdi. Xaridor qancha qaytim olishi kerak?

202. Omborda 4 t shakar bor edi. Bir doʻkonga 1 265 kg, ikkinchisiga undan 375 kg ortiq shakar joʻnatildi. Omborda necha kilogramm shakar qoldi? (Tonnani kilogrammlar bilan ifodalang.)

203. $24\ 894 - (12\ 504 + 9\ 847)$ $480 : 8 \cdot 6$

204. Bitta doʻppi tikish uchun 3 dm qora satin sarflandi. 12 m satindan nechta doʻppi tikish mumkin?

205. Boʻlinma va qoldiqni toping, natijani tekshiring:

$85 : 7$

$567 : 4$

$813 : 7$

Toʻgʻri chiziqlarning paralleligi

206. Misollarda amallarning bajarilish tartibini tushuntiring:

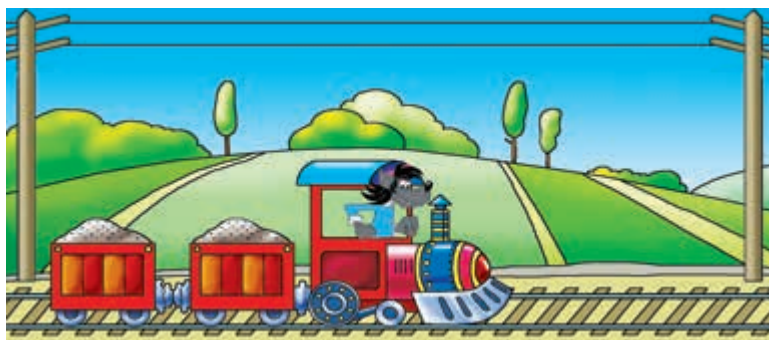
$60 - 42 + 50 - 8$

$64 : 8 \cdot 5 : 4$

$60 - 36 : 6 + 30$

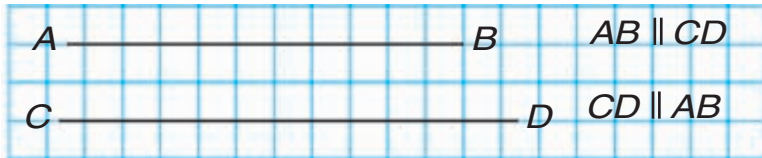
$70 + 30 - 8 \cdot 4$

207.

Nima deb oʻylaysiz, elektr simlari, temiryoʻl relslari bir-biri bilan kesishadimi?

208. Har qancha davom ettirilganda ham bir-biri bilan kesishmaydigan AB va CD to'g'ri chiziqlar **parallel to'g'ri chiziqlar** deb ataladi va quyidagicha belgilanadi: $AB \parallel CD$ yoki $CD \parallel AB$.

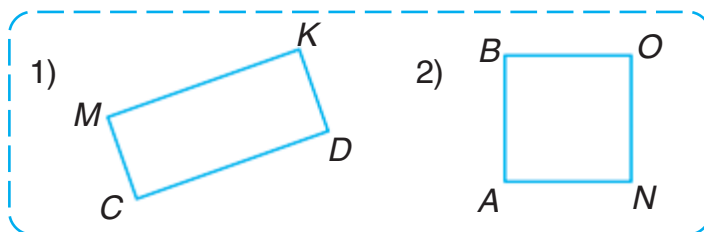
209. Sizing fikringizcha, rasmdagi qaysi chiziqlar parallel?

210. Daftar katagidan foydalanib: 1) qizil qalam bilan; 2) ko'k qalam bilan istalgan ikkita parallel to'g'ri chiziq chizing.

211. Daftarda bir-biridan 3 sm masofada joylashgan ikkita parallel to'g'ri chiziq chizing. Parallel to'g'ri chiziqlarda yotgan kesmalar **parallel kesmalar** deb ataladi.

212. To'g'ri to'rtburchakning qaysi tomonlari parallel ekanligini yozing.

213. Qurilishga 60 sr qum va undan 5 marta kam sement keltirildi. Qumdan necha sentner kam sement keltirildi?

214. $35 \cdot 100 : 10$ | $70\ 004 + (63\ 001 - 54\ 735)$
 $812 \cdot 1000 : 100$ | $40\ 704 - (9\ 358 + 8\ 247)$

215. 1) 192- betdan qo‘shishda sonlar o‘zaro qanday bog‘langanligini o‘qing va jadvalni to‘ldiring:

Qo‘shiluvchi	24	45			2 997	3 071
Qo‘shiluvchi			127	408		
Yig‘indi	99	200	427	909	8 999	7 102

2) Tenglamaning yechilishi va tekshirilishini tushuntiring:

$$\begin{aligned} x + 240 &= 360 \\ x &= 360 - 240 \\ x &= 120 \end{aligned}$$

Tekshirish:

$$\begin{aligned} 120 + 240 &= 360 \\ 360 &= 360 \end{aligned}$$

216. Tenglamalarni namuna bo‘yicha yeching:

1) $(42 + x) + 30 = 100$ 2) $16 + (x + 25) = 80$

Namuna: $(x + 186) + 127 = 542$

$$\begin{array}{r} x + 186 = 542 - 127 \\ x + 186 = 415 \\ x = 415 - 186 \\ x = 229 \end{array}$$

Tekshirish:

$$(229 + 186) + 127 = 415 + 127 = 542$$

$$\begin{array}{r} + 229 \\ 186 \\ \hline 415 \end{array} \quad + \quad \begin{array}{r} 415 \\ 127 \\ \hline 542 \end{array}$$

$$542 = 542$$

217. Masalani tenglama tuzib yeching.

Agar noma'lum songa 420 soni qo'shilsa, 600 soni hosil bo'ladi. Shu noma'lum sonni toping. Mana bunday mulohaza yuriting: noma'lum sonni x harfi bilan belgilaymiz. x songa 420 ni qo'shsak, 600 hosil bo'ladi:

$$x + 420 = 600$$

Yechishni tugallang.

218. Traktor bakida 60 l yonilg'i bor edi. Traktor bir soatda 6 l yonilg'i sarflaydi. Agar traktorda 24 l yonilg'i qolgan bo'lsa, u necha soat ishlagan?

219. Soat qaysi vaqtni ko'rsatmoqda? U bir yarim soat oldin qaysi vaqtni ko'rsatgan? Chorak soatdan so'ng u qaysi vaqtni ko'rsatadi?

220. $800 - 80 : 4 \cdot 5$ | $42 : 6 \cdot (385 - 285)$ | $7\ 500 + 0$
 $600 - 200 \cdot 2 : 4$ | $84 : 7 \cdot (932 - 922)$ | $9\ 100 - 0$

221. Bo'linma va qoldiqni toping, natijani tekshiring:

 $317 : 9$ $806 : 8$ $911 : 7$

222. 1) 193- betdan ayirishda sonlar o'zaro qanday bog'langanligini o'qing va jadvalni to'ldiring:

Kamayuvchi						
Ayiriluvchi	123	234	143	507	401	306
Ayirma	411	564	237	402	472	404

2) Tenglamaning yechilishi va tekshirilishini tushuntiring:

$$x - 240 = 510$$

$$x = 510 + 240$$

$$x = 750$$

Tekshirish:

$$750 - 240 = 510$$

$$510 = 510$$

223. Tenglamalarni namuna bo'yicha yeching:

1) $(x - 11) - 10 = 40$

2) $(x - 20) - 30 = 50$

Namuna: $(x - 35) - 64 = 72$

$$x - 35 = 72 + 64$$

$$x - 35 = 136$$

$$x = 136 + 35$$

$$x = 171$$

$$72$$

$$+ 64$$

$$\hline 136$$

$$136$$

$$+ 35$$

$$\hline 171$$

Tekshirish: $(171 - 35) - 64 = 136 - 64 = 72$

$$\begin{array}{r} 171 \\ - 35 \\ \hline 136 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 136 \\ - 64 \\ \hline 72 \end{array}$$

$$72 = 72$$

224. Hisoblashlarni bajaring, ayirishni qo'shish bilan, qo'shishni esa ayirish bilan tekshiring:

$$706 + 839 = 119$$

$$2\ 013 + 442 = 726$$

$$620\ 001 - 472 = 536$$

$$800\ 211 - 56 = 724$$

225. Agar $a = 58\ 072$; $a = 64\ 404$; $a = 50\ 207$ bo'lsa, $100\ 000 - a$ ifodaning qiymatini toping.

226. 2 ta oshqoshiq 480 so'm, 3 ta choyqoshiq 240 so'm turadi. Oshqoshiq choyqoshiqdan necha marta qimmat turadi?

$$227. \quad 80 + 630 : 9 \cdot (10 + 990) \quad | \quad 2\ 700 : (4 + 5) + (240 - 90)$$

- 228.** Haydovchi tirkamali yuk mashinasida 12 t g'alla keltirdi. Tirkamada 8 t g'alla bor edi. Yuk mashinasining o'zida qancha g'alla bo'lgan? Berilgan masalaga teskari ikkita masala tuzing (og'zaki).

- 229.** 1) 192- betga qarang. Ayirishda sonlar o'zaro qanday bog'langanligini o'qing va jadvalni to'ldiring:

Kamayuvchi	100	350	462	7 820	67 531
Ayiriluvchi					
Ayirma	30	220	108	935	10 432

- 2) Tenglamaning yechilishi va tekshirilishini tushuntiring:

$$500 - x = 350$$

$$x = 500 - 350$$

$$x = 150$$

Tekshirish:

$$500 - 150 = 350$$

$$350 = 350$$

- 230.** Tenglamalarni namuna bo'yicha yeching:

1) $90 - (x + 20) = 60$

2) $100 - (x - 10) = 80$

Namuna: $750 - (x + 130) = 90$

$$x + 130 = 750 - 90$$

$$x + 130 = 660$$

$$x = 660 - 130$$

$$x = 530$$

$$\begin{array}{r} 750 \\ - 90 \\ \hline 660 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 660 \\ - 130 \\ \hline 530 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 660 \\ - 130 \\ \hline 530 \end{array}$$

Tekshirish: $750 - (530 + 130) = 750 - 660 = 90$.

- 231.** 1) Vaqt birliklari jadvalini takrorlang:

$$1 \text{ yil} = 12 \text{ oy}$$

$$1 \text{ asr} = 100 \text{ yil}$$

- 2) 2 yilni; 5 yil-u 6 oyni oylarda;

300 yilni; 900 yilni asrlarda ifodalang.

232. Masalalarni taqqoslang va amallar bo'yicha yeching:

1) Bir qopda 27 kg, ikkinchi qopda esa undan 24 kg ortiq kartoshka bor edi. Ikkinchi qopdagi kartoshka 3 kg dan qilib xaltachalarga solindi. Nechta xaltacha kerak bo'ldi?

2) Bir qopda 27 kg, ikkinchisida esa undan 24 kg ortiq kartoshka bor edi. Hamma kartoshka 3 kg dan qilib xaltachalarga solindi. Nechta xaltacha kerak bo'ldi?

233. Har qaysi bino nechanchi yilda qurilgan?

234. Xat tashuvchi 35 ta xatni tarqatishi kerak edi. U bir necha xatni tarqatganidan keyin unda 20 ta xat qoldi. Xat tashuvchi nechta xat tarqatgan?

235. $70\ 002 - (253 + 16\ 309)$ | $100 - 68 : 17 \cdot 20$

$875\ 131 + 34\ 915 - 680\ 173$ | $(54 + 46) : 50 \cdot 12$

236. 1) Vaqt birliklari jadvalini takrorlang:

1 asr = 100 yil	1 soat = 60 min	Bir yil 365 yoki 366 sutka
1 yil = 12 oy	1 min = 60 s	Bir oy 30 yoki 31 sutka
1 sutka = 24 soat		(fevral 28 yoki 29 sutka)

2) 4 000 sm; 14 km; 8 900 sm ni metrnlarda;

63 sr; 32 t; 357 t ni kilogrammlarda;

3 soat; 2 soat 42 min ni minutlarda ifodalang.

237. Tomonlarining uzunliklari 13 mm va 37 mm bo'lgan to'g'ri to'rtburchakning perimetrini toping. Javobni santimetrlarda ifodalang.

238. Tushirib qoldirilgan qavslarni o'rniga qo'ying:

$$500 - 720 : 8 + 210 = 200 \quad | \quad 350 : 7 \cdot 2 + 36 = 7$$

239. Quruvchilar ko'p qavatli uylardagi 1 638 ta xonadonni qurib topshirdilar. Ulardan bir xonali xonadonlar 125 ta, ikki xonali xonadonlar bir xonali xonadonlardan 6 marta ko'p, qolganlari esa uch xonali xonadonlardir. Quruvchilar nechta uch xonali xonadonni qurib topshirganlar?

$$240. \quad 14\,826 + 7\,007 + 32\,509 \quad | \quad 7\,200 - 315 \cdot 3 + 526$$
$$50\,945 - 3\,874 - 22\,085 \quad | \quad 3\,405 + 489 \cdot 4 - 4\,078$$

241. Tushirib qoldirilgan sonlarni yozing:

$$8 \text{ t } 2 \text{ sr} = \square \text{ sr} \quad | \quad 726 \text{ sm} = \square \text{ m } \square \text{ sm}$$
$$2 \text{ soat } 30 \text{ min} = \square \text{ min} \quad | \quad 65 \text{ min} = \square \text{ soat } \square \text{ min}$$

242. Ko'pgina amaliy masalalarni yechishda qiymatlari turli o'lchov birliklari bilan ifodalanadigan kattaliklar bilan amallar bajarishga to'g'ri keladi. Agar hisoblashlarni bajarish oson bo'lsa, ular og'zaki bajariladi.

$$5 \text{ soat } 37 \text{ min} + 21 \text{ min} = 5 \text{ soat } 58 \text{ min},$$

$$5 \text{ kg} + 650 \text{ g} = 5 \text{ kg } 650 \text{ g}.$$

Yozma hisoblashlarda kattaliklarning qiymati bir xil o'lchov birliklarida ifodalanadi va ular bilan amallarni bajarish sonlar bilan bajarilgani kabi bajariladi. Masalan:

$$136 \text{ m } 45 \text{ sm} + 28 \text{ m } 95 \text{ sm} = 165 \text{ m } 40 \text{ sm}$$

136 m 45 sm = 13 645 sm	13 645
28 m 95 sm = 2 895 sm	+ 2 895
16 540 sm = 165 m 40 sm	<u>16 540</u>
yoki	
24 t 805 kg – 7 t 926 kg =	. . 24 805
= 16 t 879 kg	– 7 926
16 879 kg = 16 t 879 kg	<u>16 879</u>

243. Hisoblashlarni ogʻzaki bajarib, natijani yozing:

95 km 090 m – 70 km	6 m 84 sm – 3 sm
24 km 057 m + 30 m	4 m 16 sm + 80 sm

244. Misollarni ustun shaklida yeching:

326 m 47 sm + 19 m 84 sm
 118 m 06 sm – 92 m 32 sm

245. Xoʻjalik davlatga shartnoma boʻyicha 4 860 t paxta topshirishi kerak edi. Avval 4 500 tonna, keyin yana uning toʻqqizdan bir qismicha paxta topshirildi. Xoʻjalik davlatga shartnomadagidan necha tonna ortiq paxta topshirgan?

246. Tekshiring, amallar toʻgʻri bajarilganmi? Agar notoʻgʻri boʻlsa, qavslarni shunday qoʻyingki, tenglik toʻgʻri boʻlsin:

$40 \cdot 8 - 6 : 2 = 200$	$40 \cdot 8 - 6 : 2 = 317$
$40 \cdot 8 - 6 : 2 = 157$	$40 \cdot 8 - 6 : 2 = 40$

247. $88 : 44 \cdot 32$ $30\,091 - (8\,008 - 952)$
 $55 : 11 \cdot 12$ $82\,002 - (24\,382 + 9\,634)$

248. Boʻlinma va qoldiqni toping, natijani tekshiring:

$216 : 7$ $586 : 4$ $185 : 3$

249. Hisoblashlarni ogʻzaki bajaring.

$$6 \text{ kg } 400 \text{ g} + 300 \text{ g}$$

$$4 \text{ m } 30 \text{ sm} - 3 \text{ m}$$

$$7 \text{ kg } 500 \text{ g} - 230 \text{ g}$$

$$8 \text{ km } 020 \text{ m} - 6 \text{ km}$$

250. Misollarni ustun shaklida yozing va amallarni bajaring.

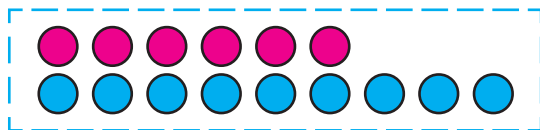
$$28 \text{ km } 250 \text{ m} - 13 \text{ km } 140 \text{ m}$$

$$3 \text{ soat } 50 \text{ min} - 45 \text{ min}$$

$$2 \text{ soat } 18 \text{ min} + 3 \text{ soat } 32 \text{ min}$$

$$14 \text{ t } 360 \text{ kg} + 620 \text{ kg}$$

251. Qizil doirachalar 6 ta boʻlib, koʻk doirachalardan 3 ta kam. Koʻk doirachalar qizil doirachalardan 3 ta ...

252. Masalalarning shartini va yechilishini taqqoslang:

7 ta kitob

?, 4 ta kam

7 ta kitob, 4 ta ortiq

?

1) Tokchada 7 ta va portfelda undan 4 ta kam kitob bor. Portfeldagi kitoblar nechta?

2) Tokchada 7 ta kitob boʻlib, portfeldagidan 4 ta ortiq. Portfeldagi kitoblar nechta?

253. Ikki tikuvchi 96 tadan koʻylak tikish uchun buyurtma oldi. Ulardan biri bir haftada 12 ta, ik-

kinchisi esa 16 ta ko'ylak tikadi. Tikuvchilardan qaysi biri ishni oldin va necha hafta oldin tugatadi?

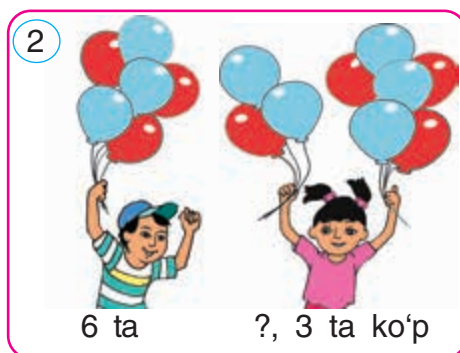
254. Tomonining uzunligi 5 sm bo'lgan kvadratning perimetrini toping.

255. $3\ 004 + (40\ 011 - 38\ 092)$ | $630 + 700 : 100 \cdot 4$

$72\ 001 - (14\ 008 + 7\ 807)$ | $400 - 30 \cdot 3 + 110$

$80\ 042 - (58\ 315 - 33\ 099)$ | $640 : 8 + 25 \cdot 4$

256. Masalalar juftliklarining shartlarini taqqoslang. Har bir masalada katta yoki kichik sonni topish kerakligini tushuntiring va yeching.

- 1) 1) Bir guldastada 9 ta, ikkinchisida esa undan 4 ta kam moychechak bor. Ikkinchi guldastada nechta moychechak bor?
2) Bir guldastada 9 ta moychechak bor, bu ikkinchisidagidan 4 ta ortiq. Ikkinchi guldastada nechta moychechak bor?
- 2) 1) Karimda 6 ta, Vazirada esa undan 3 ta ko'p shar bor. Vazirada nechta shar bor?
2) Karimda 6 ta shar bor, bu Vaziradagidan 3 ta kam. Vazirada nechta shar bor?

257. Ifodalang:

- 1) tonna va sentnerlarda: 85 sr, 134 sr, 4 090 sr;
- 2) detsimetr va santimetrlarda: 96 sm, 88 sm, 31 sm;
- 3) soat va minutlarda: 65 min, 126 min, 248 min;
- 4) kilogramm va grammlarda: 4 024 g, 8 050 g.

258. Masalalarga tenglama tuzib yeching:

- 1) 300 sonini bir necha birlik orttirib, 670 hosil qilindi. Noma'lum sonni toping.
- 2) 1 000 sonini bir necha birlik kamaytirib, 790 hosil qilindi. Noma'lum sonni toping.

259. Bitta traktor uchun bir kunga 24 l yonilg'i ajratiladi. Agar bir kunda 19 l yonilg'i sarflansa, 14 kunda qancha yonilg'i tejaladi?

260. Yechishni ustun shaklida yozib, amallarni bajar-ring:

$$\begin{array}{l} 5 \text{ km } 635 \text{ m} + 9 \text{ km } 038 \text{ m} \quad | \quad 6 \text{ t } 1 \text{ sr} - 2 \text{ t } 3 \text{ sr} \\ 75 \text{ m } 06 \text{ sm} - 14 \text{ m } 32 \text{ sm} \quad | \quad 5 \text{ kg } 068 \text{ g} - 4 \text{ kg } 524 \text{ g} \end{array}$$

Namuna:

$\begin{array}{r} 8 \text{ km } 675 \text{ m} \\ + 9 \text{ km } 794 \text{ m} \\ \hline 17 \text{ km } 1469 \text{ m} \\ \hline 18 \text{ km } 469 \text{ m} \end{array}$	$\begin{array}{r} \overset{\bullet}{1} \overset{\bullet}{1} \text{ kg } 075 \text{ g} \\ - 4 \text{ kg } 986 \text{ g} \\ \hline 6 \text{ kg } 089 \text{ g} \end{array}$
--	---

261. Agar $a = 489\,004$ va $b = 356\,749$ bo'lsa, $a + b$ va $a - b$ ifodalarning qiymatlarini hisoblang.

262. 6 yashik oq qandning massasi 48 kg. Agar 1 yashik konfet 1 yashik oq qanddan 3 kg og'ir bo'lsa, 8 yashik konfetning massasi qancha?

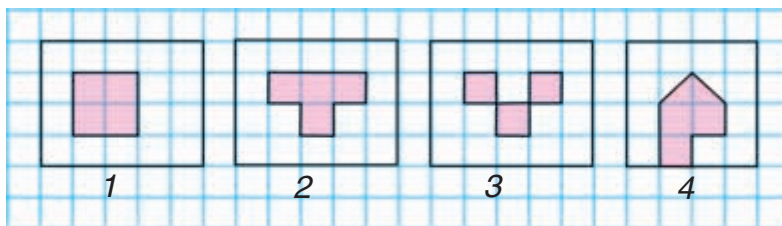
263. Jadvaldan foydalanib, ifodalar tuzing va ularning qiymatlarini hisoblang:

a	b	c	$a : c + b$	$a : b \cdot c$
64	16	8	$64 : 8 + 16$	
90	18	3		

264. Tenglamalarni yeching:

$$(2\,000 + x) - 972 = 3\,564 \quad | \quad (7\,002 - x) - 160 = 5\,348$$

265. Ushbu shakllardagi umumiylikni ko'rsating. 3-shaklning qolgan shakllardan qanday farqi bor?

266. $16 \cdot 4 + 92$

$55\,709 + 315 + 4\,482$

$100 - 17 \cdot 5$

$61\,001 - 48\,564 - 10\,565$

267. Masalalarni tenglama tuzib yeching:

1) Agar 184 soni noma'lum songa kamaytirilsa, 125 hosil bo'ladi. Shu noma'lum sonni toping.

2) Agar noma'lum son 184 ga kamaytirilsa, 125 hosil bo'ladi. Shu noma'lum sonni toping.

268. 8 ta qo'g'irchoq uchun 4000 so'm to'landi. 3 ta shunday qo'g'irchoq qancha turadi?

269. 1) 5 ta palto va 4 ta plashga baravardan 54 ta tugma qadaldi. Har bir kiyimga nechtdan tugma qadaldi?

2) 5 ta palto va 4 ta plashga baravardan 54 ta tugma qadaldi. Hamma paltolarga va hamma plashlarga nechtdan tugma qadaldi?

270. Xatolikni toping va to'g'ri yechimni yozing:

$$84 : 21 = 3 \text{ (qold. 21)} \quad | \quad 71 : 8 = 7 \text{ (qold. 15)}$$

271. $200\ 500 - 43 \cdot 5$ | $23 \cdot 9 + 15\ 008$ | $95 : 5$

272. Yo'l qurilishiga birinchi kun 620 t, ikkinchi kun birinchi kundagidan 197 t kam, uchinchi kun ikkinchi kundagidan 86 t kam qum keltirildi. Uchinchi kun necha tonna qum keltirilgan?

273. Ifodalang:

minutlarda: 2 soat, 8 soat, 60 s, 4 soat 40 min;
sekundlarda: 3 min, 9 min, 1 min 10 s.

274. Tushirib qoldirilgan sonlarni kataklarga qo'ying va o'qing:

$$5 \text{ m} = \square \text{ mm}$$

$$4 \text{ m } 3 \text{ dm} = \square \text{ dm}$$

$$5 \text{ m} = \square \text{ sm}$$

$$4 \text{ m } 03 \text{ sm} = \square \text{ sm}$$

$$5 \text{ m} = \square \text{ dm}$$

$$4 \text{ m } 030 \text{ mm} = \square \text{ mm}$$

$$2\ 000 \text{ sm} = \square \text{ m}$$

$$37\ 000 \text{ m} = \square \text{ km}$$

275. Ombordan har birida 3 t dan 15 mashina bug'doy olib ketildi. Shundan keyin omborda 60 t bug'doy qoldi.

Quyidagi amallarni bajarib nimani bilib olish mumkin:

$$\begin{array}{lll} 3 \cdot 15; & 60 : 3; & 3 \cdot 15 + 60; \\ 60 - 3 \cdot 15; & 15 + 60 : 3? & \end{array}$$

276. Uy bekasi tomorqadan tushlikkacha 4 chelak, tushlikdan so'ng yana 2 chelak pomidor terib oldi. Uning tergan hamma pomidorlari 60 kg chiqdi. Uy bekasi tushlikkacha necha kilogramm pomidor tergan? Tushlikdan keyin-chi?

277. Reja bo'yicha fabrika 350 ta paltoni 10 kunda tikishi kerak edi. Fabrika ishchilari kuniga mo'l-jaldagidan 2 ta ortiq palto tikish bilan reja topshiriqlarini ortig'i bilan bajardilar. 10 kunda fabrikada nechta palto tikilgan?

278. $248\ 906 + 30\ 812 + 127\ 854$
 $305\ 061 - (216\ 714 - 19\ 369)$
 $4\ \text{t}\ 064\ \text{kg} - 990\ \text{kg}$
 $(2\ \text{sr} - 50\ \text{kg}) : 2$

 279. 5 ta bir xil qutining massasi 30 kg. 30 ta shunday qutining massasi qancha?

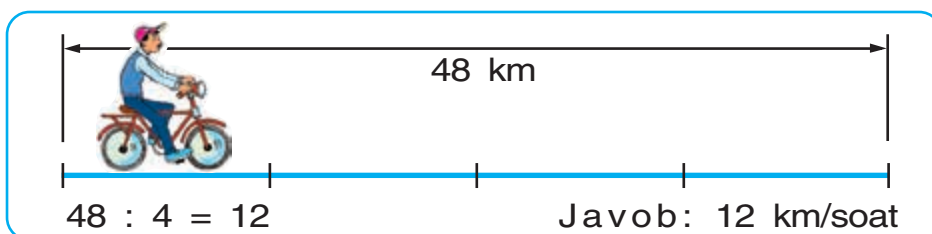
280. $10\ \text{sr}\ 08\ \text{kg} - 4\ \text{sr}\ 12\ \text{kg}$
 $12\ \text{km}\ 750\ \text{m} + 4\ \text{km}\ 075\ \text{m}$
 $47\ 650 - 857 - 6\ 599$
 $5\ 538 - (14 + 778)$

Tezlik. Vaqt. Masofa

281. 1) Velosipedchi 48 km masofani soatiga bir xil tezlik bilan yurib, 4 soatda bosib o'tdi. Velosipedchi bir soatda necha kilometr yo'l bosgan?

Soatiga 12 km – bu velosipedchining tezligi.

Qisqartirib quyidagicha yoziladi: **12 km/soat**.

4 soat – velosipedchining sarflagan vaqti.

48 km – velosipedchi bosib o'tgan masofa.

Harakat tezligining qisqartirib yozilishi:

km/soat, km/min, km/s, m/min, m/s.

- 2) Samolyot 10 minutda 110 km masofani uchib o'tadi. Samolyot har bir minutda necha kilometr masofani uchib o'tadi?

- 3) Quyidagi ifodalar nimani bildirishini tushuntiring:

- a) piyodaning tezligi 5 km/soat;

- b) poyezdning tezligi 60 km/soat;
- d) mototsiklchining tezligi 45 km/soat;
- e) kosmik kema 7 260 m/s tezlik bilan uchadi.

282. 1) Vertolyot har bir soatda bir xil masofani uchib, 2 soatda 460 km masofani o'tdi. U qanday tezlik bilan uchgan?

2) Velosipedchi bir xil tezlik bilan yurib, 39 km masofani 3 soatda bosib o'tdi. Velosipedchi qanday tezlik bilan harakatlangan?

3) Vertolyotning, velosipedchining tezligi va harakatlanish vaqti hamda ulardan har birining bosib o'tgan yo'li yozilgan jadvalni ko'rib chiqing:

	Tezlik	Vaqt	Masofa
	230 km/soat	2 soat	460 km
	13 km/soat	3 soat	39 km

Agar vaqt va masofa ma'lum bo'lsa, tezlikni qanday topish mumkin?

Harakat tezligini topish uchun masofani vaqtga bo'lish kerak.

283. Uchta sisternada 10 427 l benzin bor edi. Birinchi sisternada 4 574 l, ikkinchisida birinchisidagiga qaraganda 1 696 l kam benzin bor. Uchinchi sisternada necha litr benzin bor?

284. $320 \cdot 3 + 810 : 9$ | $658 \cdot 9$ | $32\,700 - 24\,713$
 $5\,000 - 410 \cdot 2$ | $907 \cdot 5$ | $11\,004 - 9\,376$

285. Jadvalni to'ldiring:

a		16	28	35
b	4	5	3	
$a \cdot b$	40			70

a	64	64	64	
b	8		4	16
$a : b$		32		6

Namuna: $40 : 4 = 10$

$64 : 8 = 8$

286. Yengil avtomobil yo'lda 4 soat bo'ldi va 240 km masofani bosib o'tdi. Yuk mashinasi yo'lda 3 soat bo'ldi va 120 km masofani bosib o'tdi. Yengil avtomobilning tezligi yuk mashinasining tezligidan qancha ortiq?

287. Piyoda 4 km/soat tezlik bilan 3 soat yo'l yurdi. Piyoda qancha masofani bosib o'tdi?

Agar harakat tezligi va vaqt ma'lum bo'lsa, masofa qanday topiladi?

Masofani topish uchun harakat tezligini vaqtga ko'paytirish kerak.

288. Masalalarni jadvalga yozing va yeching:

1) Mototsiklchi 40 km/soat tezlik bilan yurdi. U 2 soatda qancha masofani bosib o'tadi?

	Tezlik	Vaqt	Masofa

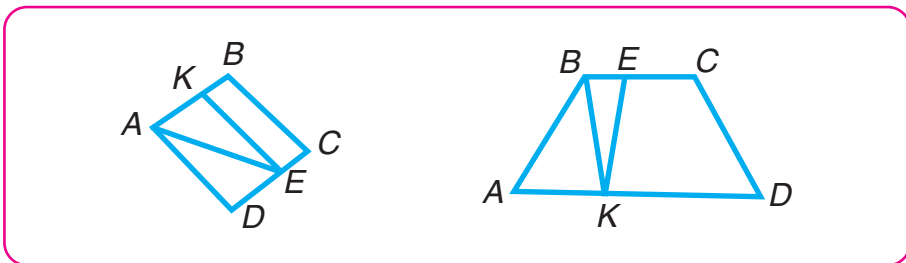
- 2) Toshbaqa 4 m/min tezlik bilan harakatlandi. U 3 minutda qancha masofani bosib o'tadi?
 3) Toychoq 20 m/min tezlik bilan yurdi. Toychoq 10 minutda qancha masofani bosib o'tdi?

289. $210 \cdot 4 - 88 : 44$ | $137 \cdot 4$ | $1\ 809 : 9$
 $140 \cdot 5 + 51 : 17$ | $861 : 3$ | $253 \cdot 6$

290. Har bir chizmada $ABCD$ to'rtburchakni:

- 1) ikkita to'rtburchakka; 2) to'rtburchakka va uchburchakka bo'ladigan kesmani toping:

291. $400 - 540 : 6 + 80 \cdot 3$ | $1\ 000 - 190 \cdot 3 - 120 \cdot 2$

292. Jadvalni to'ldiring:

a	60 817	43 108	80 000
b	14 925	916	9 834
$a + b$			
$a - b$			

- 293.** Vertolyot 4 soat 200 km/soat tezlik bilan, 2 soat 230 km/soat tezlik bilan uchdi. U shu vaqt ichida qanday masofani uchib o'tdi? Vertolyot dastlabki tezlik bilan necha kilometr ko'p masofani uchib o'tdi?

Yo'lovchi avtobusda 90 km yo'l yurdi. Agar avtobus 45 km/soat tezlik bilan yursa, yo'lovchi necha soat yo'lda bo'lgan? Masalani jadvalga yozing va yeching:

Tezlik	Vaqt	Masofa

Agar tezlik va masofa ma'lum bo'lsa, vaqt qanday topiladi?

Harakat vaqtini topish uchun masofani tezlikka bo'lish kerak.

294. Toshkent va Samarqand shaharlari orasidagi masofa 300 km ga teng. Agar poyezd 60 km/soat tezlik bilan yursa, u bu masofani qancha vaqtda bosib o'tadi?

295. Qayiq 6 soatda 66 km masofani suzib o'tadi. Agar qayiqning tezligi 4 km/soatga kamaysa, u shu vaqt ichida necha kilometr masofani o'tadi?

296. Ifodalang:

- 1) kilometr va metrlarda: 4 098 m; 45 981 m;
- 2) tonna va kilogrammlarda: 28 691 kg; 2 790 kg;
- 3) tiyinlarda: 7 so'm 08 tiyin; 469 so'm 20 tiyin;
- 4) sekundlarda: 5 min 56 s; 8 min 20 s.

297.

$$19 \cdot 4 + 77 : 7$$

$$39 : 3 + 28 \cdot 3$$

$$54\ 172 - 286 \cdot 3$$

$$28\ 001 - 342 \cdot 2$$

298. Tuya 4 kunda 80 km yo'l yurdi. Tuya qanday tezlik bilan yurgan?

Berilgan masalaga teskari masalalar tuzing, ularni jadvalga yozing va yeching:

Tezlik	Vaqt	Masofa
?	4 kun	80 km
☐	?	☐
☐	☐	?

299. Chavandoz 3 soatda 36 km, „Spark“ avtomobili esa 2 soatda 120 km masofani bosib o‘tdi.

1) „Spark“ning tezligi chavandozning tezligidan qancha ortiq?

2) „Spark“ning tezligi chavandozning tezligidan necha marta ortiq?

300. Bola 3 kunda 30 betdan va yana 40 bet kitob o‘qidi. Agar kitob 200 betlik bo‘lsa, bola yana necha bet o‘qishi kerak?

301. $3 \cdot (16 + 17) \cdot 10$ $732 \cdot 7$ $4\,048 : 8$
 $6\,000 - 34 \cdot 2$ $636 : 6$ $903 \cdot 4$

302. $328\text{ km } 040\text{ m} - 179\text{ km } 825\text{ m}$
 $3\text{ kg } 054\text{ g} + 7\text{ kg } 820\text{ g}$

303. Kitob javonining 4 ta tokchasiga 26 tadan, 3 ta tokchasiga esa 30 tadan kitob taxlangan. Kitob javoniga hammasi bo‘lib nechta kitob taxlangan?

304. $47\text{ so‘m } 50\text{ tiyin} - 18\text{ so‘m } 75\text{ tiyin}$
 $5\text{ t } 423\text{ kg} + 2\text{ t } 908\text{ kg}$

KO'PAYTIRISH VA BO'LISH

Bir xonali songa ko'paytirish

305. 1) Ikki sonning ko'paytmasini bir xil qo'shiluvchilarni qo'shish bilan hisoblash mumkin.

Masalan: $6 \cdot 5 = 30$, chunki $6 + 6 + 6 + 6 + 6 = 30$.

2) Tengliklar nima uchun to'g'ri ekanini tushuntiring:

$$25 \cdot 4 = 25 + 25 + 25 + 25$$

$$a \cdot 7 = a + a + a + a + a + a + a$$

3) Tengliklar nima uchun to'g'ri ekanini tushuntiring:

$$17 \cdot 4 = 4 \cdot 17$$

$$8 \cdot 26 \cdot 3 = 26 \cdot 3 \cdot 8$$

4) Tenglik nima uchun to'g'ri ekanini tushuntiring:

$$(7 + 4 + 5 + 3) \cdot 2 = 7 \cdot 2 + 4 \cdot 2 + 5 \cdot 2 + 3 \cdot 2$$

(Ko'paytirishning sizga ma'lum bo'lgan xossalari eslang. 192-betga qarang.)

306. Hisoblashlarni tushuntirish bilan bajaring:

$$\begin{array}{r} \times 65 \\ 7 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 215 \\ 4 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 196 \\ 5 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 318 \\ 3 \\ \hline \end{array}$$

307. Tikuvchilik korxonasida 150 m shoyi bor. Undan bir xil 50 ta ko‘ylak tikish mumkin. 90 m shoyi ishlatildi. Quyidagi ifodalarni hisoblab, ni-mani bilish mumkin:

$$150 - 90 \qquad 150 : 50 \qquad 90 : (150 : 50)$$

$$(150 - 90) : (150 : 50) \qquad 90 - (150 - 90)$$

308. Rasmlarni qarang va matnни o‘qing.

Quyosh fazoda yorug‘lik nurlarini tarqatadi. Ular barcha yo‘nalishlarda cheksiz uzoqlikkacha bo-radi. Dilshod quyosh va bir nechta nur rasmini chizdi. Hamma nurlarni chizish mumkinmi? O‘z javobingizni tushuntiring.

Odatda, nur bunday tasvirlanadi:

A nuqta — nurning boshi. *B* harfi shu nurdagi istalgan nuqtani ifodalashi mumkin. Nurning oxiri yo‘q. Nurni istalgan yo‘nalishda chizish mumkin. U turli yo‘nalishda cheksiz davom etadi.

309.

$$275 \cdot 3$$

$$13 \text{ t } 040 \text{ kg} - 8 \text{ t } 600 \text{ kg}$$

$$326 \cdot 2$$

$$26 \text{ m } 74 \text{ sm} + 18 \text{ m } 37 \text{ sm}$$

310. Jadval bo'yicha masala tuzing va uni yeching:

	Tezlik	Vaqt	Masofa
	15 km/soat	Bir xil	45 km
	12 km/soat		?

311. Hisoblash usulini tushuntiring:

$$6\,348 \cdot 4 = (6\,000 + 300 + 40 + 8) \cdot 4 = 6\,000 \cdot 4 + 300 \cdot 4 + 40 \cdot 4 + 8 \cdot 4 = 24\,000 + 1\,200 + 160 + 32 = 25\,392$$

Istalgan ko'p xonali sonni bir xonali songa ko'paytirish uch xonali sonni bir xonali songa ko'paytirish kabi bajariladi; avval birliklar, keyin o'nliklar, yuzliklar va h.k. ko'paytiriladi.

	6	3	4	8
x				4
	2	5	3	9
				2

312. Hisoblashlar qanday bajarilganligini tushuntiring:

x	5	2	1	4		x	3	1	5	4	6		x	1	2	3	5	6	7
				6						7									4
	3	1	2	8	4		2	2	0	8	2	2		4	9	4	2	6	8

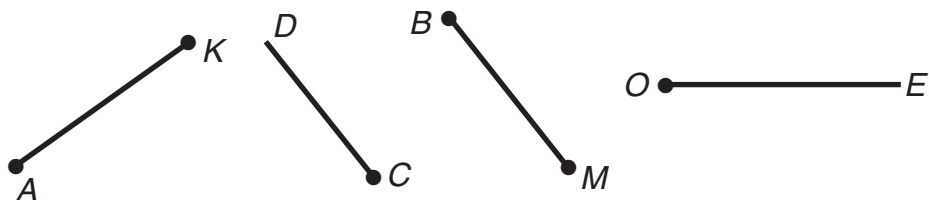
313. Mehnat darsi uchun 900 so'mga har bir varag'i 90 so'mdan oq qog'oz va 1 200 so'mga har bir varag'i 100 so'mdan rangli qog'oz sotib olindi. Mehnat darsi uchun hammasi bo'lib necha varaq qog'oz sotib olindi?

Masalani ifoda tuzib yeching.

Masalaning savolini shunday o'zgartiringki, u quyidagi ifoda bo'yicha yechilsin:

$$1200 : 100 - 900 : 90$$

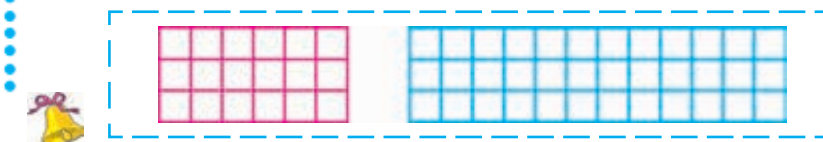
314. Rasmdan nurlarni toping va ularni ayting:

Nur kesmadan nima bilan farq qiladi?

315. $(10 \text{ t} - 6 \text{ sr}) : 2$ | $8\,234 \cdot 5$ | $1\,000 \cdot 8 : 4$
 $(2 \text{ m} - 80 \text{ sm}) : 4$ | $62\,758 \cdot 4$ | $1\,000 \cdot 6 : 100$

316. Har qaysi to'g'ri to'rtburchak nechta katakchaga bo'linganligini ikki usul bilan sanang:

317. Yechishni tushuntiring:

$$\begin{array}{r} \times 709 \\ 6 \\ \hline 4\,254 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 80\,306 \\ 9 \\ \hline 722\,754 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 60\,038 \\ 7 \\ \hline 420\,266 \end{array}$$

318. Ko'paytirishni tushuntirish bilan bajaring:

$$3\,048 \cdot 9$$

$$50\,003 \cdot 8$$

$$45\,004 \cdot 7$$

319. 1) Yozuvlarni ko'rib chiqing va ko'paytirish qanday bajarilganligini tushuntiring:

$$8 \text{ km } 056 \text{ m} \cdot 4 = 32 \text{ km } 224 \text{ m}$$

$$8 \text{ km } 056 \text{ m} = 8\,056 \text{ m}$$

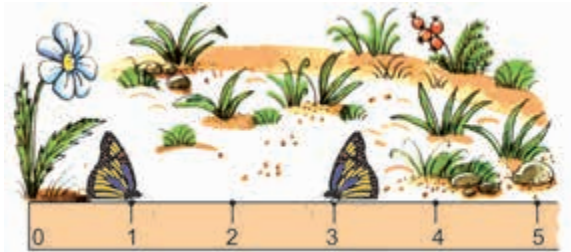
$$32\,224 \text{ m} = 32 \text{ km } 224 \text{ m}$$

$$\begin{array}{r} \times 8\,056 \\ 4 \\ \hline 32\,224 \end{array}$$

2) Yeching: $2 \text{ t } 074 \text{ kg} \cdot 5$; $14 \text{ sr } 15 \text{ kg} \cdot 7$

320. Rasmda nimani ko'ryapsiz?

1) Qaysi kapalak guldan uzoqroqqa qo'ngan?
O'z javobingizni asoslang.

2) Oldingizga o'quvchilar chizg'ichini qo'ying va uning shkalasiga qarang. Sanoq boshini ifodalovchi sonning qarshisidagi shtrixni toping. Shtrixlar qarshisidagi sonlarni ayting.

Chizg'ich shkalasida qanday eng katta son yozilgan? Shkalaning 0 dan 1 gacha, 1 dan 2 gacha, 2 dan 3 gacha va shu kabi shkala oxirigacha kesimlarini ko'rsating.

321. Agar $a = 3$; $a = 30$; $a = 300$ bo'lsa, $a \cdot 10 + 560$ ifodaning qiymatini toping.

322. $75\ 602 \cdot 3 + 14\ 856 \cdot 4$ $36\ \text{kg}\ 257\ \text{g} \cdot 5$
 $2\ 007 \cdot 9 - 3\ 016 \cdot 2$ $15\ \text{sr}\ 16\ \text{kg} \cdot 6$

323. Ko'paytuvchilarning o'rinlarini almashtirib, ko'paytiring:

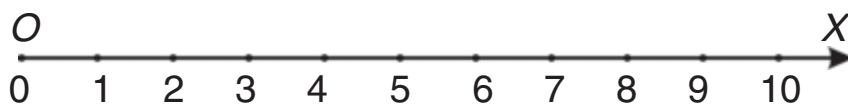
$3 \cdot 368$ | $4 \cdot 8\ 012$ | $6 \cdot 12\ 005$ | $7 \cdot 8\ 009$

324. Mashina tushgacha 2 soat yurdi, tushdan keyin esa shunday tezlik bilan yana 4 soat yurdi. U hammasi bo'lib 300 km yo'l yurdi. Mashina tushgacha necha kilometr va tushdan keyin necha kilometr yurgan?

325. Mototsiklchi 4 soatda 240 km masofani bosib o'tdi. Agar mototsiklchi tezligini 8 km/soatga oshirsa, u shu vaqt ichida qancha masofani bosib o'tadi?

Masalani ikki usul bilan yeching.

326. 1) Cheksiz uzun chizg'ich shkalasini ko'z ol-dingizga keltiring. Bu shkalani nurga qiyoslash mumkin.

Nurning nomini ayting. Nurning boshini (sanoq boshini) ko'rsating. U qaysi harf bilan belgi-langan?

Istalgan ikkita qo'shni nuqtalar orasidagi kesma-ni o'lchang. U nimaga teng?

OX nur sonli yoki koordinata nuri, shuning-dek, sonlar o'qi deb ataladi.

O nuqta – nurning boshi.

0 dan 1 gacha kesma birlik kesma deb ata-ladi.

OX nurda uning uzunligi 1 sm ga teng.

2) Birlik kesmasining uzunligi 2 sm ga, 1 sm ga, daftarning uchta katagiga teng bo'lgan OX sonli nur chizing.

327. Birining uzunligi 4 sm 6 mm, ikkinchisi birin-chisidan 2 marta uzun va uchinchisi ikkinchi-sidan 4 sm qisqa bo'lgan uchta kesma chizing.

328. $72\ 030 - (3\ 745 + 14\ 075)$ $24\ 005 \cdot 7$
 $86\ 000 - 72\ 419 - 9\ 068$ $6 \cdot 3\ 856$

329. 1) Yechilishini tushuntiring:

$$240 \cdot 5 = 24 \text{ o'nl.} \cdot 5 = 120 \text{ o'nl.} = 1\,200$$

$$400 \cdot 3 = 4 \text{ yuzl.} \cdot 3 = 12 \text{ yuzl.} = 1\,200$$

$$13\,000 \cdot 2 = 13 \text{ mingl.} \cdot 2 = 26 \text{ mingl.} = 26\,000$$

2) Bunday hisoblash nega qulayligini tushuntiring:

$\begin{array}{r} 480 \\ \times 9 \\ \hline 4320 \end{array}$	$\begin{array}{r} 7500 \\ \times 6 \\ \hline 45000 \end{array}$	$\begin{array}{r} 97000 \\ \times 3 \\ \hline 291000 \end{array}$
---	---	---

330. Ustun shaklida yozib, hisoblang:

$$2\,500 \cdot 4$$

$$30\,900 \cdot 5$$

$$80\,020 \cdot 7$$

Yodingizda tuting! Ko'paytirishni ustun qilib yozganda ko'paytuvchilar bir-birining ostiga shunday yoziladiki, nollar chetda (o'ng tomonda) qoladi.

331. Do'konga birinchi kun 118 m 60 sm, ikkinchi kun birinchi kundagidan 62 m 70 sm kam, uchinchi kun esa birinchi va ikkinchi kunlari birgalikda keltirilganidan 84 m 40 sm kam gazlama keltirildi. Do'konga shu uch kun davomida hammasi bo'lib qancha gazlama keltirilgan?

332. $5\,023 \cdot 9 + 32\,601$

$$6 \cdot 24\,745 - 19\,805 \cdot 4$$

333.

G'oz, tovuq va kurka tarozida tortildi. G'ozning massasi 4 kg 950 g, tovuqning massasi g'ozning massasidan 2 kg 130 g kam, kurkaning massasi esa g'oz va tovuqning birgalikdagi massasidan 1 kg 840 g ko'p chiqdi. Kurkaning massasi qancha?

334. 1) 193- betdan ko'paytirishda sonlar o'zaro qanday bog'langanligini o'qing va jadvalni to'ldiring:

Ko'paytuvchi	94		42			84
Ko'paytuvchi		23	3	7	15	
Ko'paytma	94	46		84	60	0

335. Tenglamalarning yechilishini va tekshirilishini tushuntiring:

a) $x \cdot 9 = 45$

$$x = 45 : 9$$

$$x = 5$$

Tekshirish:

$$5 \cdot 9 = 45$$

$$45 = 45$$

b) $x \cdot 3 + 50 = 170$

$$x \cdot 3 = 170 - 50$$

$$x \cdot 3 = 120$$

$$x = 120 : 3$$

$$x = 40$$

Tekshirish:

$$40 \cdot 3 + 50 = 120 + 50 = 170$$

$$170 = 170$$

336. Tenglamalarni yeching:

$$x \cdot 8 = 48$$

$$4 \cdot x = 32$$

$$x \cdot 11 - 30 = 36$$

337. Ifodani hisoblashning to'g'riligini tekshiring:

$$\overset{1}{7} \cdot \overset{4}{91\ 203} - \overset{2}{856} : \overset{5}{4} + \overset{3}{708} : 3 = 638\ 443$$

$$\begin{array}{r} 1) \quad \times \quad 91\ 203 \\ \quad \quad \quad \quad 7 \\ \hline 638\ 421 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 2) \quad - \quad 856 \quad | \quad 4 \\ \quad \quad \quad 8 \quad | \quad 214 \\ \hline \quad \quad \quad 5 \\ \quad \quad \quad - \quad 4 \\ \hline \quad \quad \quad - 16 \\ \quad \quad \quad \underline{\quad 16} \\ \quad \quad \quad \quad 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 3) \quad - \quad 708 \quad | \quad 3 \\ \quad \quad \quad 6 \quad | \quad 236 \\ \hline \quad \quad \quad 10 \\ \quad \quad \quad - \quad 9 \\ \hline \quad \quad \quad - 18 \\ \quad \quad \quad \underline{\quad 18} \\ \quad \quad \quad \quad 0 \end{array}$$

$$4) \quad \begin{array}{r} 638\,421 \\ - \quad 214 \\ \hline 638\,207 \end{array}$$

$$5) \quad \begin{array}{r} 638\,207 \\ + \quad 236 \\ \hline 638\,443 \end{array}$$

338. Perimetri 32 sm ga teng kvadrat chizing. Shunday perimetrli to'g'ri to'rtburchak chizing.

$$339. \quad \begin{array}{l} 7\,000 - 624 \cdot 3 \\ 924 + 492 \cdot 8 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 50\,403 \cdot 7 + 8\,032 \cdot 9 \\ 100\,000 - 4\,564 \cdot 9 \end{array}$$

340. G'isht teruvchi bir kunda 1000 ta g'isht terishi kerak. U kunning birinchi yarmida 487 ta g'isht teradi, bu uning kunning ikkinchi yarmida terganidan 18 ta kam. G'isht teruvchi kunlik rejani bajarganmi?

341. Toshkent va Bekobod shaharlari orasidagi masofa 144 km. Avtobus bu masofani 3 soatda bosib o'tadi. Yengil mashina esa bu yo'lni 72 km/soat tezlik bilan bosib o'tadi. Qaysi mashinaning tezligi katta va qancha katta?

342. Masalalarni tenglama tuzib yeching:

1) Noma'lum son 8 marta orttirilsa, 1 392 hosil bo'ladi. Noma'lum sonni toping.

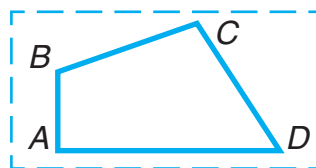
2) O'ylangan son 8 ta kamaytirilsa, 3 485 hosil bo'ladi. Qanday son o'ylangan?

$$343. \quad \begin{array}{l} (2\,456 + 52) : 4 \cdot 3 \\ 861 : 7 + 9 \cdot 3\,092 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 12\,067\,g \cdot 4 \\ 5\,sutka\,14\,soat \cdot 8 \end{array}$$

344. ABCD to'rtburchakning tomonlarini millimetrdagi o'lchang va uning perimetrini toping.

345. $a + b$ va $a - b$ ifodalarning qiymatlarini a va b larning berilgan qiymatlarida hisoblang:

1) $a = 626\ 546$ va $b = 90\ 049$

2) $a = 99\ 891$ va $b = 46\ 059$

Bir xonali songa bo'lish

346. Ikki sonning bo'linmasini ko'paytirish amalidan foydalanib topish mumkin: buning uchun bo'luvchiga ko'paytirilganda bo'linuvchi chiqadigan sonni topish kerak. Masalan: $60 : 5 = 12$, chunki $12 \cdot 5 = 60$.

Tengliklarning to'g'riligini ko'paytirishdan foydalanib tekshiring:

$$75 : 5 = 15$$

$$80 : 20 = 4$$

$$720 : 8 = 90$$

347. Qoldiqli bo'lish qanday bajarilganligini tushuntiring.

$$\begin{array}{r} \underline{59} \mid 7 \\ 56 \mid 8 \\ \hline 3 \end{array}$$

Tekshirish:

$$3 < 7; \quad 8 \cdot 7 = 56$$

$$8 \cdot 7 + 3 = 59$$

Yodingizda tuting! Qoldiqli bo'lishning to'g'ri bajarilganligini tekshirish uchun bo'linma bo'luvchiga ko'paytiriladi va natijaga qoldiq qo'shiladi.

348. Qoldiqli bo'lishni tekshirish bilan bajaring:

$$20 : 3$$

$$83 : 9$$

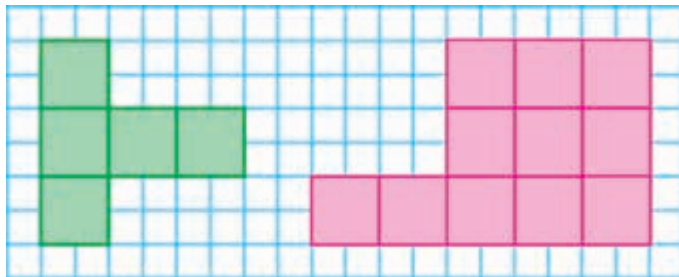
$$70 : 6$$

Yodingizda tuting! Qoldiq har doim bo'luvchidan kichik bo'ladi.

349. Agar pomidorlar 6 kg lik yashiklarga joylansa, 5 ta yashik kerak bo'лади. Shuncha pomidorni 10 kg lik nechta yashikka joylash mumkin?

350. Har bir shakldagi kvadrat santimetrlarni sanang. Har bir shaklning yuzi nechta kvadrat santimetrga teng?

351. $640 : 8$ | $72 : 18$ | $80 : 5$ | $3\ 083 \cdot 7 + 9\ 806 \cdot 9$
 $270 : 3$ | $95 : 19$ | $55 : 5$ | $50\ 604 \cdot 6 - 274\ 325$

352. Natijani qanday hosil qilganingizni tushuntiring:

$0 : 85$ | $0 : 16$ | $34 : 1$ | $93 : 1$ | $57 : 57$ | $90 : 90$

353. Yechimning to'g'riligini tushuntiring:

$$(14 + 49 + 21) : 7 = 14 : 7 + 49 : 7 + 21 : 7 = 12$$

$$(15 + 30 + 18 + 9) : 3 = 15 : 3 + 30 : 3 + 18 : 3 + 9 : 3 = 24$$

354. 1) Bo'lish qanday bajarilganligini tushuntiring:

$$684 : 2 = (600 + 80 + 4) : 2 = 600 : 2 + 80 : 2 + 4 : 2 = 300 + 40 + 2 = 342$$

$$825 : 3 = (600 + 210 + 15) : 3 = 600 : 3 + 210 : 3 + 15 : 3 = 200 + 70 + 5 = 275$$

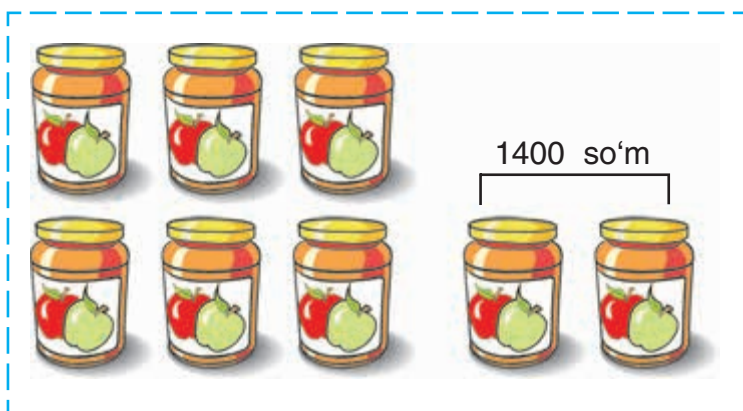
2) Bu misollarning yechilishini ustun shaklida yozib, bo'linmani toping.

355. 1) Yechilishini ustun shaklida yozib, amalni bajarib:

$$508 : 2 \qquad 852 : 3 \qquad 784 : 4 \qquad 630 : 5$$

2) Bo'lishni ko'paytirish bilan tekshiring.

356. Yusuf 3 banka, Salim 5 banka olma sharbati sotib oldi. Shu xarid uchun Salim Yusufga qaraganda 1400 so'm ko'p pul to'ladi. 1 banka olma sharbati qancha turadi? Yusuf qancha pul to'lagan? Salim qancha pul to'lagan?

Yechilishi:

- 1) $5 - 3 = 2$ (banka)
- 2) $1400 : 2 = 700$ (so'm)
- 3) $700 \cdot 3 = 2100$ (so'm)
- 4) $700 \cdot 5 = 3500$ (so'm)

Tekshirish:

$$\begin{array}{r} _ 3500 \\ _ 2100 \\ \hline 1400 \end{array}$$

Har bir amalni bajarish bilan nimani bilib oldingiz?

357.

$$\begin{array}{|l|l|l|l|} \hline 460 : 2 & 550 : 5 & 0 : 124 & 6000 - (500 + 243 \cdot 4) \\ \hline 930 : 3 & 560 : 7 & 372 : 1 & 2894 + (800 - 94 \cdot 7) \\ \hline \end{array}$$

- 358.** Poyezd 316 km yo'lni o'tishi kerak edi. U 109 km yo'lni o'tdi. Poyezd yana o'tganidan necha kilometr ko'p yo'lni o'tishi kerak?

- 359.** Ko'p xonali sonni bir xonali songa yozma bo'lish uch xonali sonni bir xonali songa bo'lish kabi bajariladi.

Uch xonali son bir xonali songa qanday bo'linganini tushuntiring. Endi to'rt xonali son bir xonali songa qanday bo'linishini ko'rib chiqamiz:

$$\begin{array}{r}
 85623 \\
 - 6 \\
 \hline
 25 \\
 - 24 \\
 \hline
 16 \\
 - 15 \\
 \hline
 12 \\
 - 12 \\
 \hline
 0
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{r}
 2854 \\
 \times 3 \\
 \hline
 8562
 \end{array}$$

Tushuntirish: 8562 ni 3 ga bo'lish kerak.

Mingliklarni bo'lamiz:

8 ming — **birinchi to'liqsiz bo'linuvchi**. 8 soni 3 ga bo'linadi. Demak, bo'linmada minglar, yuzlar, o'nlar va birlar, ya'ni 4 ta raqam bo'ladi. Har bir raqamning o'rniga nuqta qo'yib chiqish mumkin.

Bo'lamiz: $8 : 3 = 2$ — bo'linmada 2 ta minglik bo'ladi.

Ko'paytiramiz: $2 \cdot 3 = 6$ — shuncha mingni bo'ldik.

Ayiramiz: $8 - 6 = 2$ — shuncha mingni bo'lmadik.

Qoldiqni bo'luvchi bilan taqqoslaymiz: qoldiq (2) bo'luvchi (3) dan kichik. Demak, bo'lishni davom ettirish mumkin.

Yuzliklarni bo'lamiz:

2 minglik – bu 20 yuzl. va 5 yuzl., hammasi 25 yuzl.

Bu **ikkinchi to'liqsiz bo'linuvchi.**

Bo'lamiz: $25 : 3$ – bo'linmada 8 ta yuzlik bo'ladi. Tushuntirishni davom ettiring. Tekshirish qanday bajarilganini tushuntiring.

- 360.** Bo'lishni ustun shaklida yozib, tushuntirish bilan bajaring:

$$8\ 635 : 5$$

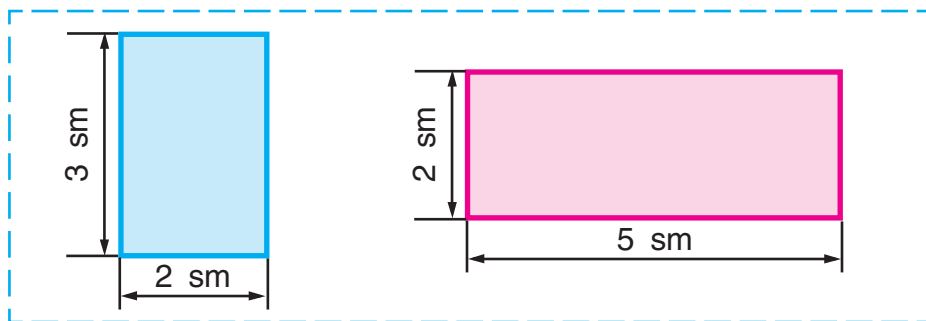
$$5\ 032 : 4$$

$$9\ 042 : 2$$

- 361.** Yangi yil archasi uchun Nasiba 7 ta bir xil narxli o'yinchoq, Karima esa shunday 9 ta o'yinchoq sotib oldi. Xarid qilgan o'yinchoqlar uchun Karima Nasibaga nisbatan 1060 so'm ko'p pul to'ladi. Nasiba xarid qilgan o'yinchoqlar uchun qancha pul to'lagan? Karima xarid qilgan narsalari uchun qancha pul to'lagan?

- 362.** Samolyotda 145 yo'lovchi uchun o'rindiqlik bor. Samolyotning 4 ta reysiga 514 ta chipta sotildi. Bu reyslarga yana nechta chipta sotish mumkin?

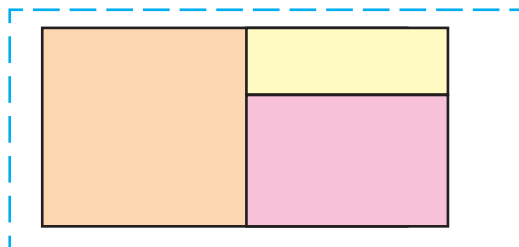
- 363.** Berilgan ma'lumotlar bo'yicha to'g'ri to'rtburchaklarning perimetrlari va yuzlarini hisoblang:

364.	$7\ 242 : 3$	$7\ 146 : 6$	$9 \cdot 4\ 058$	$747 : 747$
	$7\ 940 : 4$	$7\ 406 : 7$	$6 \cdot 3\ 240$	$482 : 1$

365. To'g'ri to'rtburchak 3 ta to'g'ri to'rtburchakka bo'lindi. Zarur o'lchashlarni bajaring va har bir to'g'ri to'rtburchakning yuzini hisoblang.

366. 1) Tomoni 1 m bo'lgan kvadrat **kvadrat metr** deb ataladi. U yuz o'lchovining yangi, ancha katta birligidir. Sonlar bilan kelganda kvadrat metr so'zi qisqartirib yoziladi: 14 kv. m; 14 m².
 2) Xonaning bo'yi 4 m, eni esa 3 m. Xonaning yuzini kvadrat metrlarda ifodalang.
 3) Sinf xonasining bo'yi va enini o'lchang. Uning yuzini kvadrat metrlarda toping.

367. Tomorqadan har biri 11 kilogrammdan 4 yashik bodring va 5 ta bir xil yashikda pomidor terib olindi. Hammasi bo'lib 89 kg pomidor va bodring terib olindi. Har bir yashikka necha kilogrammdan pomidor joylangan?

368. Teng yonli va teng tomonli uchburchaklar bir xil perimetrغا ega. Teng tomonli uchburchakning tomonlari 18 sm, teng yonli uchburchakning asosi esa 20 sm. Teng yonli uchburchakning yon tomonini toping.

369. 1) Yechimlarni ustun shaklida yozing:

$$5\ 372 : 4$$

$$97\ 055 : 7$$

$$732\ 415 : 5$$

2) Qoldiqli bo'lishni bajaring:

$$70 : 9$$

$$50 : 8$$

$$21 : 13$$

$$23 : 17$$

370. Qoldiqli bo'lishni bajaring:

$$51 : 6$$

$$85 : 9$$

$$13 : 5$$

$$12 : 7$$

371. Uzunligi 7 sm, eni esa undan 2 sm qisqa bo'lgan to'g'ri to'rtburchak chizing. Xuddi shunday perimetrli kvadrat chizing.

372. Uch xonali sonning bir xonali songa qanday bo'linganini tushuntiring. To'rt xonali sonning bir xonali songa bo'linishini ko'rib chiqing.

$\begin{array}{r} 3764 \\ - 36 \quad 94 \\ \hline 76 \\ - 76 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 57246 \\ - 54 \quad 954 \\ \hline 32 \quad \bullet \bullet \bullet \\ - 30 \\ \hline 24 \\ - 24 \\ \hline 0 \end{array}$
---	--

Tushuntirish: 5724 ni 6 ga bo'lish kerak. 5 mingni 6 ga bo'lsak, 0 ming hosil bo'ladi, biroq sonning boshida 0 yozilmaydi.

Yuzliklarni bo'lamiz.

57 yuzlik – **birinchi to'liqsiz bo'linuvchi**. Demak, bo'linmada yuzlar, o'nlar va birlar bo'ladi.

Bo'lamiz: $57 : 6$ – bo'linmada 9 ta yuzlik bo'ladi.

Ko'paytiramiz: $9 \cdot 6 = 54$ – shuncha yuzni bo'ldik.

Ayiramiz: $57 - 54 = 3$ – shuncha yuzni bo'lmadik.

Qoldiqni bo'luvchi bilan taqqoslaymiz: qoldiq (3) bo'luvchi (6) dan kichik. Demak, bo'lishni davom ettirish mumkin.

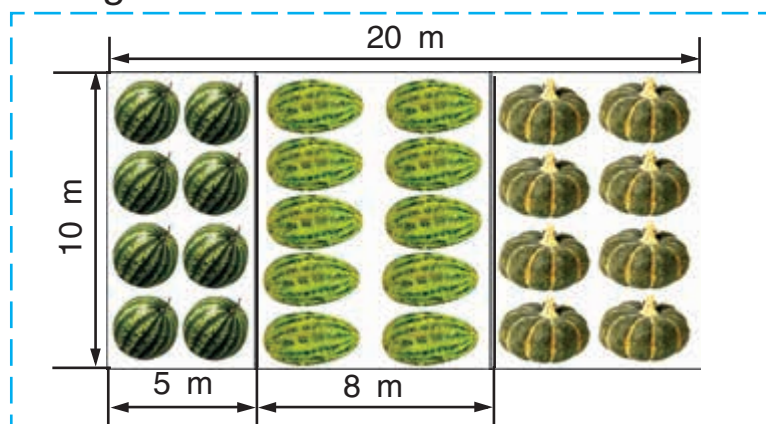
Tushuntirishni davom ettiring. Yechilishini tekshiring.

373. Tushuntirib yeching va tekshiring:

$1\ 856 : 4$	$38\ 576 : 4$	$134\ 542 : 2$
$3\ 234 : 7$	$61\ 384 : 8$	$247\ 932 : 3$

374. 118 betli kitobni qizcha dastlab har kuni 16 betdan 4 kun, keyingi kunlari esa 18 betdan o'qib tugatdi. Qizcha kitobni necha kunda o'qib tugatgan?

375. Berilgan ma'lumotlardan foydalanib, tarvuz, qovun va qovoqqa qanchadan maydon ajratilganini hisoblang:

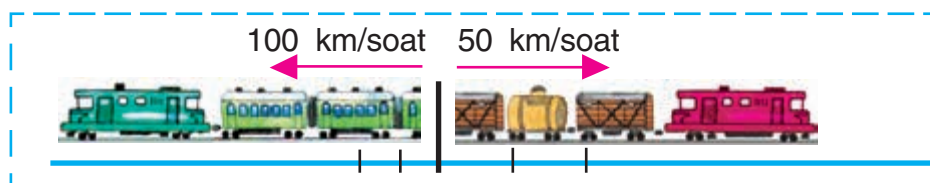
376. 4 000 so'mga 5 ta bir xil stol sotib olindi. Xuddi shunday narxda 6 ta kitob javoni sotib olish uchun qancha pul kerak bo'ladi?

377. $19\ 284 : 6$ | $24\ 948 : 7$ | $(8\ 014 - 7\ 945) \cdot 9$
 $25\ 016 : 4$ | $26\ 120 : 8$ | $8 \cdot (2\ 356 + 6\ 127)$

378. 1) Yuk va yengil mashinalar 1 soatda necha kilometr yaqinlashadilar? 2 soatda-chi? 6 soatda-chi?

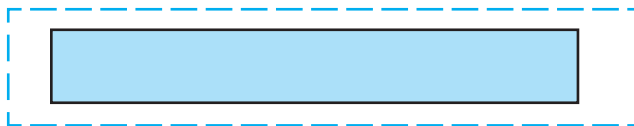
- 2) Yuk poyezdi va tezyurar poyezd 1 soatda bir-biridan necha kilometr uzoqlashadi? 2 soatda-chi? 6 soatda-chi?

379. Tomoni 1 mm bo'lgan kvadrat **kvadrat millimetr** deb ataladi. Bu yuz o'lchov birligi. Sonlar bilan kelganda kvadrat millimetr so'zi qisqartirib yoziladi: 72 kv. mm, 9 mm².

Tasmaning uzunligi va enini millimetrlarda o'lchang. Uning yuzini toping.

380. Ayollar ko'ylagini bezash uchun chetlariga to'g'ri to'rtburchak shaklidagi tasma tikib chiqildi. Tasmaning eni 20 mm, bo'yi 400 mm. Tasmaning yuzini toping.

381. Rasmlar bo'yicha masalalar tuzing va ularni yeching. To'liq javobni ayting.

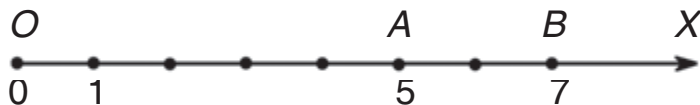
<p>1)</p> <p>500 so'm, 4 marta arzon</p> <p>?</p>	<p>2)</p> <p>8 kg, 5 kg og'ir</p> <p>?</p>
---	---

382. $894 : 3$ | $5\ 536 : 8$ | $10\ 703 : 7$ | $37\ 284 : 4$
 $980 : 4$ | $4\ 655 : 5$ | $39\ 258 : 6$ | $43\ 668 : 9$

Uch xonali sonning bir xonali songa qanday bo'linganini 372- misoldan o'qing. Misollarning yechilishini quyidagi reja bo'yicha tushuntiring:

- 1) Birinchi to'liqsiz bo'linuvchi ...
- 2) Bo'lamiz: ...
- 3) Ko'paytiramiz: ...
- 4) Ayiramiz: ...
- 5) Qoldiqni bo'luvchi bilan taqqoslaymiz: ...
- 6) Ikkinchi to'liqsiz bo'linuvchi ...

383. Sonlarni sonli nur yordamida taqqoslash mumkin.

OA kesmaning uzunligi 5 ta birlik kesmaga teng, OB kesmaning uzunligi esa 7 ta birlik kesma uzunligiga teng. Nurda A nuqta B nuqtadan chaproqda yotadi. OA kesma OB kesmadan kichik, 5 soni 7 sonidan kichik.

B nuqta A nuqtadan o'ngroqda yotadi, OB kesma OA kesmadan katta, 7 soni 5 sonidan katta.

384. 1) Sayohatchilar har birida 40 kishidan ikki avtobusda va har birida 5 kishidan to'rtta yengil mashinada yo'lga chiqdilar. Avtobusda yengil mashinalardagiga qaraganda necha marta ko'p sayohatchi yo'lga chiqdi?

2) Masalaning savolini shunday o'zgartiringki, u $40 \cdot 2 + 5 \cdot 4$ ifoda bilan yechilsin.

385. Qurilgan ko'p qavatli uylarning birida 48 xonadon, ikkinchisida 36 xonadon bor. Yangi yilda 54 xonadon egalari ko'chib kirdi. Yana nechta xonadon bo'sh turibdi?

386. $10\ 572 : 4$ | $55\ 488 : 6$ | $7 \cdot 4\ 045$ | $749 : 749$
 $20\ 881 : 7$ | $18\ 992 : 8$ | $9 \cdot 3\ 480$ | $452 : 1$

387. Jadvalni to'ldiring:

a	80		84	48	1	
b	16	7		1	1	35
$a : b$		12	12			0

1) Bo'luvchi va bo'linma ma'lum bo'lsa, bo'linuvchi qanday topiladi?

2) Bo'linuvchi va bo'linma ma'lum bo'lsa, bo'luvchi qanday topiladi?

3) Tenglamalarni yechishni va tekshirishni tushuntiring:

$$x : 4 = 15$$

$$x = 15 \cdot 4$$

$$x = 60$$

$$90 : x = 18$$

$$x = 90 : 18$$

$$x = 5$$

$$x : 4 - 60 = 120$$

$$x : 4 = 120 + 60$$

$$x : 4 = 180$$

$$x = 180 \cdot 4$$

$$x = 720$$

Tekshirish:

$$60 : 4 = 15$$

$$15 = 15$$

Tekshirish:

$$90 : 5 = 18$$

$$18 = 18$$

Tekshirish:

$$720 : 4 - 60 =$$

$$= 180 - 60 = 120$$

$$120 = 120$$

388. Tenglamalarni yeching:

$$42 : x = 2$$

$$x \cdot 16 = 48$$

$$x \cdot 13 = 39$$

$$x - 18 = 54$$

$$90 - 60 : x = 87$$

$$80 : x + 4 = 8$$

389. $4\ 376 : 8$ | $9\ 478 : 7$ | $34\ 172 : 4$

390. Sayyohlar qayiqda 52 km suzishdi. Dastlabki 4 soatda yo'lni 7 km/soat tezlik bilan, qolgan yo'lni esa 8 km/soat tezlik bilan o'tishdi. Sayyohlar yo'lda hammasi bo'lib qancha vaqt bo'lganlar?

391. $(2\ 000 - 1\ 705) \cdot 9$ | $8\ 000 - (4\ 536 + 160 \cdot 3)$

392. Yechilishini ustun shaklida yozib, bo'linmani toping:

$$24\ 759 : 3$$
 | $7\ 948 : 4$ | $3\ 190 : 5$ | $4\ 152 : 6$

393. $(30\ 000 - 9\ 864) \cdot 3$ | $0 \cdot 4$ | $356 : 1$ | $639 : 639$

$$30\ 000 - 9\ 864 \cdot 3$$
 | $0 : 4$ | $843 \cdot 1$ | $1 \cdot 524$

394. 382- mashqda ko'rsatilgan rejadan foydalanib, bo'lishni tushuntiring:

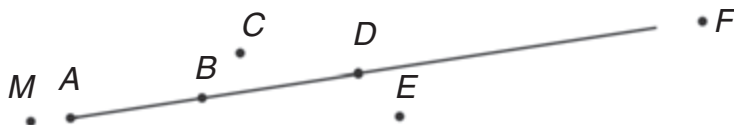
$\begin{array}{r} 27208 \\ - 24 \\ \hline 32 \\ - 32 \\ \hline 0 \\ - 0 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 35637 \\ - 35 \\ \hline 6 \\ - 0 \\ \hline 63 \\ - 63 \\ \hline 0 \end{array}$
---	---

395. Bo‘linmani toping, natijaning to‘g‘riligini ko‘paytirish bilan tekshiring:

$$1\ 740 : 6 \quad | \quad 7\ 680 : 8 \quad | \quad 2\ 745 : 9 \quad | \quad 2\ 535 : 5$$

396. Ombordan har birida 7 kg bo‘lgan 32 quti pecheniy va har birida 9 kg bo‘lgan bir nechta quti konfet jo‘natildi. Hammasi bo‘lib pecheniy va konfetlardan birgalikda 449 kg jo‘natildi. Necha quti konfet jo‘natilgan?

397. AB nurda yotgan nuqtalarni va shu nurda yotmagan nuqtalarni ayting.

$$\begin{array}{l|l} \mathbf{398.} & (5\ 000 - 3\ 893) : 9 \quad | \quad 8\ 000 - (2\ 778 + 439 \cdot 6) \\ & 3\ 063 + 5\ 094 \cdot 8 \quad | \quad 2\ 145 + (7\ 070 - 900 : 3) \end{array}$$

399. Tenglamalarni yeching va ularni tekshiring:

$$x : 15 = 3 \quad | \quad 72 : x = 3 \quad | \quad 18 : x + 16 = 18$$

400. Tushuntirish bilan yeching va natijani tekshiring:

$$142\ 800 : 4 \quad | \quad 29\ 004 : 6 \quad | \quad 509\ 700 : 5$$

401. Tokar 100 ta detal tayyorladi. Dastlabki 3 soatning har bir soatida 12 tadan, keyingi har bir soatda 16 tadan detal tayyorlagan. U necha soat 16 tadan detal tayyorlagan?

Yechilishi:

1) $12 \cdot 3 = 36$ (d.)

3) $64 : 16 = 4$ (soat)

2) $100 - 36 = 64$ (d.)

Har bir amal bilan nimani bilib olganingizni tushuntiring.

402. Jadvaldan foydalanib, masala tuzing va yechishni tugating.

Bahosi	Miqdori	Narxi
25 so'm	6 kg] 270 so'm
?	3 kg	

Yechilishi:

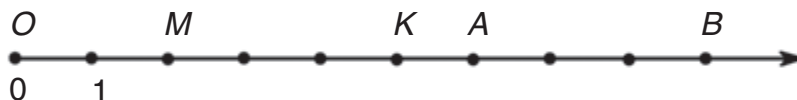
1) $25 \cdot 6 = 150$ (so'm)

2) $270 - \square = \square$ (so'm)

3) $\square : \square = \square$ (so'm)

403. Bir qopda 48 kg, ikkinchisida esa 36 kg shakar bor. Hamma shakar 42 ta bir xil xaltachalarga solindi. Har qaysi qopdagi shakarni joylash uchun nechtadan xaltacha kerak bo'lgan?

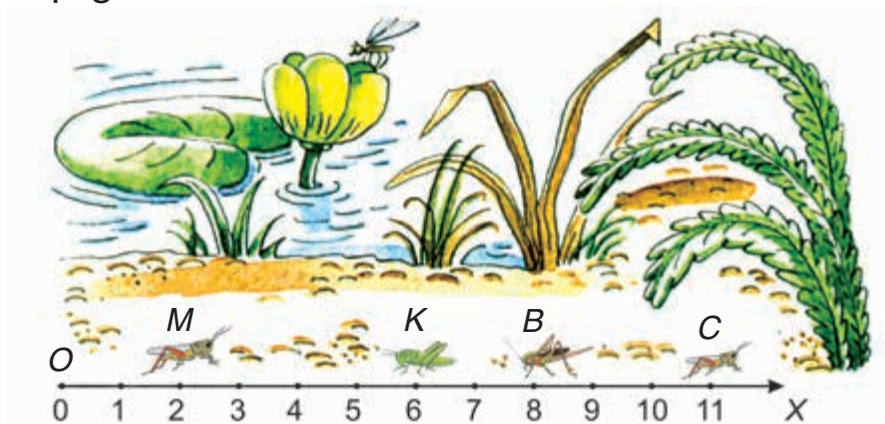
404. M, K, A, B nuqtalarga qaysi sonlar mos keladi?

Sonli (koordinata) nur nuqtasiga mos keluvchi son shu nuqtaning **koordinatasi** bo'ladi.

Nuqta	Koordinata	Yozilishi
O	0	$O(0)$
M	2	$M(2)$
A	6	$A(6)$

405. Chigirtkalar qo'ngan nuqtalarning koordinatalarini o'qing.

Qaysi nuqta chaproqda: $M(2)$ mi yoki $B(8)$ mi?
Qaysi nuqta o'ngroqda: $K(6)$ mi yoki $C(11)$ mi?

406. Birining tomoni 3 sm 9 mm, ikkinchisining tomoni 4 sm 3 mm bo'lgan ikkita kvadrat chizing va ularni qirqib oling. Har qaysi kvadratning perimetrini toping.

407. $74\ 196 : 4$ | $29\ 571 : 3$ | $172\ 942 : 2$ | $748\ 915 : 5$
 $80\ 080 : 8$ | $15\ 009 : 3$ | $27\ 063 : 9$ | $96\ 180 : 2$

408. Agar rasmdagi soat 15 minut ilgirilagan bo'lsa, aniq vaqtni hisoblab bering. Agar 20 minut orqada yursa-chi?

409. 45 054 sonini 9 ga bo'lib, bir o'quvchi bo'linmada 506 sonini, ikkinchi o'quvchi 5006 sonini, uchinchi o'quvchi esa 56 sonini hosil qildi. Misolni ulardan qaysi biri to'g'ri bajarganini tekshiring.

Ko'p xonali sonni bir xonali songa bo'lishda bo'linmaning yozuvida nechta raqam bo'lishini oldindan aniqlab olish foydali. Bu bo'lishda xatolikka yo'l qo'yishning oldini oladi.

410. 382- mashqda ko'rsatilgan rejadan foydalanib, bo'lishni tushuntiring:

$\begin{array}{r} 4364 \\ - 4 \\ \hline 3 \\ - 3 \\ \hline 0 \\ - 36 \\ \hline 36 \\ - 36 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 54126 \\ - 54 \\ \hline 1 \\ - 0 \\ \hline 12 \\ - 12 \\ \hline 0 \end{array}$
--	---

411. Dastlab, bo'lishda nechta raqam hosil bo'lishini aniqlang. Buni bo'lish bilan tekshiring:

$693 : 3$	$3\,295 : 5$	$7\,812 : 6$	$7\,620 : 4$
$772 : 4$	$4\,884 : 6$	$8\,012 : 4$	$10\,005 : 5$

412. Tomoni 1 km bo'lgan kvadrat – **kvadrat kilometr** deb ataladi. U yuz o'lchovining yangi, ancha katta birligidir. Sonlar bilan kelganda kvadrat kilometr so'zi qisqartirib yoziladi: 2 kv. km, 7 km².

413. Tomoni 5 m bo'lgan kvadrat shaklidagi xonaga bo'yi 4 m, eni esa 3 m bo'lgan to'g'ri to'rtburchak shaklidagi palos to'shaldi. Bu xonaning necha kvadrat metrini palos qoplamaydi?

414. $1\,792 + 5\,628 : 7$	$86\,886 - 4\,437 : 9$
$(1\,792 + 5\,628) : 7$	$(86\,886 - 4\,437) : 9$

415. $68\,000\text{ m} = \square\text{ km}$ | $92\,800\text{ tiyin} = \square\text{ so'm}$
 $\square\text{ kg} = 64\text{ t}$ | $\square\text{ kg} = 279\text{ sr}$

416. 1) 382- mashqda ko'rsatilgan rejadan foydalanib, bo'lish qanday bajarilganini tushuntiring:

$\begin{array}{r} 3150\overline{)7} \\ -28 \\ \hline 35 \\ -35 \\ \hline 0 \\ -0 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 5424\overline{)6} \\ -54 \\ \hline 2 \\ -0 \\ \hline 24 \\ -24 \\ \hline 0 \end{array}$
--	--

2) Bo'lishning qisqa yozuvi bilan yuqoridagi yozuvini taqqoslang va yechimini tushuntiring:

$\begin{array}{r} 3150\overline{)7} \\ -28 \\ \hline 35 \\ -35 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 5424\overline{)6} \\ -54 \\ \hline 24 \\ -24 \\ \hline 0 \end{array}$
--	---

417. 1) Yechmasdan turib, tengliklardan qaysilari noto'g'ri ekanini ayting:

$63\,126 : 7 = 9018$ | $50\,600 : 8 = 6\,325$
 $35\,133 : 7 = 519$ | $90\,470 : 5 = 1\,894$

2) Yechishdagi xatolikni toping.

418. 1) Jadvalni ko'rib chiqing:

Tezlik	12 km/soat	36 km/soat
Masofa	60 km	216 km

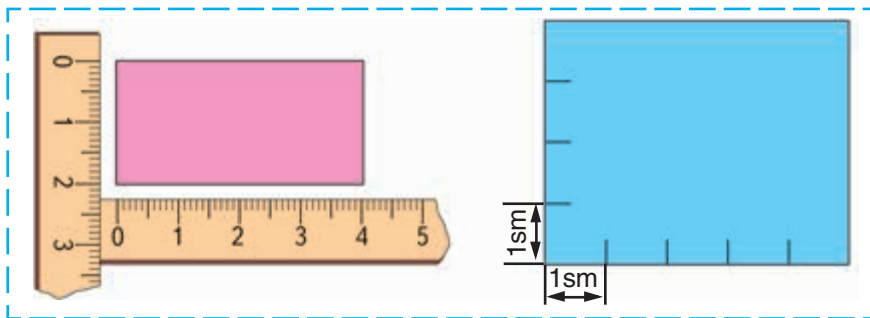
2) Jadvaldagi ma'lumotlardan foydalanib, ifodalar nimani bildirishini tushuntiring:

$$\begin{array}{l} 60 : 12 \\ 216 : 36 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 36 : 12 \\ 36 - 12 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} 60 : 12 + 216 : 36 \\ 216 : 36 - 60 : 12 \end{array}$$

- 419.** 1) Masalalarning yechilishlarini taqqoslang:
Operator birinchi kun 35 bet, ikkinchi kun 42 bet matn terdi. U soatiga bir xil unum bilan ishlab, bu ishga 11 soat sarfladi. Operator shu ikki kunda necha soatdan ishlagan?
- 2) Operator ikki kun davomida 70 bet matn terdi. U birinchi kun 4 soat, ikkinchi kun 6 soat ishladi. Operator har kuni necha betdan matn tergan?
- 420.** Rasmlardan foydalanib, qaysi to'g'ri to'rtburchakning yuzi katta va necha kvadrat santimetr katta ekanini aniqlang:

- 421.** Qanday nuqta 5; 9; 11 koordinataga ega?

- 422.** Uch soat davomida lotereya chiptalari sotildi. Birinchi soatda 40 ta, ikkinchi soatda birinchi soatdagiga qaraganda 4 ta kam, uchinchi soat-

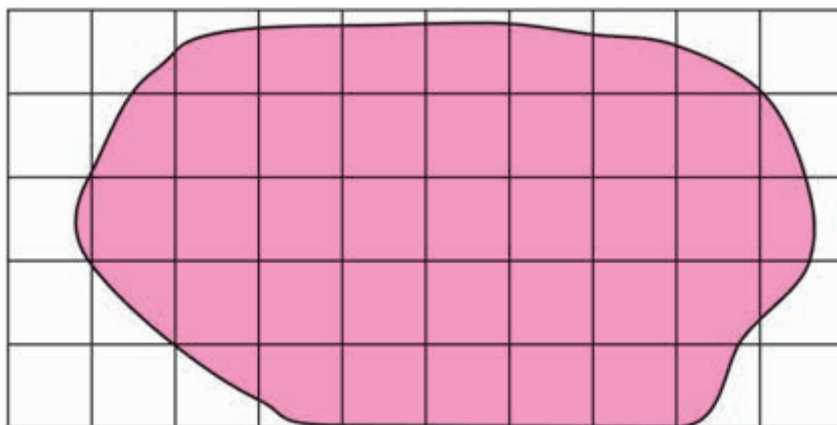
da ikkinchi soatdagiga qaraganda 4 marta kam chipta sotildi. Uchinchi soatda nechta lotereya chiptasi sotilgan?

423. $3\ 615 - 2\ 743$ | $8\ 435 : 7$ | $523\ 200 : 5$
 $872 \cdot 600$ | $104\ 640 - 96\ 205$ | $1\ 205 \cdot 3$

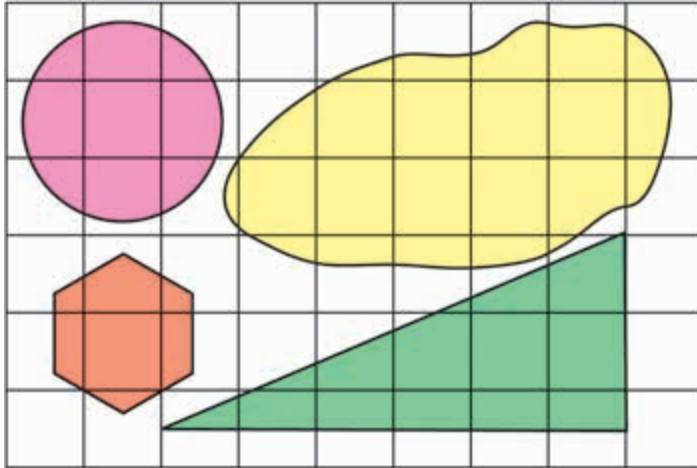
424. Shaklning yuzini topish uchun paletkadan foydalaniladi. U kvadrat santimetrlarga bo'lingan shaffof plastinka. Rasmda paletka shakl ustiga qo'yilgan. Shaklning yuzini topish uchun, birinchi navbatda, shu shaklda nechta to'liq kvadrat santimetrlar joylashganini aniqlaymiz. Ular 25 ta. Keyin to'liq bo'lmagan kvadrat santimetrlarni sanaymiz. Ular 18 ta. Shu sonni 2 ga bo'lamiz. Taxminan 9 ta to'liq kvadrat chiqdi. Demak, bu shaklning yuzi quyidagicha bo'ladi:

$$25 + 9 = 34.$$

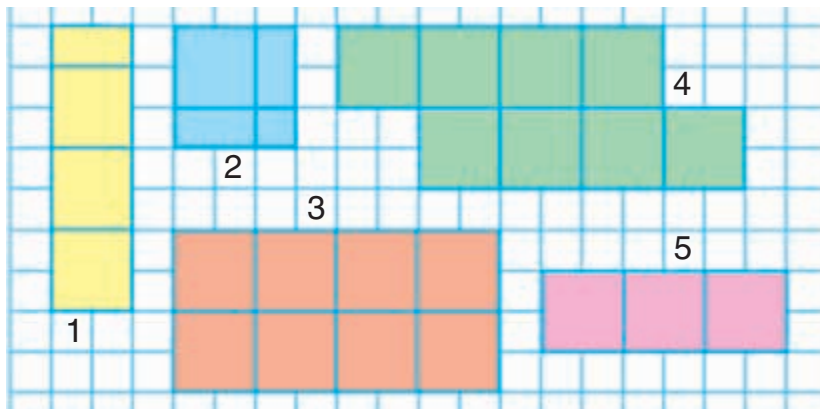
Javob: shaklning yuzi 34 sm^2 ga teng.

425. Paletkadan foydalanib, berilgan shakllarning yuzini hisoblang:

426. Rasmda ko'rsatilgan shakllarning yuzini va perimetrini toping:

427. Ikkita qutichada 16 ta archa o'yinchoqlari bor. Birinchi quticha 350 so'm, ikkinchi quticha 450 so'm turadi. Agar o'yinchoqlar narxi bir xil bo'lsa, har bir qutichada nechtadan o'yinchoq bor?

428. $4\ 184 : 8 + 1\ 912 : 8$ $(665 - 665) \cdot 7 + 12 \cdot 10$

429.

Tenglamalarni yeching:

$$50 - 4 \cdot x = 14 \quad | \quad 87 : x = 58 - 55 \quad | \quad 200 - x \cdot 2 = 162$$

430.

$$24 \ 120 : 8 + 6 \ 095$$

$$4 \ 090 : 5 \cdot 7$$

$$10 \ 980 : 9 - 999$$

$$7 \ 020 \cdot 3 : 9$$

431.

1) Ikki velosipedchi bir vaqtda bir-biriga qarab yo'lga chiqdi va uchrashdi. Ikki velosipedchining uchrashguncha sarflagan vaqti haqida nima deyish mumkin?

Yodingizda tuting! Agar jismlar bir vaqtda bir-biriga qarab yura boshlasa, ular uchrashguncha bir xil vaqt harakatda bo'ladilar.

2) Buxoro va Navoiy shaharlaridan bir vaqtda bir-biriga qarab ikkita avtobus yo'lga chiqdi va bir soatdan keyin uchrashdi. Uchrashguncha har bir avtobus necha soat yo'lda bo'ldi?

432. Velosipedchi 5 soatda 65 km, mototsiklchi esa 4 soatda 208 km masofani bosib o'tdi. Mototsiklchining tezligi velosipedchining tezligidan necha kilometr ortiq? Velosipedchining tezligi mototsiklchining tezligidan necha marta kam?

433. Yuz o'lchov birliklarini eslang!

$$1 \text{ sm}^2 = 100 \text{ mm}^2$$

$$1 \text{ m}^2 = 100 \text{ dm}^2$$

$$1 \text{ dm}^2 = 100 \text{ sm}^2$$

$$1 \text{ m}^2 = 10 \ 000 \text{ sm}^2$$

$$1 \text{ dm}^2 = 10 \ 000 \text{ mm}^2$$

$$1 \text{ km}^2 = 1 \ 000 \ 000 \text{ m}^2$$

434. „Darchalar“ ni to'ldiring:

$$400 \text{ dm}^2 = \square \text{ m}^2$$

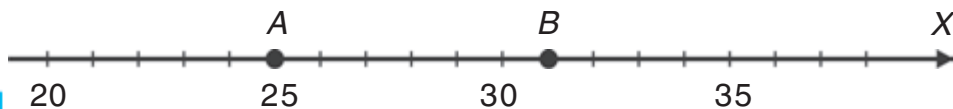
$$3 \ 000 \text{ sm}^2 = \square \text{ dm}^2$$

$$700 \text{ sm}^2 = \square \text{ dm}^2$$

$$9 \text{ m}^2 = \square \text{ dm}^2$$

435. 7 ta qutida 42 ta rangli qalam bor. Shunday 9 ta qutida nechta rangli qalam bor?

436. Nurda $A(25)$ va $B(31)$ nuqtalar orasida joylashgan nuqtalarning koordinatalarini ayting.

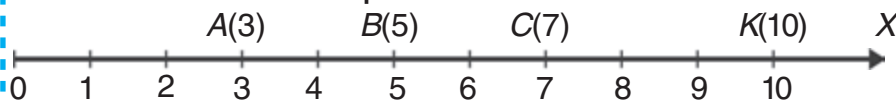

437. Agar samolyot 540 km/soat tezlik bilan uchsa, u 3 soatda qancha masofani bosib o'tadi?

438. $39\ 072 : 4 : 3$ | $350\ 647 - 36\ 008 \cdot 5$
 $30\ 960 : 9 - 2\ 891$ | $120\ 094 \cdot 7 - 609\ 304 : 4$

Koordinata burchagi

439. 1) Biz sizlar bilan sonlar nurida nuqtalarning koordinatalarini topishni bilamiz.

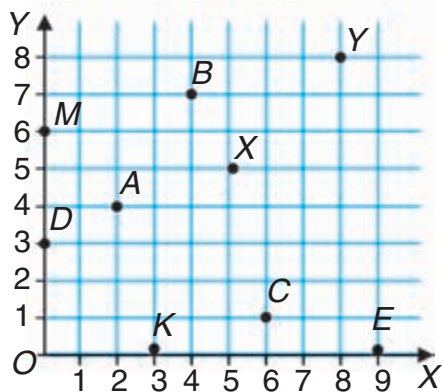
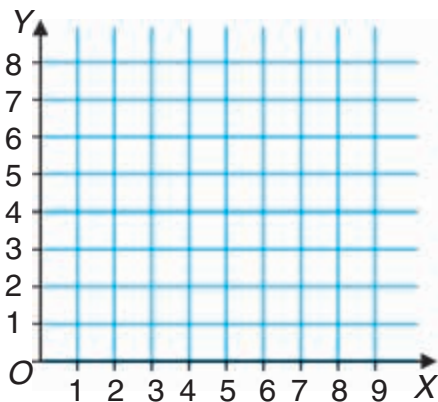
Sonlar nurida koordinatalari bilan belgilangan nuqtalarni ayting.

2) „O‘ylab toping“ o‘yini. Rasmga qarang. Quyvon tomoshabinlardan qaysilarining o‘rtasida o‘tirishini ko‘rsating. Bo‘ri qaysi hayvonlarning o‘rtasida o‘tiradi? Qaysi hayvon quyondan o‘ngdagi o‘rinda, qaysi hayvon bo‘ridan chapdagi o‘rinda o‘tiribdi? Maymuncha va sherning chiptalarida qanday raqamlar bo‘ladi?

Biror narsaning joylashgan o‘rnini aniq aytish uchun uning koordinatalar to‘ridagi koordinatalari ko‘rsatiladi.

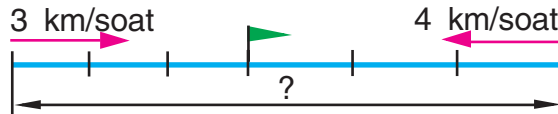

Koordinatalar to'ri quyidagicha chiziladi. O nuqta (koordinata boshi) tanlanadi va undan o'zaro perpendikular ikki OX hamda OY sonli nurlar o'tkaziladi. Bu nurlar **koordinata o'qlari** deb ataladi. Har qanday nuqtaning joylashish o'рни ikki koordinata bilan aniqlanadi: birinchi koordinata OX gorizontal o'q bo'yicha, ikkinchisi OY vertikal o'q bo'yicha.

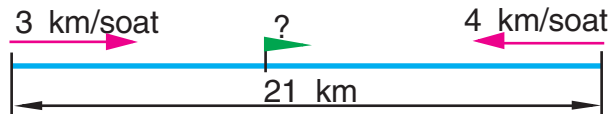

Masalan, A nuqtaning birinchi koordinatasi 2, ikkinchi koordinatasi 4. Bu quyidagicha yoziladi: $A(2; 4)$.
 K nuqta $(3; 0)$, M nuqta $(0; 6)$, koordinatalar boshi O nuqta esa $(0; 0)$ koordinatalarga ega. Qolgan nuqtalarning koordinatalarini o'qing.

440. 1) Ikki qishloqdan bir vaqtda bir-biriga qarab ikki piyoda yo'lga chiqdi va 3 soatdan keyin uchrashdi. Ulardan biri 3 km/soat tezlik bilan, ikkinchisi 4 km/soat tezlik bilan yurdi. Qishloqlar orasidagi masofa qancha?

- 2) Oralaridagi masofa 21 km bo'lgan ikki qishloqdan bir vaqtda bir-biriga qarab ikki piyoda yo'lga chiqdi. Ulardan biri 3 km/soat tezlik bilan, ikkinchisi 4 km/soat tezlik bilan yurdi. Ular necha soatdan keyin uchrashadilar?

- 3) Oralaridagi masofa 21 km bo'lgan ikki qishloqdan bir vaqtda bir-biriga qarab ikki piyoda yo'lga chiqdi va 3 soatdan keyin uchrashdilar. Piyodalardan birining tezligi 3 km/soat. Ikkinchisining tezligini aniqlang.

441. Tomonlari 6 dm va 4 dm bo'lgan to'g'ri to'rtbur-chak hamda tomoni 5 dm bo'lgan kvadratning perimetri va yuzini hisoblang. Bu shakllarning perimetrlarini, so'ngra yuzlarini taqqoslang.

442. $20\ 000 - 780 : 3 \cdot 9$ | $3\ m\ 20\ sm : 8\ sm$
 $3 \cdot 32\ 024 - 47\ 989$ | $14\ m\ 7\ dm : 7\ dm$

443. Jadvalni ko'rib chiqing:
 Jadvalda berilgan ma'lumotlardan foydalanib, quyidagi ifodalar nimani ifodalashini tushuntiring:

1 ta tugmaning narxi	40 so'm	80 so'm
Xarid bahosi	2400 so'm	1600 so'm

- 1) $2400 : 40$ | 3) $80 : 40$ | 5) $2400 : 40 + 1600 : 80$
 2) $1600 : 80$ | 4) $80 - 40$ | 6) $2400 : 40 - 1600 : 80$

444. Ikki shahardan bir vaqtda bir-biriga qarab ikki poyezd yo'lga chiqdi va 4 soatdan keyin uch-rashdilar. Birinchi poyezdning tezligi 50 km/soat, ikkinchisniki 70 km/soat. Ikki shahar orasidagi masofani toping.

Masala turli usullar bilan yechilishini ko'ring, har bir amal bilan nima topilganini tushuntiring.

Yechilishi:

1-usul	2-usul
1) $50 \cdot 4 = 200$ (km)	1) $50 + 70 = 120$ (km/soat)
2) $70 \cdot 4 = 280$ (km)	2) $120 \cdot 4 = 480$ (km)
3) $200 + 280 = 480$ (km)	
Javob: 480 km	Javob: 480 km

445. Oralaridagi masofa 90 km bo'lgan ikki shahardan bir vaqtda bir-biriga qarab ikki velosipedchi yo'lga chiqdi. Bir velosipedchining tezligi 8 km/soat, ikkinchisining tezligi 10 km/soat. Velosipedchilar necha soatdan keyin uchrashadilar?

Yechish rejasi:

1) 1 soatda velosipedchilar bir-biriga qancha masofaga yaqinlashadilar?

2) Velosipedchilar necha soatdan keyin uchrashadilar?

446. Oralaridagi masofa 44 km bo'lgan ikki qishloqdan bir vaqtda bir-birlariga qarab ikki velosipedchi yo'lga chiqdi va 2 soatdan keyin uchrashdi. Ulardan birining tezligi 12 km/soat.

Ikkinchisining tezligini aniqlang.

Bunday hisoblashlarni bajarib, nimani bilib olish mumkin:

1-usul	2-usul
1) $12 \cdot 2 = \square$	1) $44 : 2 = \square$
2) $44 - 24 = \square$	2) $22 - 12 = \square$
3) $20 : 2 = \square$	

447. Bo'linmaning yozuvida nechta raqam hosil bo'lishi kerakligini oldindan aniqlang va bo'lishni bajaring:

$$2\ 895 : 3 \quad | \quad 52\ 184 : 8 \quad | \quad 165\ 578 : 7 \quad | \quad 180\ 052 : 2$$

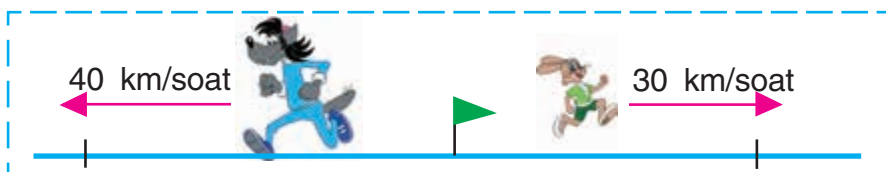
$$1\ 434 : 6 \quad | \quad 46\ 185 : 5 \quad | \quad 368\ 356 : 4 \quad | \quad 477\ 189 : 9$$

448. Shaharda 240 ta mashinaga 2 ta taksomotor saroyi bor. Yana shunday 3 ta saroy qurilmoqda. Agar hamma saroylarda baravardan

mashina bo'lsa, yangi saroylarga nechta mashina joylashtiriladi?

449. $14\ 042 : 7$ | $6 \cdot (2\ 001 - 948 + 137)$ | $6 \cdot 9 : 3$
 $27\ 522 : 9$ | $9\ 800 - (560 - 496) \cdot 8$ | $8 \cdot 8 : 4$

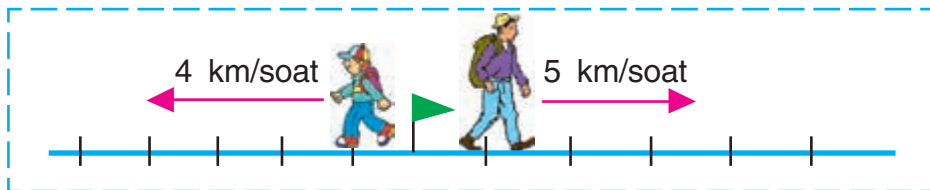
450. 1) Bo'ri va quyon bir vaqtda bir nuqtadan qarama-qarshi tomonlarga yugurib ketdi. Agar bo'ringning tezligi 40 km/soat, quyonning tezligi esa 30 km/soat bo'lsa, ular 1 soatda bir-birlaridan necha kilometr uzoqlashadi?

2) Bir shahardan bir vaqtda ikki sayyoh qarama-qarshi tomonga yo'lga chiqdi. Birinchi sayyoh soatiga 5 km, ikkinchisi 4 km tezlik bilan yurdi. 5 soatdan keyin ular orasidagi masofa necha kilometrga teng bo'ladi?

Yechish rejasi:

1. 1 soatdan keyin sayyohlar orasidagi masofa necha kilometr bo'ladi?
2. 5 soatdan keyin-chi?

451. Stansiyadan ikkita elektropoyezd bir vaqtda qarama-qarshi yo'nalishda yo'lga chiqdi. Birinchi elektropoyezdning tezligi 80 km/soat, ikkinchi-

sining tezligi undan 5 km/soat kam. 3 soatdan so'ng ular orasidagi masofa necha kilometr bo'ladi?

452. $(48\ 096 : 8 + 204) \cdot 7$ | $450\ 918 : (2 + 63 : 9)$

453. Tenglamalarni yeching:

$$\begin{array}{l|l|l} 64 - 16 \cdot x = 32 & x : 15 + 32 = 32 & 720 - x = 630 \\ 90 : x = 2 \cdot 9 & 14 \cdot x + 19 = 47 & x : 12 = 8 \end{array}$$

454. $x \cdot 3 = 480 - 90$ | $x : 2 - 480 = 0$ | $150 : x = 3$

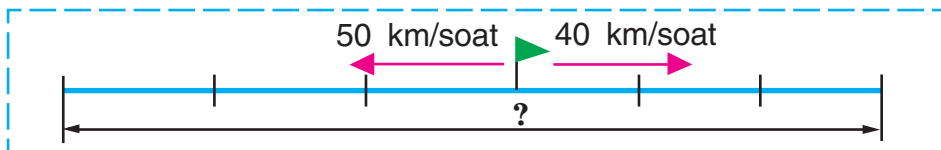
455. Jadval bo'yicha masala tuzing va uni yeching:

Tezlik	Vaqt	Masofa
45 km/soat	Bir vaqtda	90 km
13 km/soat		?

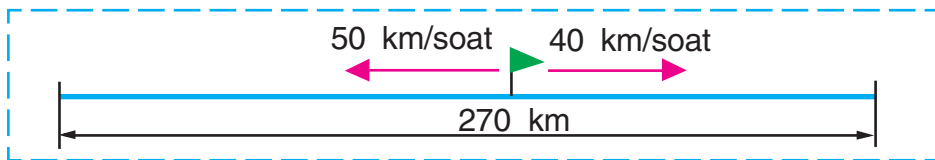
}

456. 1) Temiryo'l stansiyasidan bir vaqtda qarama-qarshi yo'nalishda ikkita yuk poyezdi yo'lga chiqdi. Agar birinchi poyezd 50 km/soat va ikkinchi poyezd 40 km/soat tezlik bilan harakat qilsa, 3 soatdan keyin ular orasidagi masofa qancha bo'ladi?

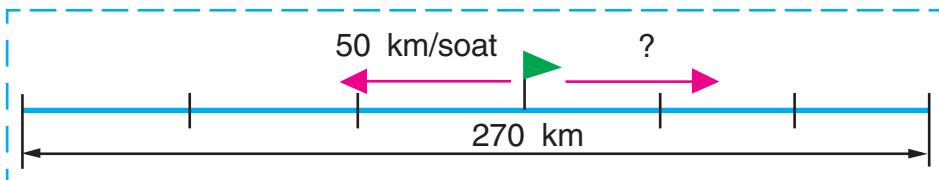

2) Temiryo'l stansiyasidan bir vaqtda qarama-qarshi yo'nalishda ikkita yuk poyezdi yo'lga chiqdi. Agar birinchi poyezd 50 km/soat va ikkinchi poyezd 40 km/soat tezlik bilan harakat

qilsa, necha soatdan keyin ular orasidagi masofa 270 km bo'ladi?

3) Temiryo'l stansiyasidan bir vaqtda qarama-qarshi yo'nalishda ikkita yuk poyezdi yo'lga chiqdi va 3 soatdan keyin ular orasidagi masofa 270 km bo'ldi. Agar poyezdlardan biri 50 km/soat tezlik bilan harakat qilgan bo'lsa, ikkinchi poyezdning tezligini toping.

457. Uyda ikki xona bo'lib, xonalardan birining bo'yi 5 m, eni 3 m, ikkinchisini 4 m va 3 m. Agar 1 m^2 polga 100 g bo'yoq sarflansa, bu ikki xona polini bo'yash uchun qancha bo'yoq kerak bo'ladi?

458. $24\,708 \cdot 4 - 24\,708 : 4$ | $(24\,708 \cdot 4 - 24\,708) : 4$

459. Sayyohlar 65 km/soat tezlik bilan 2 soat poyezdda, keyin esa 40 km/soat tezlik bilan 3 soat avtobusda yurdilar. Shu vaqt ichida ular qancha masofani o'tganlar?

460. $43 \text{ m } 08 \text{ sm} = \square \text{ sm}$

$8 \text{ min } 7 \text{ s} = \square \text{ s}$

$3 \text{ soat } 30 \text{ min} = \square \text{ min}$

$3\,844 \text{ kg} = \square \text{ t } \square \text{ kg}$

$784 \text{ mm} = \square \text{ sm } \square \text{ mm}$

$906 \text{ sm} = \square \text{ dm } \square \text{ sm}$

- 461.** Bir manzildan bir vaqtda qarama-qarshi yoʻnalishda ikki piyoda yoʻlga chiqdi. Birining tezligi 4 km/soat, ikkinchisniki 5 km/soat. 2 soatdan soʻng piyodalar orasidagi masofa qancha boʻladi?

$$4 \cdot 2 + 5 \cdot 2$$

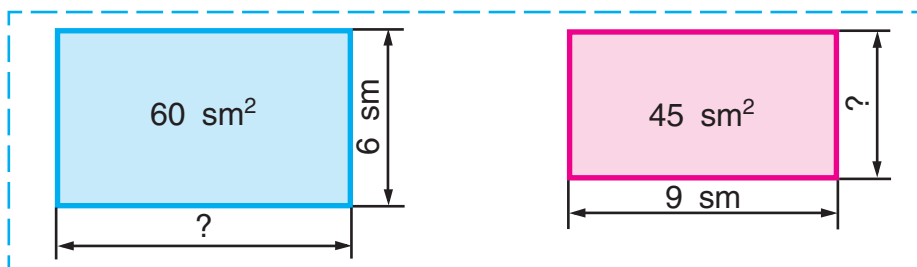
$$(4 + 5) \cdot 2$$

Yechishning ikkala usulini tushuntiring.

- 462.** Toʻgʻri toʻrtburchak shaklidagi bogʻning uzunligi 40 m, eni undan 10 m qisqa. Bogʻ maydonining uchdan bir qismini olma daraxtlari, qolgan qismini boshqa mevali daraxtlar egallagan. Boshqa mevali daraxtlar qancha maydonni egallagan?

- 463.** Qishloqdan shaharga qarab piyoda va u bilan bir vaqtda shahardan qishloqqa qarab velosipedchi yoʻlga chiqdi. Qishloq bilan shahar orasidagi masofa 34 km. Piyoda bilan velosipedchi 2 soatdan keyin uchrashdi. Piyoda 4 km/soat tezlik bilan yurgan boʻlsa, velosipedchining tezligini toping.

- 464.** Toʻgʻri toʻrtburchakning yuzi va tomonlaridan biri maʼlum boʻlganda, ikkinchi tomoni qanday topilganligini tushuntiring:

$$x \cdot 6 = 60$$

$$x = 60 : 6$$

$$x = 10$$

Javob: 10 sm.

$$9 \cdot x = 45$$

$$x = 45 : 9$$

$$x = 5$$

Javob: 5 sm.

465.

Ikkita bug'doy o'ruvchi kombayn 4 soatda 448 t bug'doy o'rdi. Bitta shunday kombayn 5 soatda necha tonna bug'doy o'radi?

466.

$$81\ 147 : 3$$

$$14\ 079 \cdot 8$$

$$19\ 251 : 9$$

$$245\ 351 - 245\ 351$$

$$308\ 479 + 56\ 814$$

$$24\ 906 + 28\ 408$$

$$597 : 597$$

$$0 : 6\ 349$$

$$7\ 184 \cdot 0$$

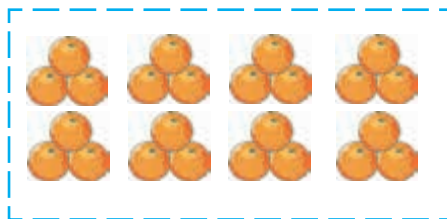
Nollar bilan tugaydigan sonlarga ko'paytirish

467. Nechta apelsin borligini aniqlashni har xil usullardan foydalanib tushuntirib bering:

$$3 \cdot (4 \cdot 2) = 24$$

$$(3 \cdot 4) \cdot 2 = 24$$

$$(3 \cdot 2) \cdot 4 = 24$$

Sonni ko'paytmaga ko'paytirishni har xil usullar bilan bajarish mumkin:

$$1) 7 \cdot (8 \cdot 5) = 7 \cdot 40 = 280$$

Ko'paytmani hisoblash va sonni unga ko'paytirish.

$$2) 7 \cdot (8 \cdot 5) = (7 \cdot 8) \cdot 5 = 56 \cdot 5 = 280$$

Sonni birinchi ko'paytuvchiga ko'paytirish va natijani ikkinchi ko'paytuvchiga ko'paytirish.

$$3) 7 \cdot (8 \cdot 5) = (7 \cdot 5) \cdot 8 = 35 \cdot 8 = 280$$

Sonni ikkinchi ko'paytuvchiga ko'paytirish va natijani birinchi ko'paytuvchiga ko'paytirish.

468. 1) Hisoblang:

$$6 \cdot (5 \cdot 4) = 6 \cdot 20 = \square$$

$$6 \cdot (5 \cdot 4) = (6 \cdot 5) \cdot 4 = \square$$

$$6 \cdot (5 \cdot 4) = (6 \cdot 4) \cdot 5 = \square$$

2) Misollarda nima uchun bir xil natija hosil bo'lganligini tushuntiring.

469. Natijani qulay usul bilan hisoblang:

$$17 \cdot (10 \cdot 2)$$

$$25 \cdot (2 \cdot 4)$$

$$14 \cdot (3 \cdot 5)$$

470. Ifodalarni belgi va ishoralar yordamida yozing va ularning qiymatini toping:

1) 7 km 308 m va 9 sonlarining bo'linmasini 2 ga bo'lish;

2) 8 kg 480 g va 8 sonlarining bo'linmasini 3 ga ko'paytirish.

Namuna: $(3\ 544\ \text{m}\ 66\ \text{sm} : 7) : 2 = 253\ \text{m}\ 19\ \text{sm}$

$3\ 544\ \text{m}\ 66\ \text{sm} = 354\ 466\ \text{sm}$

$$\begin{array}{r} -\ 354466 \overline{) 7} \\ \underline{35} \\ -\ 44 \\ \underline{42} \\ -\ 26 \\ \underline{21} \\ -\ 56 \\ \underline{56} \\ \underline{0} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} -\ 50638 \overline{) 2} \\ \underline{4} \\ -\ 10 \\ \underline{10} \\ -\ 6 \\ \underline{6} \\ -\ 3 \\ \underline{2} \\ -\ 18 \\ \underline{18} \\ \underline{0} \end{array}$$

$$25\ 319\ \text{sm} = 253\ \text{m}\ 19\ \text{sm}$$

 471. Sutchi ayol har birida 3 litrdan 3 banka sut sotdi. Agar 1 litr sut 700 so‘m tursa, bankalardagi hamma sut necha so‘m turadi?

472. $243\ 600 : 7$ $1\ 804 \cdot 2 \cdot 10 + 8\ 631$
 $114\ 300 : 6$ $320 \cdot 4 \cdot 100 - 29\ 075$

473. Hisoblash usulini tushuntiring:
 $19 \cdot 40 = 19 \cdot (4 \cdot 10) = (19 \cdot 4) \cdot 10 = 76 \cdot 10 = 760$
 $24 \cdot 15 = 24 \cdot (5 \cdot 3) = (24 \cdot 5) \cdot 3 = 120 \cdot 3 = 360$
 $24 \cdot 15 = 24 \cdot (5 + 10) = 24 \cdot 5 + 24 \cdot 10 = 120 + 240 = 360$

474. Yechishni tugallang va hisoblash usullarini taqqoslang:

$$14 \cdot 50 = 14 \cdot (5 \cdot 10) = \square \quad \Bigg| \quad 16 \cdot 18 = 16 \cdot (10 + 8) = \square$$
$$14 \cdot 12 = 14 \cdot (10 + 2) = \square \quad \Bigg| \quad 16 \cdot 80 = 16 \cdot (8 \cdot 10) = \square$$

475. 473-mashqdagi hisoblash usullaridan foydalanib, quyidagi misollarni yeching:

$$12 \cdot 20 \quad | \quad 12 \cdot 15 \quad | \quad 14 \cdot 60 \quad | \quad 14 \cdot 17$$

476. Bir olmaning massasi 100 g bo‘lib, u ikkinchi olmaning massasidan 2 marta kam. Ikkala olmaning massasini toping.

477. Hisoblang:
 $75\ \text{m}\ 24\ \text{sm} : 9$ $6\ \text{so‘m} : 5\ \text{tiyin}$
 $6\ \text{kg}\ 375\ \text{g} : 5$ $70\ \text{dm} : 2\ \text{sm}$

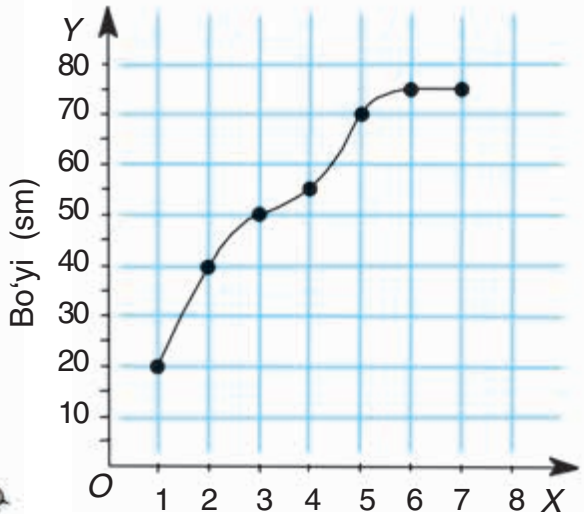
 478. 127 432 va 93 599 sonlarining yig‘indisi va ayirmasini toping.

479. „Doiraviy“ misollarni yeching:
 $605 + 29\ 897$ $30\ 502 - 13\ 478$
 $5\ 445 : 9$ $17\ 024 \cdot 6$
 $34\ 048 - 28\ 603$ $102\ 144 : 3$

Grafiklar

480. Har yili Bo‘rining tug‘ilgan kunida Quyvon uning bo‘yini santimetrlarda o‘lchab, belgilab qo‘yadi.

Bo‘ri bo‘yining o‘sish grafigi

Yoshi (yosh)

Bo‘ri bo‘yining o‘sish grafigini ko‘rib chiqing va savollarga javob bering.

Nima uchun nuqtalar bir-biri bilan silliq egri chiziqlar yordamida tutashtirilgan?

Bo‘ri 1 yosh bo‘lganida uning bo‘yi qanday bo‘lgan? 3 yoshda-chi? 4 yoshda-chi? 6 yoshda-chi?

Oxirgi bir yilda Bo‘rining bo‘yi o‘sdimi?

Bo'rining bo'yi 40 sm bo'lganda u necha yoshda edi? 50 sm bo'lganda-chi? 70 sm bo'lganda-chi? 75 sm bo'lganda-chi?

Bo'ri:

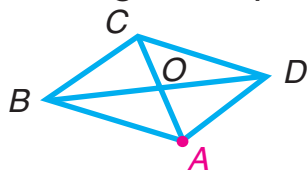
a) 1 yoshdan 3 yoshgacha;

b) 3 yoshdan 7 yoshgacha necha santimetr o'sgan?

481. Qopda 48 kg sabzi bor edi. 4 kun har gal baravardan sabzi olinganidan so'ng qopda 32 kg sabzi qoldi. Har kuni qopdan necha kilogrammdan sabzi olingan?

482. $37\,009 - 1\,108 \cdot 8 + 4\,508$ $2\text{ t} : 8\text{ kg}$

483. Uchlaridan biri A nuqta bo'lgan ko'pburchaklarni ayting.

484. Tenglamalarni yeching:

$$654 + x = 810$$

$$720 - x = 426$$

$$35 \cdot x = 0$$

$$x : 27 = 0$$

485. $3\,725 : 5$ $61\,376 : 8$ $108\,120 : 4$

486. Geologlar 144 km yo'l yurishdi. Ular dastlab 60 km/soat tezlik bilan 2 soat mashinada yurishdi, keyin qolgan yo'lni 8 km/soat tezlik bilan otda bosib o'tishdi. Ular qancha vaqt otda yurishgan?

487. Ko'paytirish usulini tushuntiring:

$$425 \cdot 40 = 425 \cdot (4 \cdot 10) = 425 \cdot 4 \cdot 10 = 17\,000$$

$$547 \cdot 800 = 547 \cdot (8 \cdot 100) = 547 \cdot 8 \cdot 100 = 437\,600$$

Yechishni quyidagicha yozish mumkin:

$\begin{array}{r} \times 425 \\ \quad 40 \\ \hline 17000 \end{array}$		$\begin{array}{r} \times 547 \\ \quad 800 \\ \hline 437600 \end{array}$
---	--	---

488. Tushuntirish bilan yeching:

$526 \cdot 50$	$659 \cdot 70$	$3\,042 \cdot 200$	$2\,307 \cdot 400$
$384 \cdot 30$	$291 \cdot 90$	$2\,709 \cdot 300$	$4\,122 \cdot 200$

489. Kutubxonaga yangi kitoblar keltirildi. Kutubxonachi 3 ta tokchaga 45 tadan kitob qo'yganidan keyin yana 80 ta kitob qoldi. Kutubxonaga nechta kitob keltirildi?

490. Tenglamalarni yeching:

$x : 50 = 81 - 9$ | $2 \cdot x + 356 = 900$ | $x - 206 = 100 + 45$

491. $605 \cdot 30$ | $7\,043 \cdot 70$ | $806 \cdot 200$ | $1\,487 \cdot 40$
 $328 \cdot 90$ | $694 \cdot 600$ | $456 \cdot 500$ | $6\,391 \cdot 20$

492. Yuzi 56 sm^2 va bir tomonining uzunligi 8 sm bo'lgan to'g'ri to'rtburchak chizing.

493. Do'konda 360 m gazlama bor edi. Birinchi kuni gazlamaning to'rttdan bir qismi, ikkinchi kuni qolgan gazlamaning beshdan bir qismi sotildi. Ikkinchi kuni gazlamaning necha metri sotildi?

Yechish rejasi

- 1) Birinchi kuni necha metr gazlama sotildi?
- 2) Necha metr qoldi?
- 3) Ikkinchi kuni necha metr gazlama sotildi?

494. To'g'ri to'rtburchak shaklidagi bog'ning uzunligi 20 m , eni 10 m . Bog' maydonining yarmini

nok daraxtlari egallagan. Nok daraxtlari egallagan maydon yuzini aniqlang.

495. Tenglamalarni yeching:

$$54 \cdot x + 96 = 204$$

$$780 : (x - 7) = 78$$

Namuna: $(139 - x) : 8 = 14$

$$139 - x = 14 \cdot 8$$

$$139 - x = 112$$

$$x = 139 - 112$$

$$x = 27$$

Tekshirish

$$(139 - 27) : 8 = 14$$

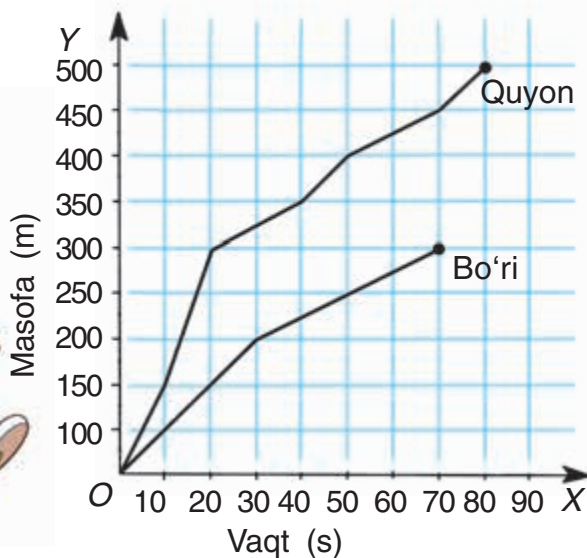
$$112 : 8 = 14$$

$$14 = 14$$

496. Bo'ri bilan Quyon yugurish musobaqasi o'tkazildi. Bo'ri bilan Quyoning harakatlanish grafigini ko'rib chiqing va savollarga javob bering.

Harakatlanish grafigi

Bo'ri bilan Quyon qanday masofani yugurib o'tishlari kerak edi?

Ulardan qaysi biri marragacha yetib keldi?

Bo'ri necha sekund va Quyon necha sekund yugurdi?

Bo'ri marragacha necha metr yetib kela olmadi?

Grafikdan ulardan qaysi biri tezroq yugurganini bilib olish mumkinmi?

300 metrni Bo'ri necha sekundda va Quyon necha sekundda yugurib o'tadi?

Birinchi 10 sekundda Bo'ri qanday masofani va Quyon qanday masofani o'tdi?

497.

To'g'ri to'rtburchakning perimetri 36 sm, tomonlaridan birining uzunligi 12 sm. To'g'ri to'rtburchakning yuzini toping.

498. Hisoblang:

$$17\,600 : 4$$

$$17\,600 \cdot 4$$

$$5\,75 \cdot 5$$

$$575 : 5$$

$$(63\,144 - 7\,191) : 3$$

$$63\,144 - 7\,191 : 3$$

499. Yechishni tushuntiring:

$$\begin{aligned} 1) \quad & 40 \cdot 70 = \\ & = 4 \text{ o'nl.} \cdot (7 \cdot 10) = \\ & = (4 \text{ o'nl.} \cdot 7) \cdot 10 = \\ & = 28 \text{ o'nl.} \cdot 10 = \\ & = 280 \text{ o'nl.} = 2\,800 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 2) \quad & 800 \cdot 500 = \\ & = 8 \text{ yuzl.} \cdot (5 \cdot 100) = \\ & = (8 \text{ yuzl.} \cdot 5) \cdot 100 = \\ & = 40 \text{ yuzl.} \cdot 100 = \\ & = 4\,000 \text{ yuzl.} = 400\,000 \end{aligned}$$

Nol bilan tugaydigan ko'p xonali sonlar quyidagicha ko'paytiriladi:

$\begin{array}{r} \times 6\,400 \\ 90 \\ \hline 576\,000 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 3\,170 \\ 300 \\ \hline 95\,1000 \end{array}$
---	--

500. Tushuntirish bilan yeching:

$$4\ 800 \cdot 40$$

$$1\ 840 \cdot 30$$

$$2\ 040 \cdot 400$$

501. Og'zaki hisoblang va faqat javoblarni yozing:

$$400 \cdot 30$$

$$250 \cdot 200$$

$$400 \cdot 600$$

$$7\ 000 \cdot 40$$

$$90 \cdot 200$$

$$60 \cdot 900$$

$$300 \cdot 700$$

$$50 \cdot 2\ 000$$

502. Kinoteatr katta zalining har birida 28 o'rindiqdandan 30 qator, kichik zalining har birida 18 o'rindiqdandan 20 qator bor. Kinoteatrning ikkala zalida hammasi bo'lib nechta o'rindiq bor?

503. $6\ 845 + 34 \cdot (91 - 89)$ $10\ 332 : 4 + 36\ 846 : 9$

504. Tenglamalarni yeching:

$$760 - x = 312$$

$$x : 10 = 230$$

$$x \cdot 10 = 450$$

$$670 : x = 670$$

505. Yeching va natijani tekshiring:

$$56\ 792 + 42\ 009$$

$$80\ 014 - 72\ 935$$

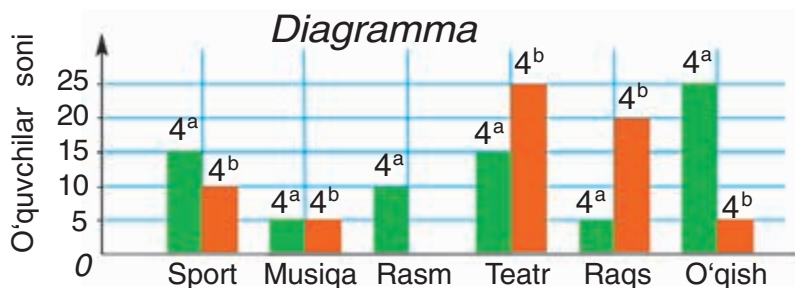
Diagrammalar. Jadvallar

506. Bo'ri bilan Quyon o'z maktabidagi to'rtinchi sinf o'quvchilarining qiziqishlari haqida ma'lumotlar yig'ishdi. Ular natijalarni jadvalga yozib, Ayiqqa berishdi.

Qiziqish	Sinf	
	4 ^a	4 ^b
Sport	15	10
Musiq	5	5
Rasm	10	—
Teatr	15	25
Raqs	5	20
O'qish	25	5

Ayiq natijalarni quyidagicha ifodaladi.

Qiziqishlar

Nima uchun Ayiq diagrammadan foydalanishga qaror qildi? Diagrammani ko'rib chiqing va savollarga javob bering.

Qaysi sinf o'quvchilari teatrga ko'proq qiziqadi? Sportga-chi? O'qishga-chi? Raqsiga-chi?

Qaysi sinfda bitta ham o'quvchi rasm chizishga qiziqmaydi? Har bir sinfda nechta o'quvchi musiqaga qiziqadi?

Gazeta, jurnal, ma'lumotnoma, ensiklopediyalarda turli xil ma'lumotlarni namoyish etish uchun **jadvallar, diagrammalar, grafiklardan** foydalaniladi. Ular ma'lumotlarni qisqa va ko'rgazmali yetkazishga yordam bering.

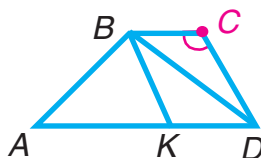
507. Velosipedchi tushgacha 3 soat, tushdan keyin 2 soat yo'lda bo'ldi. U tushgacha 42 km yo'l yurdi. Agar velosipedchi tushdan keyin tezligini 2 km oshirgan bo'lsa, u hammasi bo'lib necha kilometr yo'l yurgan?

508. $13\ 048 : 4 \cdot 2 - 756 - 2\ 875$ $46\ 949 : 7$

509. 1) C burchakni o'z ichiga olgan hamma shakllarni yozing.

2) BCD va BKD uchburchaklar uchun umumiy bo'lgan tomonni yozing.

510. Tikuv fabrikasida 3 kun kuniga 112 tadan ko'ylak tikildi. Keyingi 5 kunning har birida 126 tadan ko'ylak tikildi. Hammasi bo'lib nechta ko'ylak tikildi?

511. Misollarni yeching, yechimning to'g'riligini ko'paytirish bilan tekshiring:

$14\ 812 : 4$ $351\ 540 : 7$

512. Tushuntirish bilan yeching:

$809 \cdot 60$ $826 \cdot 400$ $410 \cdot 200$

513. $408 \cdot 300$ | $1\ 752 \cdot 30$ | $49\ 700 : 7$ | $581 \cdot 200 : 7$

514. Kvadrat santimetrlarda ifodalang:

$3\ \text{dm}^2$ $4\ \text{m}^2$ $900\ \text{mm}^2$

515. $(53 + 28) \cdot (24 - 19)$ | $8\ 115 : 5 - 1\ 806 : 3$

516. Ikkita bir xil avtobusda 56 ta o'rindiq bor. Shunday 5 ta avtobusda nechta o'rindiq bor?

517.

Do'konga televizorlar, sovitgichlar va kompyuterlar keltirildi. Ularning hammasi birgalikda 296 ta. Shulardan 78 tasi sovitgich, kompyuterlar esa sovitgichlardan 2 marta ko'p, qolganlari televizorlar. Do'konga nechta televizor olib kelingan?

518.

$286 \cdot 300$ | $63 \cdot 500 : 3$ | $954 \cdot 40$ | $21\,420 : 9$

519. Masalalarni yeching, ularning shartlarini va yechilishlarini taqqoslang.

1) Do'konda bir kunda 8 banka olcha murab-bosi va shunday 10 banka olma murab-bosi sotildi, bunda olma murab-bosi olcha murab-bosiga qaraganda 4 kg ortiq sotildi. Bir kunda har qaysi murab-bodan necha kilogramm sotilgan?

2) Do'konda bir kunda 16 kg olcha murab-bosi va 20 kg olma murab-bosi sotildi, bunda olma murab-bosi olcha murab-bosiga qaraganda 2 banka ortiq sotildi. Agar bankalar bir xil bo'lsa, har qaysi murab-bodan necha banka sotilgan?

520. Bir egatdan 3 qop kartoshka, ikkinchi egatdan shunday 4 qop kartoshka olindi. Hamma kartoshkaning massasi 315 kg. Har qaysi egatdan necha kilogrammdan kartoshka olingan?

521. $9\,583 : 7$ | $20\,364 : 3$ | $100\,040 - 3\,805 \cdot 8$

522. Velosipedchi 3 soat yo'l yurganidan keyin, yana 48 km yo'l yurishi kerak. Agar hamma yo'l 84 km bo'lsa, u qanday tezlik bilan yurgan?

$$523. \quad 204\,012 : 6 \quad | \quad 7 \cdot 27\,004 \quad | \quad 361\,809 : 3 \quad | \quad 9 \cdot 12\,030$$

524. Tengliklarning to'g'riligini tushuntiring:

$$6 \cdot 8 \cdot 5 = 5 \cdot 6 \cdot 8$$

$$7 \cdot 9 \cdot 4 = 7 \cdot (9 \cdot 4)$$

$$35 \cdot 4 \cdot 10 \cdot 3 = 35 \cdot 10 \cdot 4 \cdot 3$$

$$6 \cdot 2 \cdot 9 \cdot 5 = (6 \cdot 9) \cdot (2 \cdot 5)$$

Yodingizda tuting! Ko'paytuvchilarning o'rnini turli usullar bilan almashtirish va guruhlash mumkin.

Masalan: $7 \cdot 2 \cdot 500 \cdot 9 = (7 \cdot 9) \cdot (500 \cdot 2)$

525. Ko'paytma qanday hisoblanganini tushuntiring:

$$50 \cdot 49 \cdot 2 = 49 \cdot 50 \cdot 2 = 49 \cdot 100 = 4\,900$$

$$7 \cdot 25 \cdot 8 \cdot 4 = (7 \cdot 8) \cdot (25 \cdot 4) = 56 \cdot 100 = 5\,600$$

526. Qulay usul bilan hisoblang:

$$9 \cdot 25 \cdot 7 \cdot 4 \quad | \quad 16 \cdot 7 \cdot 10 \cdot 5 \quad | \quad 45 \cdot 4 \cdot 2 \cdot 5 \quad | \quad 25 \cdot 8 \cdot 9 \cdot 4$$

527. 4 ta bir xil o'ram oq ip va 6 ta shunday havorang ip bir xil narxda sotib olindi. Hamma iplar uchun 9 600 so'm to'landi. Bir o'ram ip necha so'm turadi? Hamma oq ip necha so'm turadi? Hamma havorang ip necha so'm turadi?

528. Agar $a = 6\,412$ va $b = 4$ bo'lsa, $a \cdot b$ va $a : b$ ifodalarning qiymatini toping.

529. Amallarni bajaring:

$$35\,532 : 9 \cdot 4 + 15\,618 \cdot 3$$

$$(294\,883 - 49\,295 - 294) : 7$$

$$60\,001 - 13\,284 : 9$$

$$21\,476 : 7$$

$$16\,272 : 8$$

$$24\,348 : 6$$

530. Ikki shahardan bir-biriga qarab bir vaqtda ikki velosipedchi yo'lga chiqdi. Uchrashguncha birinchisi 24 km, ikkinchisi esa 2 marta ko'p masofani bosib o'tdi. Quyidagi ifodalar nimani bildiradi?

1) $24 \cdot 2$ | 2) $24 \cdot 2 + 24$ | 3) $24 \cdot 2 - 24$

531. Bir do'konga 18 yashik, ikkinchisiga shunday 15 yashik sabzavot keltirildi. Ikkinchi do'konga birinchisiga qaraganda 24 kg kam sabzavot keltirildi. Har qaysi do'konga necha kilogrammdan sabzavot keltirilgan?

532. Farg'ona va Qo'qon shaharlari orasidagi masofa 170 km. Bu shaharlardan bir-birlariga qarab bir vaqtda ikki mototsiklchi yo'lga chiqdi. Birinchi mototsiklchi butun yo'lning o'ndan bir qismini, ikkinchisi beshdan bir qismini bosib o'tdi. Shu vaqtda ular uchrashadimi? Agar uchrashmasa, ular shu vaqtda bir-birlaridan qanday masofada bo'lganlar?

533. $36\ 016 : 2 + 50\ 045 : 5$ | $8\ 016 : 8 - 816 : 8$
 $1\ 327 \cdot 4 + 1\ 027 \cdot 6$ | $407 \cdot 5 - 9\ 018 : 9$

534. Agar $a = 884$ bo'lsa, $(a \cdot 9 - a : 2) \cdot 3$ ifodaning qiymatini toping.

535. $1\ 307 \cdot 2$ | $37\ 206 : 3$ | $6\ 010 \cdot 8$ | $2\ 418 : 6$
 $20\ 418 \cdot 3$ | $672 : 3$ | $6\ 408 : 2$ | $6\ 008 \cdot 3$

536. Yeching va natijani tekshiring:

$256\ 008 + 300\ 174$ | $90\ 021 - 44\ 536$

Nollar bilan tugaydigan sonlarga bo'lish

537. 12 ta quyovni turli usullar bilan teng guruhlarga qanday ajratish mumkinligini tushuntiring: Endi 12 sonini 3 va 2 sonlarining ko'paytmaga bo'lishning har xil usullarini tushuntiring:

- 1) $12 : (3 \cdot 2) = 12 : 6 = 2$
Ko'paytma hisoblanadi va 12 soni shu ko'paytmaga bo'linadi.
- 2) $12 : (3 \cdot 2) = (12 : 2) : 3 = 6 : 3 = 2$
12 soni ikkinchi ko'paytuvchiga bo'linadi va natija birinchi ko'paytuvchiga bo'linadi.
- 3) $12 : (3 \cdot 2) = (12 : 3) : 2 = 4 : 2 = 2$
12 soni birinchi ko'paytuvchiga bo'linadi va natija ikkinchi ko'paytuvchiga bo'linadi.

538. Hisoblang:

$30 : (3 \cdot 5) = 30 : 15 = \square$	$28 : (7 \cdot 2) = 28 : 14 = \square$
$30 : (3 \cdot 5) = (30 : 3) : 5 = \square$	$28 : (7 \cdot 2) = (28 : 7) : 2 = \square$
$30 : (3 \cdot 5) = (30 : 5) : 3 = \square$	$28 : (7 \cdot 2) = (28 : 2) : 7 = \square$

Nima uchun har bir ustunda bir xil natijalar hosil bo'lganligini tushuntiring.

539. Natijani qulay usul bilan hisoblang:

$$\begin{array}{lll} 80 : (5 \cdot 4) & 140 : (4 \cdot 7) & 360 : (10 \cdot 2) \\ 90 : (6 \cdot 3) & 270 : (9 \cdot 6) & 7200 : (100 \cdot 9) \end{array}$$

540. Sayyohlar 90 km yo'lni o'tishni mo'ljalladilar. Bir kun yo'lda bo'lganlaridan so'ng ular yana birinchi kun o'tgan yo'llarining yarmicha yo'lni o'tishlari kerak ekanini payqadilar. Sayyohlar yana necha kilometr yo'lni o'tishlari kerak?

541. Kitob 100 betli. Qizcha birinchi kuni uning 75 betini, ikkinchi kuni esa birinchi kuni o'qiganining beshdan bir qismini o'qidi. Qizcha kitobning yana necha betini o'qishi kerak?

542. $620 \cdot 400$ $50\,050 - 8\,000$ $490 \cdot 40 : 8$
 $780 \cdot 90$ $3\,600 \cdot 30$ $20\,881 : 7$

543. Bo'lish qanday bajarilganini tushuntiring:

$$240 : 60 = 240 : (10 \cdot 6) = 240 : 10 : 6 = 4$$

$$640 : 16 = 640 : (8 \cdot 2) = 640 : 8 : 2 = 40$$

$$5\,600 : 700 = 5\,600 : (100 \cdot 7) = 5\,600 : 100 : 7 = 8$$

544. Yechishni og'zaki tushuntiring:

$$800 : 40 \quad | \quad 2\,400 : 30 \quad | \quad 4\,200 : 600$$

545. $280 : 70$ $540 : 36$ $300 : 15$ $1\,400 : 700$
 $720 : 90$ $490 : 70$ $720 : 45$ $6\,300 : 900$

546. Ustaxonada 1 971 m gazlama bor edi. 1 095 m gazlama ayollar kastumlarini tikish uchun sarflandi. Bolalar kastumlariga ayollar kastumlariga sarflanganining beshdan bir qismi sarflandi. Qancha gazlama qolgan?

547.

Tikuvchi birinchi kun 3 ta bir xil yostiq jildi, ikkinchi kun esa 4 ta shunday yostiq jildi tikdi. U hammasi bo'lib 14 m gazlama sarfladi. Tikuvchi birinchi kun necha metr gazlama sarflagan?

548.

$$2\,340 \cdot 80 - 164\,840$$

$$16\,130 : 10 \cdot 9$$

$$2\,943 + 205\,480 : 8$$

$$5\,600 : 700 \cdot 4$$

549.

Qoldiqli bo'lish qanday bajarilganini ko'rib chiqing:

1) $274 : 10$

$$\frac{274}{10} = 27 \text{ (qold. 4).}$$

2) $457 : 100$

$$\frac{457}{100} = 4 \text{ (qold. 57).}$$

Tushuntirish:

274 soni 10 ga qoldiqsiz bo'linmaydi. 270 ni 10 ga bo'lsak, bo'linma 27, qoldiq 4 bo'ladi.

457 soni 100 ga qoldiqsiz bo'linmaydi. 400 ni 100 ga bo'lsak, bo'linma 4, qoldiq 57 bo'ladi.

Tekshirish:

$$27 \cdot 10 + 4 = 274$$

$$4 \cdot 100 + 57 = 457$$

550.

Bo'linma va qoldiqni toping. Tekshiring:

$$386 : 10$$

$$6\,247 : 100$$

$$72\,835 : 1\,000$$

$$1\,254 : 10$$

$$53\,913 : 100$$

$$263\,924 : 1\,000$$

Har bir bo'linuvchida, bo'linmada bo'ladigan raqamlarning tagiga bittadan, qoldiqda bo'ladigan raqamlarning tagiga ikkitadan chiziq chizing. Nimanisi sezdingiz?

551.

5 ta bir xil kanistrda 90 l benzin bor edi. Bir avtomobilga 54 l benzin, ikkinchisiga 36 l benzin quyildi. Birinchi avtomobilga necha kanistr benzin quyildi? Ikkinchisiga-chi?

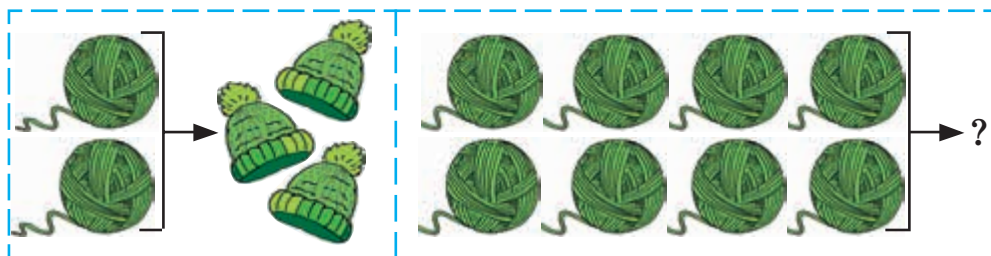
552. $x : 20 = 180 : 9 \mid 100 + x \cdot 20 = 240 \mid 60 + 360 : x = 100$

553. Agar $a = 300$ bo'lsa, $160 \cdot a - a \cdot 8$ ifodaning qiymatini toping.

554. 6 ta qo'ydan bir yilda 36 kg jun olinadi. 24 kg jun nechta qo'ydan olinadi?

555. $(827 + 453) \cdot 70$	$10\ 297 : (403 - 396)$
$580 \cdot (356 + 244)$	$425 \cdot 2 \cdot 600$
$(50\ 103 - 35\ 073) : 9$	$50 \cdot 76 \cdot 2 \cdot 10$

556. Ikki kalava jun ipdan 3 ta qalpoqcha to'qish mumkin. 8 kalava shunday ipdan nechta qalpoqcha to'qish mumkin?

Tushuntirish: har ikki kalava ipdan 3 ta qalpoqcha chiqishi ma'lum. Agar biz 8 ta kalavada 2 ta kalavadan nechta borligini bilsak, masalani yecha olamiz. Birinchi savolni bunday ifodalash mumkin: 8 ta kalavada 2 ta kalavadan nechta bor?

Masalaning yechilishini tugallang.

557. 1) 10 litr sutdan 2 kg qaymoq olinadi. 50 litr sutdan necha kilogramm qaymoq olinadi?

2) 100 kg undan 135 kg non yopiladi. 500 kg undan necha kilogramm non yopiladi?

558. Novvoyxonaga tushgacha 4 200 kg va tushdan keyin 2 800 kg un keltirildi. Hamma un 100 qop bo'ldi. Novvoyxonaga tushgacha necha qop va tushdan keyin necha qop un keltirilgan?

559. Qoldiqli bo'lishni bajaring va tekshiring:

$$2\ 783 : 10 \qquad 48\ 509 : 100 \qquad 317\ 461 : 1\ 000$$

560. Tenglama tuzing va yeching:

- 1) noma'lum sondan 380 ni ayirganda 70 hosil bo'ladi;
- 2) noma'lum sonni 60 ga ko'paytirilganda 540 hosil bo'ladi;
- 3) noma'lum sonni 10 ga bo'lganda 700 hosil bo'ladi.

561. $38\ 412 : 6$ | $840\ 192 : 6$ | $709 \cdot 6 - 13\ 200 : 100$
 $24\ 056 : 8$ | $751\ 410 : 9$ | $53\ 060 : 10 + 478 \cdot 2$

562. 1) Yechishni tushuntiring va natijani hisoblang:

$$540 : 90 = 540 : (9 \cdot 10) = 540 : 10 : 9 = \square$$

$$7\ 200 : 800 = 7\ 200 : (8 \cdot 100) = 7\ 200 : 100 : 8 = \square$$

2) Qoldiqli bo'lishni bunday bajarish mumkin:

41860	2510600
- 3606	- 24004
58	110

Tushuntirish:

418 ni 60 ga bo'lish kerak.

Bo'lamiz: 418 ni oldin 10 ga, keyin hosil bo'lgan sonni (41 ni) 6 ga bo'lamiz. 6 hosil bo'ladi.

Ko'paytiramiz: 6 ni 60 ga, 360 hosil bo'ladi.

Ayiramiz: 360 ni 418 dan. 58 qoladi. 58 — bu qoldiq.

Qoldiqni bo'luvchi bilan taqqoslaymiz: 58 kichik 60 dan.

Demak, bo'lish to'g'ri bajarilgan.

Javobni o'qiyamiz: bo'linma 6, qoldiq 58.

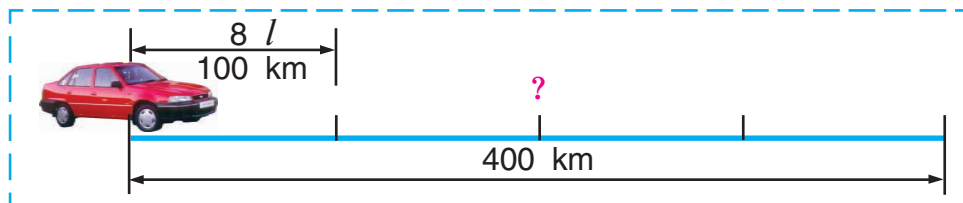
Tekshirish: $58 < 60$, $6 \cdot 60 + 58 = 418$.

563. 2 510 ni 600 ga qanday bo'lganingizni yozuvga qarab tushuntiring.

564. Qoldikli bo'lishni bajaring:

157 : 30 | 174 : 50 | 670 : 300 | 1 900 : 600

565. „Neksiya“ avtomobili 100 km yo'lga 8 l benzin sarflaydi. U 400 km yo'lga necha litr benzin sarflaydi?

566. O'quvchilarning ikkita guruhi 8 savat sabzi terdi. Birinchi guruh 39 kg, ikkinchi guruh 65 kg sabzi terdi. Har qaysi guruh necha savat sabzi terdi?

567. $167\ 004 + 320 \cdot 3 : 4$
 $910\ 000 - 548 \cdot 2 : 8$

$7\ 720 : 8 \cdot 30$
 $2\ 682 : 9 \cdot 60$

568. 1) $5520 : 80$ bo'lish qanday bajarilganini ko'rib chiqing:

$\begin{array}{r} 552080 \\ - 48069 \\ \hline 720 \cdot \cdot \\ - 720 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 1416040 \\ - 120354 \\ \hline 216 \cdot \cdot \cdot \\ - 200 \\ \hline 160 \\ - 160 \\ \hline 0 \end{array}$
---	--

Tushuntirish: 5520 ni 80 ga bo'lish kerak. 552 o'nlik – **birinchi to'liqsiz bo'linuvchi**.

Demak, bo'linmada o'nliklar va birliklar, ya'ni 2 ta raqam bo'ladi.

Bo'lamiz: 552 ni 80 ga. Buning uchun 55 ni 8 ga bo'lamiz, 6 chiqadi — bo'linmada shuncha o'nlik bo'ladi.

Ko'paytiramiz: 80 ni 6 ga, 480 chiqadi — shuncha o'nlikni bo'ldik.

Ayiramiz: 480 ni 552 dan, 72 chiqadi — shuncha o'nlik bo'linmadi.

Qoldiqni bo'luvchi bilan taqqoslaymiz: 80 dan kichik o'nliklar qoldi ($72 < 80$).

720 birlik – **ikkinchi to'liqsiz bo'linuvchi**.

Bo'lamiz: 720 ni 80 ga. Buning uchun 72 ni 8 ga bo'lamiz, 9 chiqadi — bo'linmada shuncha birlik bo'ladi.

Ko'paytiramiz: 80 ni 9 ga, 720 chiqadi. Hamma birliklar bo'lindi.

Javobni o'qiyamiz: bo'linma 69 ga teng. Tekshirish qanday bajarilganini tushuntiring.

2) 14 160 ni 40 ga qanday bo'lganimizni yozib tushuntiring. Tekshirishni bajaring.

569. Yuqorida keltirilgan tushuntirishlar bo'yicha yeching:

$$2\ 340 : 30 \qquad 5\ 360 : 40 \qquad 12\ 350 : 50$$

570. Ikkita yuk mashinasida 80 t kartoshka keltirildi. Birinchi mashinada 30 t, ikkinchisida esa qolgan kartoshka keltirildi. Mashinalar bir xil og'irlikda yuk oladi. Mashinalar hammasi bo'lib 16 marta qatnadi. Har bir mashina necha marta qatnagan?

571. Termiz va Denov shaharlari orasidagi masofa 180 km. Bu ikki shahardan bir-birlari tomon bir vaqtda ikki avtobus yo'lga chiqdi. Avtobuslardan biri butun yo'lning yarmini, ikkinchisi esa butun yo'lning uchdan bir qismini o'tgan paytda avtobuslar orasidagi masofa qancha bo'ladi?

572. 18 l sut 4 ta tog'oracha va 5 ta bankaga quyildi. Tog'oracha va bankalarning sig'imi bir xil. Bankalarda necha litr sut bo'lgan?

573. Tenglamalarni yeching:

$$170 + 540 : x = 260$$

$$100 + x : 40 = 115$$

574. Bo'lish qanday bajarilganini tushuntiring:

$\begin{array}{r} 68600 \overline{) 700} \\ \underline{6300} \\ 5600 \\ \underline{5600} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 238500 \overline{) 900} \\ \underline{1800} \\ 5850 \\ \underline{5400} \\ 4500 \\ \underline{4500} \\ 0 \end{array}$
--	---

575. $32\ 800 : 800$ | $42\ 300 : 900$ | $249\ 500 : 500$

576. Maktab hovlisida gulzor uchun 60 m^2 yer ajratildi. Bu butun hovlining beshdan bir qismini tashkil etadi. Butun maktab hovlisining yuzi qancha?

577. Toshbaqa va shilliqurt qarama-qarshi tomonga harakat qilyapti. Agar toshbaqaning tezligi 22 sm/min , shilliqurtning tezligi 14 sm/min bo'lsa, 2 minutdan keyin ular orasidagi masofa qancha bo'ladi?

578. Agar $c = 308$, $d = 90$; $c = 627$, $d = 400$; $c = 7060$, $d = 8$ bo'lsa, $c \cdot d$ ifodaning qiymatini toping.

579. $55\ 140 : 6 \cdot 30 + 560 \cdot 400$ $720 - (300 - 420 : 6)$

580. 72 l benzin 4 kanistrga baravardan quyildi. 90 l benzinni quyish uchun shunday kanistrdan nechta kerak bo'ladi?

581. 1) Yechishni tushuntiring:

$\begin{array}{r} - 28800 \overline{) 80} \\ \underline{240} \\ - 480 \\ \underline{480} \\ - 0 \\ \underline{0} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} - 364200 \overline{) 600} \\ \underline{3600} \\ - 420 \\ \underline{0} \\ - 4200 \\ \underline{4200} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} - 285600 \overline{) 70} \\ \underline{280} \\ - 56 \\ \underline{0} \\ - 560 \\ \underline{560} \\ - 0 \\ \underline{0} \\ 0 \end{array}$
--	---	--

2) Misollarni yechishning qisqaroq yozilishini tushuntiring:

$$\begin{array}{r|l} \underline{-28800} & 80 \\ \underline{240} & \underline{360} \\ \underline{-480} & \dots \\ \underline{480} & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} \underline{-364200} & 600 \\ \underline{3600} & \underline{607} \\ \underline{-4200} & \dots \\ \underline{4200} & \\ \hline 0 & \end{array}$$

$$\begin{array}{r|l} \underline{-285600} & 70 \\ \underline{280} & \underline{4080} \\ \underline{-560} & \dots \\ \underline{560} & \\ \hline 0 & \end{array}$$

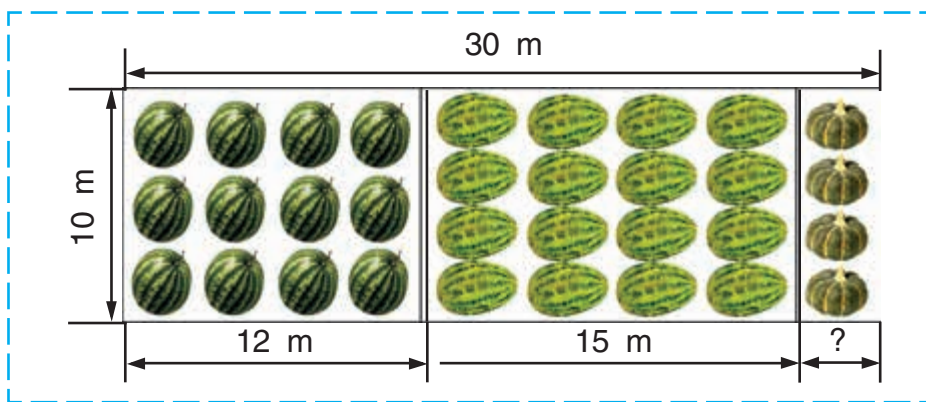
582. $78\,400 : 800$

$69\,680 : 40$

$27\,720 : 30$

583. Qizcha birinchi kitobni 7 soatda, ikkinchisini 5 soatda o'qib chiqdi. Agar birinchi kitob ikkinchisiga qaraganda 40 bet ko'p bo'lsa, qizcha bir soatda necha bet o'qigan?

584. Ekin maydonining berilgan o'lchamlari bo'yicha tarvuz uchun, qovun va qovoq uchun ajratilgan maydon yuzini toping.

585. Bo'yi 5 sm, eni 4 sm bo'lgan to'g'ri to'rtburchak chizing. Uning yuzini toping.

586. Ifodalarni taqqoslang:
 $420 \cdot 5 \cdot 10 \square 420 \cdot 50$ | $650 \cdot 10 + 650 \cdot 3 \square 650 \cdot 30$

587. Yechishni tushuntiring:

$\begin{array}{r} 284200 \overline{) 700} \\ \underline{2800} \\ 4200 \\ \underline{4200} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 41600 \overline{) 40} \\ \underline{40} \\ 160 \\ \underline{160} \\ 0 \end{array}$
---	---

588. Amallarni bajaring va tekshiring:

276 300 : 900 44 400 : 60 102 000 : 300

589. Bir qishloqdan ikki otliq bir vaqtda qarama-qarshi yo'nalishda yo'lga chiqdi. Bu otliqlardan birining tezligi 14 km/soat, ikkinchisining tezligi 12 km/soat. Otliqlar 4 soat yo'lda bo'lsalar, $14 + 12$; $14 \cdot 4$; $12 \cdot 4$; $14 \cdot 4 + 12 \cdot 4$; $(14 + 12) \cdot 4$ ifodalar bo'yicha nimani bilib olish mumkin?

590. Umumiy yuzi 1750 m^2 bo'lgan ikkita yer maydoniga mevali daraxtlar ekildi. Bir maydonga 20 tup va ikkinchi maydonga 30 tup daraxt ekildi. Agar har bir daraxtga bir xil o'lchamda yer ajratilgan bo'lsa, har qaysi maydonning yuzini toping.

591. $160 : 4 + 6 \cdot 2$ ifodaning qiymatini toping. Uning qiymati 32 ga teng bo'lishi uchun qavslarni qanday qo'yish kerak? 10 ga teng bo'lishi uchun-chi? 92 ga teng bo'lishi uchun-chi?

592. 28 m gazlamadan 7 ta ko'ylak tikish mumkin bo'lsa, 56 m gazlamadan nechta ko'ylak chiqadi?

593. $350 \cdot 30 : 70$ | $354\,000 : 200 \cdot 8$ | $85 \cdot 5 \cdot 0$

594. Yechishni tushuntiring. Bo‘linma va qoldiqni ayting:

$$\begin{array}{r|l} 2419 & 50 \\ -200 & 48 \\ \hline 419 & \\ -400 & \\ \hline 19 & \end{array}$$

Tekshirish:

1) $19 < 50$

$$\begin{array}{r} 2) \quad 48 \\ \quad \times 50 \\ \hline 2400 \end{array}$$

3) $2\,400 + 19 = 2\,419$

4) $48 \cdot 50 + 19 = 2\,419$

595. Qoldiqli bo‘lishni bajaring va tekshiring:

$3\,333 : 40$

$1\,307 : 20$

$20\,200 : 300$

596. Tenglamalar tuzing va yeching:

1) 70 sonini bir necha marta orttirib, 630 hosil qilindi. 70 soni necha marta orttirilgan?

2) 720 soni bir necha marta kamaytirildi va 80 hosil qilindi. 720 soni necha marta kamaytirilgan?

597. 3 ta olma 250 so‘m turadi. Oltita shunday olma qancha turadi?

598. Ikki piyoda bir vaqtda bir qishloqdan qarama-qarshi yo‘nalishda yo‘lga chiqdi va 3 soatdan keyin ular orasidagi masofa 33 km bo‘ldi. Agar piyodalardan birining tezligi 5 km/soat bo‘lsa, ikkinchisining tezligini toping.

599. Amallarni bajaring va tekshiring:

$38\,960 : 80 \quad | \quad 780 : 60 \quad | \quad 34\,500 : 300 \quad | \quad 83 \cdot 700$

Ikki va uch xonali songa ko'paytirish

600.

Hamma qalamlar nechta?

Qalamlarning umumiy sonini ikki usulda topish mumkin:

1- usul	2- usul
$4 \cdot (3 + 2) = 4 \cdot 5 =$ $= 20$ (qalam)	$4 \cdot (3 + 2) = 4 \cdot 3 + 4 \cdot 2 =$ $= 12 + 8 = 20$ (qalam)

Yechimlarni taqqoslang va sonni yig'indiga qanday ko'paytirish mumkinligini tushuntiring.

Yodingizda tuting! Sonni yig'indiga turli usullar bilan ko'paytirish mumkin:

1) yig'indini hisoblab, so'ngra sonni chiqqan yig'indiga ko'paytirish mumkin;

2) bu sonni har bir qo'shiluvchiga alohida-alohida ko'paytirib, chiqqan natijalarni qo'shish mumkin.

601. Hisoblashning turli usullarini tushuntiring:

$$7 \cdot (6 + 2) = 7 \cdot 8 = 56$$

$$7 \cdot (6 + 2) = 7 \cdot 6 + 7 \cdot 2 = 42 + 14 = 56$$

602. Qulay usul bilan hisoblang:

$$3 \cdot (4 + 10) \quad | \quad 8 \cdot (5 + 3) \quad | \quad 2 \cdot (40 + 7) \quad | \quad 15 \cdot (7 + 3)$$

603. Fermer umumiy massasi 1 828 kg bo'lgan ikkita bir xil sigir va to'rtta bir xil novvos sotdi. Bitta sigirning massasi 286 kg. Bitta novvosning massasi qancha?

604. Ifodalarni taqqoslang:

$$7 \cdot 2 + 7 \cdot 8 \dots 7 \cdot 10$$

$$16 \cdot 10 + 16 \cdot 4 \dots 16 \cdot 40$$

605. $12\,460 : (3\,079 - 3\,059) \cdot 50$

$$(811 - 12\,720 : 30) : 9$$

606. $740 \cdot 300 - 85\,800 : 60$

 $574\,350 : 70 + 64 \cdot 700$

607. Ko'paytirish qanday bajarilganini tushuntiring:

$$14 \cdot 13 = 14 \cdot (10 + 3) = 14 \cdot 10 + 14 \cdot 3 = 140 + 42 = 182$$

$$60 \cdot 12 = 60 \cdot (10 + 2) = 60 \cdot 10 + 60 \cdot 2 = 600 + 120 = 720$$

608. Natijalarni hisoblang va hisoblash usullarini taqqoslang:

$$45 \cdot 18 = 45 \cdot (10 + 8) = 45 \cdot 10 + 45 \cdot 8 = \dots$$

$$45 \cdot 80 = 45 \cdot (8 \cdot 10) = 45 \cdot 8 \cdot 10 = \dots$$

609. Xo'jalikka yordam berish uchun yuqori sinflardan 50 o'quvchi olma terimiga chiqdi va har bir o'quvchi 20 savatdan olma terdi. Agar bir savatga 10 kg olma sig'sa, o'quvchilar hammasi bo'lib necha kilogramm olma terganlar? Masalani turli usullar bilan yeching.

610. Traktorchi ishni soat 6-yu 30 minutda boshlab, uni 20-yu 15 minutda tugatdi. U 1 soat-u 45 min dam oldi. Traktorchi necha soat ishlagan?

611. Bo'sh kataklarni to'ldiring:

$$4 \text{ km } 060 \text{ m} = \square \text{ m}$$

$$1 \text{ soat } 40 \text{ min} = \square \text{ min}$$

$$8 \text{ t } 9 \text{ sr} = \square \text{ sr}$$

$$374 \text{ sm} = \square \text{ m } \square \text{ sm}$$

612.

$$227\,340 : 6 \cdot 4 - 7\,500 : 30$$

$$30 \cdot 70$$

$$18 \cdot 13$$

$$496\,072 : 8 \cdot 5 - 212\,400 : 60$$

$$30 \cdot 17$$

$$8 \cdot 30$$

613.

1) 39 soni 58 ga qanday ko'paytirilganini tushuntiring:

$$39 \cdot 58 = 39 \cdot (50 + 8) = 39 \cdot 50 + 39 \cdot 8 = 2\,262$$

a)

$$\begin{array}{r} \times 39 \\ \underline{8} \\ 312 \end{array} \begin{array}{l} 312 - \text{birinchi} \\ \text{to'liqsiz} \\ \text{ko'paytma} \end{array}$$

b)

$$\begin{array}{r} \times 39 \\ \underline{50} \\ 1950 \end{array} \begin{array}{l} 1\,950 \text{ yoki} \\ 195 \text{ o'nl.} - \text{ikkinchi} \\ \text{to'liqsiz ko'paytma} \end{array}$$

d)

$$\begin{array}{r} + 312 \\ \underline{1950} \\ 2262 \end{array}$$

2262 soni 39 va 58 larning ko'paytmasi

Yechishni bunday yozish mumkin:

$$\begin{array}{r} \times 39 \\ \underline{58} \\ + 312 \\ \underline{1950} \\ 2262 \end{array}$$

Qisqacha bunday yoziladi:

$$\begin{array}{r} \times 39 \\ \underline{58} \\ + 312 \\ \underline{195} \\ 2262 \end{array}$$

Tekshirish:

$$\begin{array}{r} \times 58 \\ \underline{39} \\ + 522 \\ \underline{174} \\ 2262 \end{array}$$

Tushuntirish: 39 ni 58 ga ko'paytirish kerak.

Ko'paytiramiz: 39 ni 8 ga, **birinchi to'liqsiz ko'paytma** 312 ni hosil qilamiz.

Ko'paytiramiz: 39 ni 50 ga, **ikkinchi to'liqsiz ko'paytma** 1950 ni hosil qilamiz. Ikkinchi

to'liqsiz ko'paytma oxiriga nolni yozmaslik qabul qilingan. Shuning uchun ikkinchi to'liqsiz ko'paytmani (195 o'nl.) o'nliklar tagidan boshlab yozamiz.

To'liqsiz ko'paytmalarni qo'shamiz.

Javobni o'qiymiz: 2 262. Bu — 39 va 58 sonlarining ko'paytmasi.

Tekshirish qanday bajarilganini tushuntiring.

2) Berilgan yozuvlar bo'yicha 49 ni 74 ga, 68 ni 35 ga va 91 ni 26 ga qanday ko'paytirilganini tushuntiring. Har bir holda to'liqsiz ko'paytmani va oxirgi natijani ayting:

$\begin{array}{r} \times 49 \\ 74 \\ \hline 196 \\ +343 \\ \hline 3626 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 68 \\ 35 \\ \hline 340 \\ +204 \\ \hline 2380 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 91 \\ 26 \\ \hline 546 \\ +182 \\ \hline 2366 \end{array}$
---	---	---

614. Ko'paytiring va tekshiring:

32 · 59 | 72 · 27 | 64 · 28 | 41 · 84

615. Bir do'konga 3 ta, ikkinchisiga esa 4 ta bir xil o'ram gazlama keltirildi. Ikkala do'konga hammasi bo'lib 672 m gazlama olib kelindi. Har bir do'konga necha metrdan gazlama keltirilgan?

616. 18 ta bir xil sisternada xuddi shunday 11 ta sisternadagiga qaraganda 350 t ko'p neft bor. 18 ta sisternada qancha neft bor?

617. Xaridorda 1 000 so'm pul bor edi. U 190 so'mdan 3 kg olma va shu narxda 2 kg pomidor

sotib oldi. Unda qancha pul ortib qoldi? Masalani turli usullar bilan yeching.

618. $64\ 080 : 9 \cdot 70$ $956 \cdot 400 : 80$
 $26 \cdot (37 - 72 : 6)$ $57 : 19 \cdot 70$

619. Ko'paytmani qanday topganingizni tushuntiring:

$\begin{array}{r} \times 84 \\ 39 \\ \hline 756 \\ +252 \\ \hline 3276 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 523 \\ 96 \\ \hline 3138 \\ +4707 \\ \hline 50208 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 1942 \\ 34 \\ \hline 7768 \\ +5826 \\ \hline 66028 \end{array}$
---	---	--

620. $78 \cdot 54$ $856 \cdot 43$ $406 \cdot 59$ $7\ 268 \cdot 19$

Misollarning yechilishini quyidagi reja bo'yicha tushuntiring:

- 1) Birliklar soniga ko'paytirib, birinchi to'liqsiz ko'paytmani hosil qilaman.
- 2) O'nliklar soniga ko'paytirib, ikkinchi to'liqsiz ko'paytmani hosil qilaman.
- 3) To'liqsiz ko'paytmalarni qo'shib, natijani o'qiyman.
- 4) Javobni o'qiyman.

621. To'g'ri to'rtburchak shaklidagi sport maydonlarining jadvalda berilgan o'lchamlaridan foydalanib, ularning yuzlarini hisoblang:

To'g'ri to'rtburchak tomonlari	Maydonlar	
	futbol	basketbol
Bo'yi	100 m	26 m
Eni	60 m	14 m

622. Yangioboddan Toshkentgacha 122 km. Avtobus Yangioboddan yo'lga chiqib, 48 km/soat tezlik bilan 2 soat yurdi. Toshkentgacha yana necha kilometr yo'l qoldi?

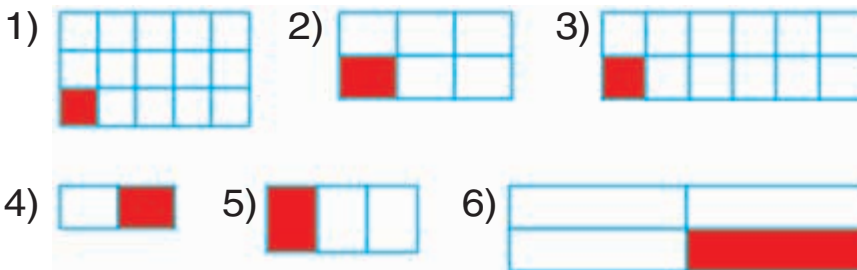
623.

c	8	10	17	93	246	732
$37 \cdot c$						

Kasrlar

624. Rasmda qanday shakllar tasvirlangan?

To'g'ri to'rtburchaklar bir-biridan nimasi bilan farq qiladi?

Har bir to'g'ri to'rtburchak nechta teng (bir xil) qismga bo'lingan.

Haqiqatan ham birinchisi 15 ta, ikkinchisi 6 ta, uchinchi ta qismga bo'lingan.

Har bir rasmda to'g'ri to'rtburchakning qanday qismi bo'yalgan?

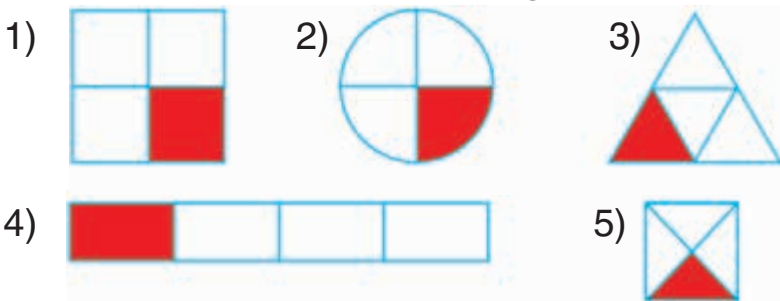
To'g'ri, birinchi rasmda to'g'ri to'rtburchakning **o'n beshdan bir qismi**; ikkinchisida **oltidan bir qismi** bo'yalgan va h.k. **Lekin buni qanday matematik belgi bilan yozish mumkin?**

Buning uchun matematiklar **kasrlar** deb ataluvchi sonlarni o'ylab topdilar. Kasrlarni yozish uchun raqam va chiziqlardan foydalaniladi. Chiziq tagiga bir butun narsa, shakl yoki miqdor nechta teng qismga bo'linganligini ko'rsatuvchi son yoziladi. Bu son **maxraj** deb ataladi. Chiziq ustidagi son shunday qismdan nechta olinganligini ko'rsatadi. Bu son **surat** deb ataladi. Endi biz birinchi rasmda to'g'ri to'rtburchakning $\frac{1}{15}$ qismi, ikkinchisida $\frac{1}{6}$ qismi, uchinchisida qismi bo'yalganligini ko'rib turibmiz. Demak, agar birinchi to'g'ri to'rtburchakning ikki qismi bo'yalsa, u holda „To'g'ri to'rtburchakning $\frac{2}{15}$ qismi bo'yalgan“ deyiladi. Agar uch qismi bo'yalsa, u holda „To'g'ri to'rtburchakning $\frac{3}{15}$ qismi bo'yalgan“ deyiladi. Agar to'g'ri to'rtburchakning hamma qismlari bo'yalsa, u holda birinchisida $\frac{15}{15}$, ikkinchisida $\frac{6}{6}$, uchinchisida esa $\frac{12}{12}$ va h.k kasr hosil bo'ladi.

Yodingizda tuting! Agar har bir to'g'ri to'rtburchakning hamma qismlarini bo'yasak, unda bir butun to'g'ri to'rtburchak hosil bo'ladi. Shuning uchun surat va maxraji bir xil bo'lgan har qanday kasr 1 ga teng bo'ladi:

$$\frac{15}{15} = 1; \quad \frac{6}{6} = 1; \quad \frac{12}{12} = 1.$$

625. Rasmlar nimasi bilan bir-biriga o'xshash?

626. AB kesmani o'lchang.

O'ylab ko'ring! Kesmaning $\frac{1}{10}$ qismi nimaga teng.

Yozuvlar to'g'ri bo'lishi uchun nuqtalar o'rniga qanday uzunlik o'lchovlarini yozish kerak?

$$1 \dots = \frac{1}{10} \dots \quad 1 \dots = 10 \dots$$

Agar quyidagicha yozuv hosil bo'lsa, u holda topshiriq to'g'ri bajarilgan bo'ladi:

$$1 \text{ sm} = \frac{1}{10} \text{ dm} \quad 1 \text{ dm} = 10 \text{ sm}$$

627. Santimetrning $\frac{1}{10}$ qismi nimaga teng?

$$\frac{1}{10} \text{ sm} = \dots \text{ mm.}$$

Metrning $\frac{1}{10}$ qismi nimaga teng? $\frac{1}{10} \text{ m} = \dots \text{ dm.}$

1 m hosil bo'lishi uchun 1 km ni nechta bir xil qismga bo'lish kerak? To'g'ri tenglikni yozing:

$$1 \text{ m} = \frac{\square}{\square} \text{ km.}$$

628. $8\,491 \cdot 73$

$94\,720 : 80 \cdot 96 + 89\,994$

629. $69 \cdot 74$

$45\,040 : 80 - 18\,240 : 60$

$92 \cdot 55$

$283 \cdot 50 + 384 \cdot 200$

630. Bir sog'uvchi sigirlardan 4 chelak, ikkinchi sog'uvchi esa 6 chelak sut sog'ib oldi. Birinchi sog'uvchi ikkinchisidan 16 l kam sut sog'di. Har bir sog'uvchi sigirlardan necha litrdan sut sog'ib olgan?

631. Har bir kasrga mos keladigan rasmni tanlang va bu nimani bildirishini tushuntiring:

$\frac{2}{6}, \frac{3}{4}, \frac{5}{7}, \frac{8}{9}, \frac{1}{4}, \frac{1}{9}, \frac{2}{7}, \frac{4}{6}, \frac{7}{7}$.

632. Quyidagi jumlalarni tenglama shaklida yozing va bu tenglamalarni yeching:

a) 4 907 soni x dan 1 425 ga ko'p.

d) c soni 3 004 dan 68 ga kam.

b) x soni 1 562 dan 837 ga ko'p.

e) 5 007 soni k dan 2 001 ga kam.

633. Harflarning qanday qiymatlarida tengsizliklar to'g'ri bo'ladi:

$5 \cdot x > 20$

$20 - a < 15?$

634. Jadvaldan foydalanib, uchta sodda masala tuzing, ularni yeching:

To'g'ri to'rtbur-chakning bo'yi	To'g'ri to'rtbur-chakning eni	To'g'ri to'rtbur-chakning yuzi
16 dm	?	64 dm ²
9 m	8 m	?
?	5 sm	75 sm ²

635. 1) Po'lat 9 ta qalam, Yo'ldosh esa xuddi shunday 5 ta qalam sotib oldi. Hamma xarid uchun Po'lat Yo'ldoshga qaraganda 400 so'm ortiq to'ladi. Bitta qalam necha so'm turadi?

2) Po'lat 9 ta qalam, Yo'ldosh esa xuddi shunday 5 ta qalam sotib oldi. Hamma xarid uchun Po'lat Yo'ldoshga qaraganda 400 so'm ortiq to'ladi. Po'lat va Yo'ldosh har bir xarid uchun necha so'mdan to'lashgan?

636. Masalani yeching:

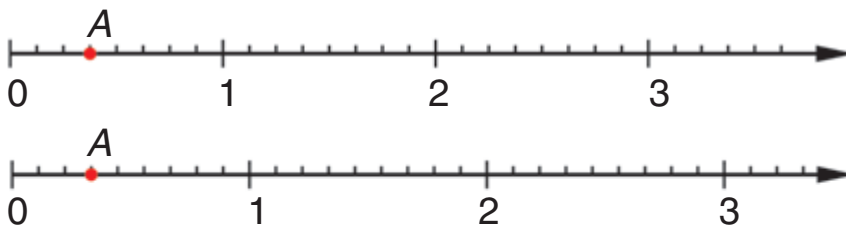
Uy qurish uchun 294 460 ta g'isht kerak bo'ladi. Shu g'ishtning to'rtidan bir qismi keltirildi. Yana nechta g'isht keltirish kerak?

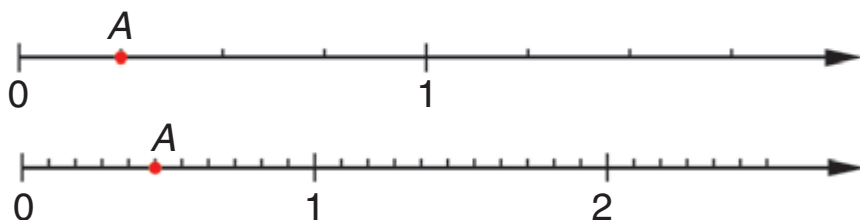
637. Tenglamalarni yeching:

$$x : 40 = 6\,840$$

$$728\,100 : x = 900$$

638. Har bir sonli nurda A nuqta bilan belgilangan kasrlarni yozing.

O'ylab ko'ring! Oldin 0 dan 1 gacha bo'lgan kesmaning nechta bir xil qismlarga bo'linganligini aniqlang. Keyin 0 dan A nuqttagacha nechta shunday qism borligini ko'rib chiqing va kasrni yozing. *Matematikada 0 dan 1 gacha bo'lgan kesma birlik kesma deb ataladi.*

- 639.** Misollarning yechilishini ko'rib chiqing va tushuntiring:

$\begin{array}{r} \times 7300 \\ 54 \\ \hline + 292 \\ \hline 365 \\ \hline 394200 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 9007 \\ 89 \\ \hline + 81063 \\ \hline 72056 \\ \hline 801623 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 4080 \\ 36 \\ \hline + 2448 \\ \hline 1224 \\ \hline 146880 \end{array}$
---	---	---

640. $4\,280 \cdot 57$ $8\,040 \cdot 36$ $19\,750 : 50 \cdot 92$

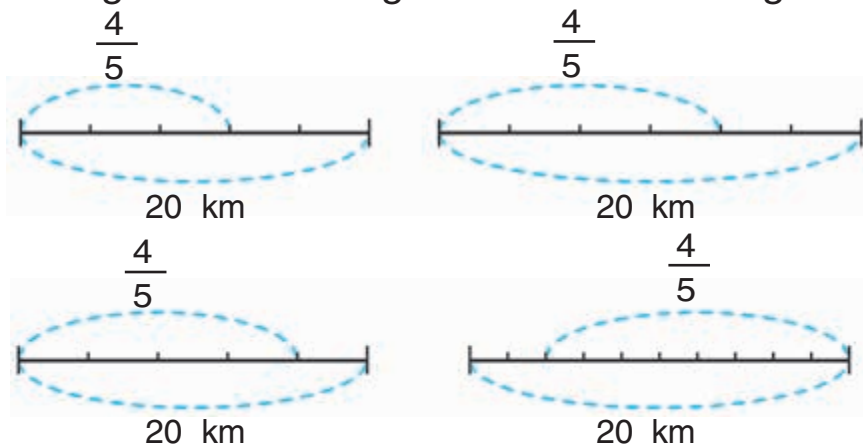
- 641.** Bir guruhda 42 o'quvchi, ikkinchisida birinchi-sidagiga qaraganda 8 ta kam, uchinchisida esa ikkinchisidagiga qaraganda 4 ta ko'p o'quvchi bor. Uchinchi guruhda nechta o'quvchi bor?

- 642.** Ustada bo'yi 65 sm, eni 76 sm bo'lgan oyna bor edi. Undan uzunligi 52 sm va eni 37 sm bo'lgan to'g'ri to'rtburchak shakli qirqib olingandan keyin qolgan oynaning yuzini hisoblang.

643. Tenglamalarni yeching:

 $620 - x = 80$ | $x + 120 = 400$ | $x : 9 = 14$ | $30 \cdot x = 270$

644. Shahardan qishloqqacha bo'lgan masofa 20 km. Bu masofaning $\frac{4}{5}$ qismiga asfalt yotqizildi. Shu shartga mos keladigan sxemani tanlang.

Siz nechta sxemani tanladingiz? Nima uchun?

645. To'g'ri to'rtburchakning bo'yi 8 sm, eni 4 sm. Shu to'g'ri to'rtburchak yuzining $\frac{3}{8}$ qismini toping.

Masala yechimini Manzura quyidagicha yozdi:

1) $8 \cdot 4 = 32$ (sm²);

2) $32 : 8 \cdot 3 = 12$ (sm²).

Murod esa quyidagicha:

1) $8 \cdot 4 = 32$ (sm²);

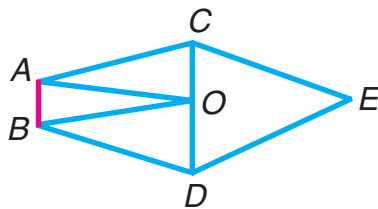
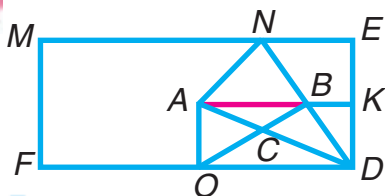
3) $4 \cdot 3 = 12$ (sm²).

2) $32 : 8 = 4$ (sm²);

Murod ikkinchi amalni bajarish bilan nimani topganini tushuntiring.

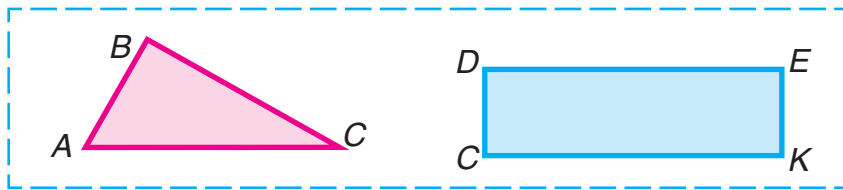
646. $2\ 250 : 90 + 8\ 420 : 20$ | $900\ 100 - (735 - 184) \cdot 80$

647. AB kesma tomoni bo'lgan shakllarning nomlarini ayting:

648. $456 \cdot 26$ $4\ 027 \cdot 53$ $320 \cdot 75 : 800$
 $970 \cdot 82$ $6\ 580 \cdot 44$ $46\ 800 : 90 \cdot 48$

649. a) Uchburchakning perimetrini;
 b) to'g'ri to'rtburchakning yuzini hisoblang:

650. Yozgi oromgohda bir oyda turli don mahsulotlaridan 83 kg sarflandi. Guruch 36 kg, grechka yormasi 2 marta kam sarflandi. Sarflangan mahsulotning qolganini mosh tashkil etdi. Necha kilogramm mosh sarflangan?

651. $30\ 815 + 6\ 050 \cdot 20 : 50$ $900 - 700 : (37 + 33) \cdot 6$

652. Tenglamalarni yeching:

$900 - x \cdot 40 = 660$ $x : 20 = 4\ 800 : 48$

653. Yuk vagonida 60 t bug'doy bor. Tushgacha bug'doyning $\frac{2}{3}$ qismi vagondan tushirildi. Vagonda necha tonna bug'doy qoldi?

654.

$$\begin{array}{|l|l|l|} \hline (1\ 245 + 483) \cdot 50 & (4\ 804 - 1\ 336) : 4 & 780 : 30 \\ \hline 1\ 245 + 483 \cdot 50 & 4\ 804 - 1\ 336 : 4 & 910 : 70 \\ \hline \end{array}$$

655. Bo'lishni bajaring va javobni ko'paytirish bilan tekshiring:

$$6\ 200 : 50 \qquad 67\ 140 : 90 \qquad 379\ 060 : 20$$

656. 375 sonini ikki xonali songa ko'paytirish bilan uni uch xonali songa ko'paytirishni ko'rib chiqing:

Har bir misolda to'liqsiz ko'paytma qanday hosil bo'lganini tushuntiring va ularning nomini o'qib bering.

Ikkinchi misolda uchinchi to'liqsiz ko'paytmaning yozilishini tushuntiring.

375 va 459 sonlarining ko'paytmasini ayting.

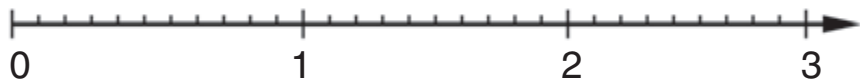
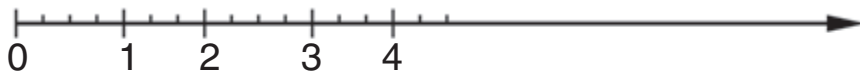
$\begin{array}{r} \times 375 \\ 59 \\ \hline + 3375 \\ 1875 \\ \hline 22125 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 375 \\ 459 \\ \hline + 3375 \\ 1875 \\ \hline 1500 \\ \hline 172125 \end{array}$
--	---

657. Ko'paytirishni tushuntirib bajaring:

$$392 \cdot 458 \quad | \quad 645 \cdot 384 \quad | \quad 972 \cdot 418 \quad | \quad 727 \cdot 641$$

658. O'quvchi dars tayyorlash uchun bir kunda o'rtacha 1 soat 50 minut vaqt sarflaydi. O'quvchi dars tayyorlash uchun 6 kunda qancha vaqt sarflaydi?

659. Sonli nurlarni tasvirlashda yo'l qo'yilgan xatolar-
ni toping.

660. Fabrikada 1 069 ta 18 varaqli va 2 405 ta 12 varaqli daftar tayyorlandi. Hamma daftarlarda necha varaq bor?

661. Agar $c = 68$; $c = 145$ bo'lsa, $376 \cdot c$ ifodaning qiymatini hisoblang.

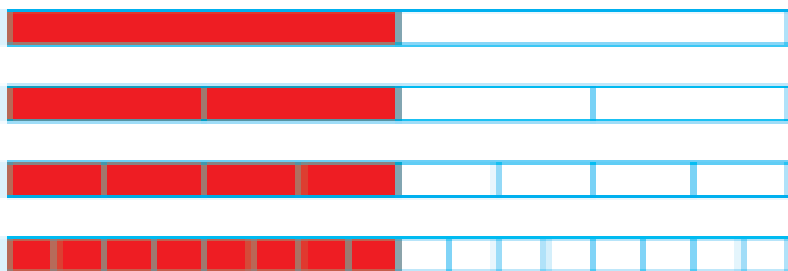
662. Ko'paytirish qanday bajarilganini ko'rib chiqing:

$\begin{array}{r} \times 690 \\ 435 \\ \hline + 345 \\ 207 \\ \hline 276 \\ \hline 300150 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 804 \\ 723 \\ \hline + 2412 \\ 1608 \\ \hline 5628 \\ \hline 581292 \end{array}$
--	---

663. Tushuntirish bilan yeching:

$305 \cdot 621$ | $620 \cdot 387$ | $7820 \cdot 15$ | $402\,750 \cdot 90$

664. Har bir rasmda to'g'ri to'rtburchakning qanday qismi bo'yalgan?

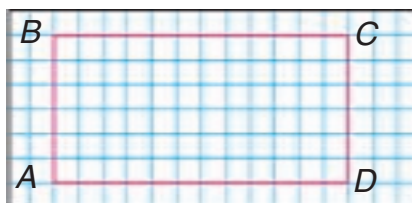
Hamma yozilgan tengliklarni to'g'ri deyish mumkinmi?

$$\frac{1}{2} = \frac{2}{4}; \quad \frac{1}{2} = \frac{4}{8}; \quad \frac{2}{4} = \frac{4}{8}; \quad \frac{4}{8} = \frac{8}{16}; \quad \frac{2}{4} = \frac{8}{16}.$$

- 665.** Tikuvchilik firmasiga 2 to'p gazmol keltirildi. Bir to'pda 88 metr va ikkinchi to'pda 108 metr gazmol bo'lib, ulardan bir xil ayollar ko'ylaklari tikildi. Agar bir to'pdan ikkinchi to'pga qaraganda 5 ta ko'ylak kam tikilgan bo'lsa, har qaysi to'pdan nechtdan ko'ylak tikilganini hisoblang.

666. To'g'ri to'rtburchak shaklidagi maktab hovlisining bo'yi 32 m, eni 24 m bo'lib, uning uchdan bir qismini sport maydonchasi egallagan. Qolgan qismi yo'lklar va gulzordan iborat. Gulzor va yo'lklarning yuzi necha kvadrat metr?

- 667.** Perimetri berilgan to'g'ri to'rtburchakning perimetriga teng bo'lgan boshqa to'g'ri to'rtburchak chizing:

668. Ko'paytirish qanday bajarilganini ko'rib chiqing:

$\begin{array}{r} \times 672 \\ 508 \\ \hline + 3360 \\ \hline 341376 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 849 \\ 530 \\ \hline + 4245 \\ \hline 449970 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 607 \\ 309 \\ \hline + 1821 \\ \hline 187563 \end{array}$
--	--	--

Har bir misolda to'liqsiz ko'paytmalarni ayting. Nima uchun bunday hollarda faqat ikkita to'liqsiz ko'paytma yozilishini tushuntiring.

669. Tushuntirish bilan yeching:

$$524 \cdot 607 \quad | \quad 321 \cdot 940 \quad | \quad (256\,389 + 396\,519) : 3$$

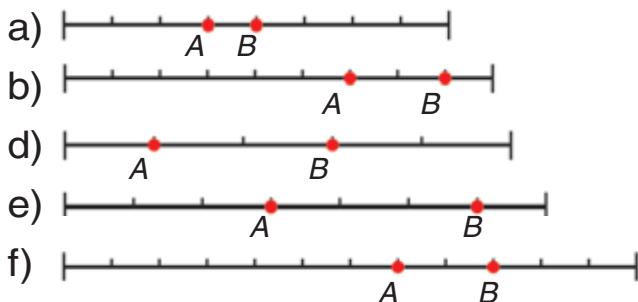
670. Ikki operator bir xil vaqt davomida kompyuterda 99 bet matn yozdi. Birinchi operator soatiga 5 bet, ikkinchisi 6 bet yoza olsa, har bir operator necha betdan yozgan?

671. Bir samolyot 2 soat, ikkinchisi esa 5 soat uchdi. Ikkinchi samolyot birinчисiga qaraganda 2 100 km ortiq masofani uchib o'tdi. Agar samolyotlarning tezligi bir xil bo'lsa, ularning har biri qanday masofani o'tgan?

672. Yozuvlar to'g'ri bo'lishi uchun kasrlar orasiga taqqoslash ($>$ yoki $<$) belgilaridan mosini qo'ying:

$$\frac{1}{5} \dots \frac{3}{5}; \quad \frac{8}{9} \dots \frac{6}{9}; \quad \frac{7}{12} \dots \frac{9}{12}; \quad \frac{4}{8} \dots \frac{3}{8}; \quad \frac{3}{7} \dots \frac{6}{7}.$$

Har bir kasrlar juftligiga mos keladigan rasmni tanlang:

673. Kerakli sonlarni qo'ying:

$$4 \text{ dm}^2 = \square \text{ sm}^2 \quad | \quad 250 \text{ sm}^2 = \square \text{ dm}^2 \square \text{ sm}^2$$

$$300 \text{ sm}^2 = \square \text{ dm}^2 \quad | \quad 2 \text{ dm } 6 \text{ sm} = \square \text{ sm}$$

674. Qoldiqli bo'lishni bajaring:

 $350 : 80 \quad | \quad 800 : 90 \quad | \quad 600 : 70 \quad | \quad 290 : 40$

675. Masalalarning yechilishini taqqoslang:

1) G'alla o'rimida bir kunda bir yuk mashinasi haydovchisi 5 marta, ikkinchi haydovchi 3 marta qatnadi va har safar bir xil miqdorda don tashildi. Agar birinchi haydovchi ikkinchi haydovchiga qaraganda 10t ortiq don tashigan bo'lsa, har qaysi haydovchi qanchadan don tashigan?

2) Bir haydovchi bir kunda 25t va ikkinchisi 15t don tashidi. 1-haydovchi 2-haydovchiga qaraganda 2 ta ortiq qatnagan bo'lsa, har qaysi haydovchi necha martadan qatnagan?

676. 1) 100 l sutdan 8 kg pishloq olinadi. 5000 l sutdan qancha pishloq olish mumkin?

2) 3 m chit uchun to'langan pul 14 m doka uchun to'langan pulga teng. Agar bir metr chit 1400 so'm tursa, bir metr doka qancha turishini toping.

677. Yuzi 80 m² ga teng bo'lgan to'g'ri to'rtburchak tomonlarining uzunliklari qanday bo'lishi mumkin?

678. Tengsizliklarni tekshiring:

$$216 \cdot 70 > 216 \cdot 17$$

$$267 \cdot 34 < 267 \cdot (4 \cdot 8)$$

 679. $670 \cdot 308 + 520 \cdot 805$

$$300 \cdot 270 - 18 \cdot 2\,040$$

680. Avval ko'paytmada yoki bo'linmada nechta raqam chiqishini aniqlang, keyin misollarni yeching. Teskari amallar yordamida javoblarni tekshiring:

$$7\,005 \cdot 4$$

$$2\,011 \cdot 7$$

$$1\,206 : 6$$

$$2\,808 : 4$$

Ikki xonali va uch xonali songa bo'lish

681. 1) 686 soni 98 ga qanday bo'linganini ko'rib chiqing.

$\begin{array}{r} 686 \overline{) 98} \\ \underline{686} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 224 \overline{) 56} \\ \underline{224} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 293 \overline{) 32} \\ \underline{288} \\ 5 \end{array}$
--	--	--

Tushuntirish: 686 ni 98 ga bo'lish kerak.

Bo'lamiz: Bo'linmadagi raqamni osonroq topish uchun 686 ni 98 ga emas, 90 ga bo'lamiz.

Bo'lamiz: 686 ni 90 ga. Buning uchun 68 ni 9 ga bo'lamiz. 7 chiqadi. Bu sinash raqami, uni to'g'ridan to'g'ri bo'linmaga yozish mumkin emas, chunki 686 ni 98 ga emas, 90 ga bo'ldik. Shuning uchun oldin 7 raqami to'g'ri kelish-kelmasligini tekshirib ko'rish kerak.

Ko'paytiramiz: 98 ni 7 ga ko'paytiramiz. 686 hosil bo'ladi. Demak, 7 raqami to'g'ri tanlangan. Uni bo'linmaga yozamiz.

2) Ikkinchi misolning yechilishini tushuntiring.

Uchinchi misolda bo'lishda qoldiq qanday hosil qilinganini tushuntiring.

3) Yozuvi bo'yicha 225 soni 75 ga qanday bo'linganini tushuntiring.

$$\begin{array}{r} 225 \overline{) 75} \\ \underline{225} \\ 0 \end{array}$$

682. $564 : 94$ $390 : 78$ $252 : 84$ $261 : 29$

683. 84 ta bolta tayyorlash uchun 75 kg po'lat sarf bo'ldi. 336 ta shunday bolta tayyorlash uchun qancha po'lat kerak bo'ladi?

684. Ekin maydoni to'g'ri to'rtburchak shakliga ega. Uning bo'yi 40 m, eni esa 30 m. Maydonning beshdan bir qismini poliz ekinlari, qolgan qismini kartoshka egallagan. Kartoshka uchun ajratilgan maydonning yuzini toping.

685. $(200\,000 - 8\,325 \cdot 4) : 100$ $87 \cdot 93$ $604 \cdot 12$

686. Qoldiqli bo'lish qanday bajarilganini qarab chiqing:

$\begin{array}{r} 483 \overline{) 78} \\ \underline{468} \\ 15 \end{array}$	$\begin{array}{r} 592 \overline{) 84} \\ \underline{588} \\ 4 \end{array}$	$\begin{array}{r} 291 \overline{) 92} \\ \underline{276} \\ 15 \end{array}$
---	--	---

Ikki xonali songa qoldiqli bo'lishda ham xuddi qoldiqsiz bo'lishdagi kabi mulohaza yuritiladi.

687. Bo'linma va qoldiqni toping:

$$682 : 96 \quad | \quad 511 : 63 \quad | \quad 340 : 37 \quad | \quad 581 : 72$$

688. Bitta avtomat dastgoh har soatda 69 ta, ikkinchi avtomat 84 ta o'yinchoq tayyorlaydi. Agar bir kun davomida 1-avtomat 552 ta o'yinchoq tayyorlagan bo'lsa, ikkala avtomat birgalikda nechta o'yinchoq tayyorlagan?

689. O'quvchilarning ikki guruhi 100 qop kartoshka terishdi. Agar bir guruh 2 450 kg va ikkinchi guruh 2 550 kg kartoshka tergan bo'lsa, har bir guruh necha qopdan kartoshka tergan?

690. Sayyohlar kemada 83 soat suzishdi. Bu vaqtni sutka va soatlarda ifodalang.

691. Tenglamalarni yeching:

$$70\,009 - x = 29\,368 + 19\,046 \quad | \quad 4\,214 : x = 623 : 89$$

692. Bo'lish qanday bajarilganini ko'rib chiqing:

$\begin{array}{r} 31224 \\ - 24 \quad 13 \\ \hline 72 \cdot \cdot \\ - 72 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 147246 \\ - 138 \quad 32 \\ \hline 92 \cdot \cdot \\ - 92 \\ \hline 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 614283 \\ - 581 \quad 74 \\ \hline 332 \cdot \cdot \\ - 332 \\ \hline 0 \end{array}$
--	--	--

Tushuntirish: 6 142 sonini 83 ga bo'lish kerak.

Bo'lamiz: 6 142 ni 83 ga emas, 80 ga bo'lamiz.

O'nliklarni bo'lamiz: 614 ta o'nl. — birinchi to'liqsiz bo'linuvchi. Demak, bo'linmada ikkita raqam bo'ladi.

Bo'lamiz: 614 ni 80 ga. Buning uchun 61 ni 8 ga bo'lamiz, 7 chiqadi. Bu sinash raqami bo'lgani uchun uni tekshirib ko'ramiz.

Ko'paytiramiz: 83 ni 7 ga, 581 hosil bo'ladi. 7 raqami to'g'ri topilgan. Uni bo'linmaga yoza-miz.

Ayiramiz: 614 dan 581 ni, 33 chiqadi. Bu — qoldiq.

Qoldiqni bo'luvchi bilan taqqoslaymiz: $33 < 83$. Demak, bo'lishni davom ettirish mumkin.

Birliklarni bo'lamiz: 33 o'nlik — bu 330 birlik, yana 2 birlik, hammasi 332 birlik. Bu ikkinchi to'liqsiz bo'linuvchi.

Tushuntirishni davom ettiring.

Ikkinchi misolning yechilishini tushuntiring.

693. Bo'lishni tushuntirish bilan bajaring:

Keltirilgan rejadan foydalaning:

1) Birinchi to'liqsiz bo'linuvchini ayting. Bo'lin-mada nechta raqam bo'lishini aniqlang.

2) Bo'linmaning birinchi raqamini qanday topga-ningizni ayting.

3) Ikkinchi to'liqsiz bo'linuvchini ayting.

4) Bo'linmaning ikkinchi raqamini qanday top-ganingizni ayting.

5) Bo'linmaning raqamlarini to'g'ri topganingizni tekshiring.

$$1\ 176 : 49 \quad | \quad 5\ 096 : 56 \quad | \quad 350 \cdot 428 : 700$$

694. Masalalarni yeching va yechilishlarini taqqoslang:

1) Tegirmonga 39 qop bug'doy va 27 qop arpa keltirildi. Tegirmonga arpaga qaraganda 840 kg

ko'p bug'doy keltirildi. Agar bug'doyli va arpali qoplar bir xil massaga ega bo'lsa, tegirmonga necha kilogramm bug'doy va necha kilogramm arpa keltirilgan?

2) Tegirmonga bir xil qoplarda 2 730 kg bug'doy va xuddi shunday qoplarda 1 890 kg arpa keltirildi. Bug'doy arpaga nisbatan 12 qop ko'p keltirildi. Necha qop bug'doy va necha qop arpa keltirilgan?

695. Do'konga har biri 50 kg dan 4 qop un keltirildi. Hamma un 2 kg dan qilib xaltachalarga joylandi. Necha xaltacha kerak bo'lgan?

696. $124\,440 : 60$ | $228\,090 : 30$ | $4\,273 \cdot 83$ | $3\,148 \cdot 75$

697. 693-mashqda keltirilgan rejadan foydalanib, bo'lish qanday bajarilganini tushuntiring:

$$\begin{array}{r}
 \underline{44748} \quad | \quad \underline{36} \\
 \underline{36} \quad | \quad \underline{1243} \\
 \underline{87} \\
 \underline{72} \\
 \underline{154} \\
 \underline{144} \\
 \underline{108} \\
 \underline{108} \\
 0
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 \underline{162288} \quad | \quad \underline{42} \\
 \underline{126} \quad | \quad \underline{3864} \\
 \underline{362} \\
 \underline{336} \\
 \underline{268} \\
 \underline{252} \\
 \underline{168} \\
 \underline{168} \\
 0
 \end{array}$$

698. $23\,115 : 67$ | $93\,342 : 94$ | $293\,017 : 71 \cdot 39$

699. Rejaga ko'ra tokar 27 kunda 756 ta detal tayyorlashi kerak edi. Agar tokar har kuni 36

tadan detal tayyorlagan bo'lsa, u rejasini mudatida bajarganmi? Masaladagi berilgan ma'lumotlar bo'yicha yana nimalarni bilish mumkin?

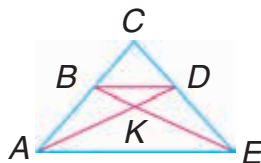
700. x harfiga quyidagi tengsizlik to'g'ri bo'ladigan qanday eng katta qiymat berish mumkin:
 $600 - x > 150$?

701. To'g'ri to'rtburchakning bo'yi 4 dm, eni esa undan 1 dm 5 sm qisqa. To'g'ri to'rtburchakning perimetri va yuzini toping. (Tomonlarining uzunligini santimetrlarda ifodalang.)

702. 1) BD kesma umumiy tomon bo'lgan beshta shaklni ayting.

2) AE tomon qaysi shakllar uchun umumiy bo'ladi?

703. Bo'lish vaqtida bo'linmaning sinash raqami ba'zan to'g'ri kelmaydi, uni o'zgartirish kerak bo'ladi.

Tushuntirish: 184 ni 23 ga bo'lish kerak.

Bo'lamiz: 184 ni 20 ga. Buning uchun 18 ni 2 ga bo'lamiz, 9 chiqadi. 9 – sinash raqami, uni tekshirib ko'ramiz.

Ko'paytiramiz: 23 ni 9 ga, 207 chiqadi, bu 184 dan katta, demak, bo'linmada 9 dan kichik raqamni olish kerak.

8 ni tekshirib ko'ramiz. 23 ni 8 ga ko'paytir-sak, 184 chiqadi. 8 raqami to'g'ri keladi. Demak, bo'linma 8.

704. Tushuntirish bilan yeching:

$$273 : 39 \quad | \quad 288 : 48 \quad | \quad 168 : 28 \quad | \quad 259 : 37$$

705. Ko'channing uzunligi 600 m, eni esa 12 m. Shu ko'chaga asfalt yotqizildi. Har 100 m² ga 3 t asfalt ketdi. Butun ko'chaga qancha asfalt kerak bo'lgan?

706. Ifoda tuzing va qiymatini hisoblang:

1) 407 va 374 sonlarining ko'paytmasini 10 578 ta kamaytiring;

2) 2 148 va 1 954 sonlarining ayirmasini 37 ga ko'paytiring;

3) 1 357 va 983 sonlarining yig'indisini 26 marta orttiring.

707. Tumanga 2 ta yuk poyezdida 1 824 t qurilish materialini keltirildi. Birinchi poyezdda 24 vagon, ikkinchi poyezdda esa 33 vagon bor edi. Har bir poyezdda necha tonnadan qurilish materialini keltirilgan?

708. $256\,302 : 87 \quad | \quad 181\,366 : 59 \quad | \quad 483 \cdot 250 : 75$

709. $45\text{ kg } 050\text{ g} : 85\text{ g} \quad | \quad 3\text{ m} : 25\text{ sm} \quad | \quad 10\text{ t} - 10\text{ kg}$
 $52\text{ m } 03\text{ sm} : 43\text{ sm} \quad | \quad 2\text{ t} : 25\text{ kg} \quad | \quad 10\text{ m} - 10\text{ sm}$

710. Masalalarni yeching va yechilish usulini taqqoslang.

1) Bir haydovchi yuk mashinasida 128 t, ikkinchi haydovchi esa 224 t qum keltirdi. Birinchi haydovchi 3 ta kam qatnadi. Har bir haydovchi necha marta qatnagan?

2) Ikki haydovchi yuk mashinalarida qum keltirishdi. Birinchisi 7 marta, ikkinchisi 4 marta qatnadi. Birinchi haydovchi 96 t ko'p qum keltirdi. Har bir haydovchi qancha qum keltirgan?

711. Tenglamalarni yeching:

$$x : 12 = 2\ 040 \qquad 174 : x = 29 \qquad 36 \cdot x = 3\ 600$$

712. Agar $b = 896$ m; $b = 3104$ kg bo'lsa, $b : 32$ ifodaning qiymatini hisoblang.

713. Tenglikni tekshiring:

$$1\ 428 : 42 = 2\ 856 : 84$$

$$5\ 408 - 936 = 5\ 208 - 736$$

714. $34\ 872 : 8$ $2\ 814 : 67$ $8\ 900 : 50$

 $10\ 297 : 7$ $936 : 26$ $41\ 925 : 65$

715. Masalalarni yeching va yechilishlarini taqqoslang:

1) Otliq bir xil tezlik bilan 65 km yurdi. U to'xtaguncha 3 soat, to'xtagandan so'ng yana 2 soat yurdi. Otliq to'xtaguncha necha kilometr va to'xtagandan so'ng necha kilometr yurgan?

2) Otliq to'xtaguncha 39 km, to'xtagandan so'ng 26 km yurdi. U yo'lda 5 soat bo'ldi. Agar otliq bir xil tezlik bilan yurgan bo'lsa, to'xtaguncha necha soat, to'xtagandan so'ng necha soat yurgan?

716. $9\ 210 : 30$ | $7\ 410 : 13$ | $243\ 144 : 72$

717. Qoldiqli bo'lishni bajaring:

$314 : 47$ | $605 : 64$ | $584 : 83$

718. Qavslarni shunday qo'yingki, tengliklar to'g'ri bo'lsin:

$$160 : 5 + 3 \cdot 5 = 100 \qquad 160 : 5 + 3 \cdot 5 = 8$$

$$160 : 5 + 3 \cdot 5 = 175$$

719.

Ifodalarni taqqoslang:

$$47 \cdot 10 + 47 \cdot 3 \text{ va } 47 \cdot 10 \cdot 3 \quad | \quad 720 : 10 : 6 \text{ va } 720 : 60$$

720.

Ikkita poyezd bir vaqtda bir-biriga qarab yo'lga chiqdi. 1-poyezdning tezligi 65 km/soat, 2-poyezdning tezligi 70 km/soat. Agar uchrashguncha 2-poyezd 280 km yurgan bo'lsa, 1-poyezd qancha yo'l yurgan?

Mulohazalar

721. 1) Bo'lish qanday bajarilganini tushuntiring:

$\begin{array}{r} - 42320 \overline{)46} \\ \underline{414} \\ - 92 \\ \underline{92} \\ - 0 \\ \underline{0} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} - 21708 \overline{)27} \\ \underline{216} \\ - 10 \\ \underline{0} \\ - 108 \\ \underline{108} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} - 190228 \overline{)38} \\ \underline{190} \\ - 2 \\ \underline{0} \\ - 22 \\ \underline{0} \\ - 228 \\ \underline{228} \\ 0 \end{array}$
---	--	---

2) Xuddi shu hisoblashlar nisbatan qanday qisqa yozilganini ko'rib chiqing:

$\begin{array}{r} - 42320 \overline{)46} \\ \underline{414} \\ - 92 \\ \underline{92} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} - 21708 \overline{)27} \\ \underline{216} \\ - 108 \\ \underline{108} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} - 190228 \overline{)38} \\ \underline{190} \\ - 228 \\ \underline{228} \\ 0 \end{array}$
---	---	--

722. $39\ 520 : 52$ $30\ 668 : 34$
 $164\ 807 : 29$ $9\ 483 : 29$

723. Velosipedchi bir soat 14 km/soat tezlik bilan, ikki soat 15 km/soat tezlik bilan va yana bir soat 12 km/soat tezlik bilan yurdi. Masalaning shartlaridan foydalanib, quyidagi ifodalar nimani bildirishini tushuntiring:

- 1) $1 + 2 + 1$; 2) $14 + 15 \cdot 2 + 12$;
 3) $(14 + 15 \cdot 2 + 12) : (1 + 2 + 1)$

724. Fevral oyida 24 ish kunida fabrika 5 184 juft oyoq kiyimi va mart oyida 27 ish kunida 6 426 juft oyoq kiyimi ishlab chiqardi. Fabrika mart oyida fevralga qaraganda har kuni qancha ortiq poyabzal ishlab chiqargan?

725. 1) Mulohazalar bilan tanishamiz:

Tulkichaning mulohazasi to'g'rimi yoki noto'g'rimi?

2) Quyidagi mulohazalar to'g'rimi yoki noto'g'rimi:

Toshkent — O'zbekistonning poytaxti.

Fevral 30 kundan iborat.

11 — eng kichik ikki xonali son.

1 — eng kichik son emas.

Besh uchdan katta.

$5 \cdot 8 = 40$ ekani noto'g'ri.

$9 + 6 = 15$ ekani noto'g'ri.

To'g'ri yoki noto'g'ri ekanligi haqida aytish mumkin bo'lgan darak gap **mulohaza** deb ataladi.

726. Jadvalni to'ldiring:

a	408	1080	1632	2592	7344
$a \cdot 32$					
$a : 24$					

727. Perimetri 12 sm bo'lgan kvadrat chizing. Shu kvadratning yuzini hisoblang.

728. Tushuntirish bilan yeching:

$$149\,850 : 37 \quad | \quad 393\,470 : 49 \quad | \quad 120\,600 : 18$$

729. $325\,080 : 54 \quad | \quad 401\,200 : 17 \quad | \quad 300\,000 - 609 \cdot 235$

730. Masalalarni yeching va yechilishlarini taqqoslang:

1) Tikuvchi birinchi kun 10 ta, ikkinchi kun 8 ta sochiq tikdi. Hamma sochiqlar uchun 36 m gazlama sarflandi. Tikuvchi har kuni necha metrdan gazlama sarflagan?

2) Tikuvchi 2 kunda 18 ta sochiq tikdi. U bi-

rinchi kun 20 m, ikkinchi kun esa 16 m gaz-
lama sarfladi. Tikuvchi birinchi kun nechta so-
chiq tikkan? Ikkinchi kun-chi?

731. Gaplarni o'qing. Ulardan qaysilari mulohaza bo'ladi?

Agar 3 ni 8 ga ko'paytirsak, 32 hosil bo'ladi.
 $48 : 6 = 8.$

Soat necha bo'ldi?

Bugun kim kelmadi?

Men musiqa maktabida o'qiyman.

Men — a'lochiman.

$18 - 6 > 3.$

Tinchlikni saqlang!

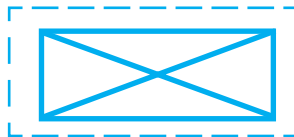
Yangi yilingiz bilan!

732. To'g'ri to'rtburchakning yuzi 360 sm^2 , tomon-
laridan biri (bo'yi) 30 sm. Perimetri shu to'g'ri
to'rtburchakning perimetriga teng bo'lgan kvad-
ratning yuzini toping.

733. Jadval bo'yicha sodda masalalar tuzing va ularni yeching.

To'g'ri to'rtbur- chakning bo'yi	To'g'ri to'rtbur- chakning eni	To'g'ri to'rtbur- chakning yuzi
?	8 sm	80 sm^2
30 sm	?	150 sm^2
40 sm	10 sm	?

734. Rasmda nechta uchburchak tas-
virlangan?

735. 1) Bo'lish qanday bajarilganini ko'rib chiqing:

$$\begin{array}{r|l} 2226 & 318 \\ - 2226 & 7 \\ \hline & 0 \end{array} \quad \begin{array}{r|l} 1410 & 235 \\ - 1410 & 6 \\ \hline & 0 \end{array}$$

Tushuntirish: 2 226 sonini 318 ga bo'lish kerak.

Bo'lamiz: Bo'linmaning raqamini topish oson bo'lishi uchun 2 226 ni 318 ga emas, 300 ga bo'lamiz.

Bo'lamiz: 2 226 ni 300 ga, buning uchun 22 ni 3 ga bo'lamiz, bo'linmada 7 hosil bo'ladi. Bu sinash raqami, uni tekshiramiz.

Ko'paytiramiz: 318 ni 7 ga, 2 226 hosil bo'ladi. Demak, 7 raqami to'g'ri topilgan.

2) 1410 soni 235 ga qanday bo'linganini tushuntiring.

736. 1) Bo'lishni tushuntirish bilan bajaring:

$$5\,216 : 652 \quad | \quad 6\,489 : 927 \quad | \quad 7\,506 : 834 \quad | \quad 2\,548 : 637$$

2) Shunday tushuntirish bilan bo'linma va qoldiqni toping:

$$986 : 252 \quad | \quad 792 : 164 \quad | \quad 3\,816 : 524 \quad | \quad 4\,335 : 736$$

737. Masalalarni o'qing. Ifodalar qaysi masala uchun yozilgan va ular nimani anglatishini ayting.

1) To'g'ri to'rtburchakning bo'yi 15 sm, eni esa 3 marta qisqa. To'g'ri to'rtburchakning perimetri va yuzini toping.

2) To'g'ri to'rtburchakning bo'yi 15 sm, eni esa 3 sm qisqa. To'g'ri to'rtburchakning perimetri va yuzini toping.

Yechilishi:

$15 : 3$ $(15 + 15 : 3) \cdot 2$ $15 \cdot (15 : 3)$	$15 - 3$ $(15 + (15 - 3)) \cdot 2$ $15 \cdot (15 - 3)$
--	--

738. Bo'sh katakchalarni to'ldiring:

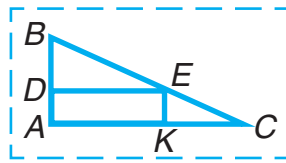
$4 \text{ km } 050 \text{ m} = \square \text{ m}$ $3 \text{ sutka } 12 \text{ soat} = \square \text{ soat}$	$6 \text{ t } 840 \text{ kg} = \square \text{ kg}$ $240 \text{ s} = \square \text{ min}$
--	---

$17\ 052 : 28$ $14\ 700 : 42$	$108\ 120 : 53$ $212\ 520 : 69$	$5\ 085 : 565$ $7\ 128 : 891$
----------------------------------	------------------------------------	----------------------------------

740. Chizmada nechta to'g'ri to'rtburchak bor? Nechta to'rtburchak bor? Nechta uchburchak bor?

741. 1) Bo'lish qanday bajarilganini ko'rib chiqing:

$\begin{array}{r} 8932 \overline{) 319} \\ \underline{638} \\ 2552 \\ \underline{2552} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 12780 \overline{) 284} \\ \underline{1136} \\ 1420 \\ \underline{1420} \\ 0 \end{array}$
--	--

Tushuntirish: 8 932 ni 319 ga bo'lish kerak. Bo'linmada ikkita raqam bo'ladi, chunki $893 > 319$.

O'nliklarni bo'lamiz: 893 o'nlik — birinchi to'liqsiz bo'linuvchi.

893 o'nlikni 300 ga bo'lamiz, 2 chiqadi. 2 – si-
nash raqami. Uni tekshirib ko'ramiz.

Ko'paytiramiz: 319 ni 2 ga, 638 hosil bo'-
ladi. 2 raqami to'g'ri keladi. Uni bo'linmaga
yozamiz.

Ayiramiz: 893 o'nlikdan 638 o'nlikni, 255 qoladi.
Qoldiqni bo'luvchi bilan taqqoslaymiz:
 $255 < 319$.

Demak, bo'lishni davom ettirish mumkin.

Birliklarni bo'lamiz: 255 o'nl. — bu 2 550 bir-
lik, yana 2 birlik. Hammasi bo'lib 2 552 birlik.
Bu ikkinchi to'liqsiz bo'linuvchi.

Bo'lishni davom ettiring.

2) 12 780 soni 284 ga qanday bo'linganini tu-
shuntiring.

742. $14\ 625 : 325$ | $45\ 216 : 628$ | $62\ 856 : 873$

743. $36\ 648 : 18$ $186\ 217 : 31 + 209 \cdot 216$
 $151\ 034 : 26$ $252\ 324 : 489 : 43 + 908$

744. Sayyohlar kun bo'yi 22 km yo'l yurishdi. Ular
3 soat 4 km/soat tezlik bilan yurishdi. Qolgan
yo'lni 5 km/soat tezlik bilan o'tishdi. Sayyohlar
necha soat yo'lda bo'lishgan?

745. To'g'ri to'rtburchakning eni 10 sm, bo'yi esa
enidan 7 marta katta. To'g'ri to'rtburchakning
yuzi qanchaga teng?

746. Agar $a = 306$ bo'lsa, $452 \cdot a$ ifodaning qiymatini
toping.

747. Bo'lishni bajaring va yechimni tekshiring:

$$140\ 954 : 473 \quad | \quad 199\ 375 : 625 \quad | \quad 557\ 768 : 452$$

748. Jadvaldagi ma'lumotlar bo'yicha tuzilgan har bir ifoda nimani bildirishini tushuntiring:

Masofa	45 km	60 km
Harakatlanish vaqti	3 soat	3 soat

$$45 : 3 \qquad 45 + 60 \qquad (45 + 60) : 3$$

$$60 : 3 \qquad 60 - 45 \qquad (60 - 45) : 3$$

749. Ikki poyezd bir vaqtda bir-biriga qarab yo'lga chiqdi. Birinchi poyezd 70 km/soat, ikkinchisi 64 km/soat tezlik bilan yurdi. Ikkinchi poyezd uchrashguncha 192 km yo'lni bosib o'tdi. Birinchi poyezd uchrashguncha qanday masofani bosib o'tgan?

750. Tenglamalarni yeching:

$$x : 14 - 6\ 045 = 5\ 533$$

$$30\ 336 : x + 537 = 921$$

751. 1) Sentnerlarda ifodalang: 65 t, 800 kg, 300 kg.

2) Detsimetrlarda ifodalang: 70 sm, 2 m, 16 m.

752. 4 t - 5 sr 240 kg + 700 kg

5 soat - 12 min 450 m + 500 m

3 min - 40 s 7 dm - 9 sm

753. Bo'linmaning birinchi raqamini sinashda 10 soni hosil bo'ladigan holda sinash raqamini aniqlash usulini qarab chiqing:

$\begin{array}{r} 1080 \overline{)135} \\ \underline{1080} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} 135 \\ \times 9 \\ \hline 1215 \end{array}$	$\begin{array}{r} 135 \\ \times 8 \\ \hline 1080 \end{array}$
--	---	---

Tushuntirish: 1 080 ni 135 ga bo'lish kerak.

Bo'lamiz: 1 080 ni 100 ga, 10 chiqadi, lekin 10 soni bo'linmaning sinash raqami bo'la olmaydi, chunki xonada eng katta birlik 9. 9 ni olamiz.

Ko'paytiramiz: Tekshiramiz: 135 ni 9 ga ko'paytiramiz, 1 215 chiqadi, bu 1 080 dan katta, demak, bo'linma 9 dan kichik bo'lishi kerak. 8 ni tekshirib ko'ramiz.

Tekshiramiz: 135 ni 8 ga ko'paytiramiz, 1 080 chiqadi. Bo'linma 8.

754. $1\,026 : 171$ | $15\,168 : 237$ | $125\,256 : 408$

755. O'quvchilar ikkita maydonga pomidor ko'chati ekishdi. Birinchi maydonga ikkinchisiga qaraganda 720 tup ortiq ko'chat ekildi. Agar birinchi maydonning yuzi 500 m^2 va ikkinchi maydonning yuzi 320 m^2 bo'lsa, har qaysi maydonga necha tupdan pomidor ko'chati ekilganini hisoblang.

756. G'isht teruvchi ikki usta birgalikda ishlab 119 920 ta g'isht terdi. Birinchi usta 17 kun ishladi va har kuni 2 860 ta g'isht terdi. Qolgan g'ishtni ikkinchi usta 23 kunda terdi. Ikkinchi usta har kuni nechtadan g'isht tergan?

757. Qavslarni shunday qo'yingki, tengliklar to'g'ri bo'lsin:

$$180 : 5 + 4 \cdot 5 = 56$$

$$180 : 5 + 4 \cdot 5 = 100$$

758.

$$14\ 824 : 436$$

$$57\ 342 : 114$$

$$356 \cdot 802$$

$$92\ 232 : 427$$

$$66\ 447 : 321$$

$$604 \cdot 520$$

759. Katakchalar o'rniga $>$, $<$, yoki $=$ belgilaridan mosini qo'ying:

$$7\ \text{km}\ 046\ \text{m} \square 460\ \text{m}$$

$$32\ 020\ \text{kg} \square 32\ \text{t}\ 020\ \text{kg}$$

760. Bo'lish qanday bajarilganini tushuntiring:

- 181632	258	- 180480	376
- 1806	704	- 1504	480
- 1032	...	- 3008	...
- 1032		- 3008	
0		0	

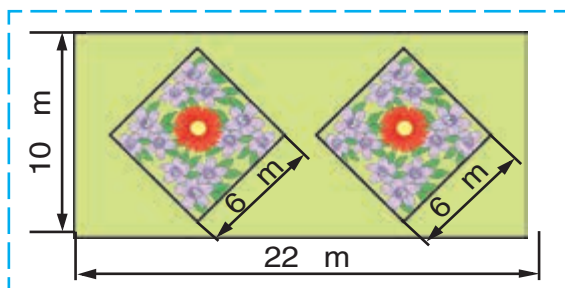
761. $498\ 681 : 827$ $145\ 070 : 163$ $163\ 449 : 381$

762. Maktab uchun televizor, printer va kompyuter sotib olinib, hammasiga 408 000 so'm to'landi. Agar televizorning bahosi 112 000 so'm, televizor bilan printer birgalikda 211 000 so'm tursa, printer qancha turadi va kompyuter qancha turadi?

763. 1) Yonilg'i quyish shoxobchasidan bir vaqtda qarama-qarshi yo'nalishda ikkita avtomobil yo'lga chiqdi. Ulardan birining tezligi 60 km/soat, ikkinchisining tezligi 70 km/soat. 3 soatdan keyin bu avtomobillar orasidagi masofa necha kilometr bo'ladi?

2) Masalani shunday o'zgartiringki, uning yechimi $(390 - 70 \cdot 3) : 3 = 60$ (km/soat) bo'lsin.

764. To'g'ri to'rtburchak shaklidagi maydonning bo'yi 22 m, eni 10 m. Shu maydon o'rtasida kvadrat shaklida ikkita bir xil gulzor ajratildi. Agar gulzor (kvadrat) ning tomoni 6 m bo'lsa, qolgan joyning yuzini toping.

765. $936 : 117$ | $872 : 218$ | $2\,562 : 427$ | $7\,254 : 806$

766. Tenglama tuzib yeching:

1) Agar 1 873 ni noma'lum songa kamaytirsak, 227 hosil bo'ladi.

2) Agar noma'lum sonni 60 marta kamaytirsak, 137 hosil bo'ladi.

767. Qoldiqli bo'lish qanday bajarilganini tushuntiring:

$\begin{array}{r} 39486 \overline{) 84} \\ \underline{336} \\ 588 \\ \underline{588} \\ 6 \end{array}$	$\begin{array}{r} 290709 \overline{) 765} \\ \underline{2295} \\ 6120 \\ \underline{6120} \\ 9 \end{array}$
--	---

768. Qoldiqli bo'lishni bajaring:

$$133\ 253 : 47 \quad | \quad 835\ 679 : 214 \quad | \quad 715\ 536 : 345$$

769. 26 kg 372 g : 38 – 22 kg 088 g : 44

770. Velosipedchi 4 soatda 40 km yo'l yurdi. Qaytishda uning tezligi soatiga 2 km ga kam bo'ldi. Qaytishga u necha soat sarfladi?

Quyidagi ifodalarning qaysi biri masalaning yechilishiga mos keladi:

$$(40 : 4 - 2) + 40; \quad | \quad 40 : (40 : 4 - 2); \quad | \quad 40 : 4 + 2?$$

771.

Maktab ustaxonasi uchun oldin 15 ta, keyin 8 ta bolg'acha olindi. Keyingi safar avvalgidan 1120 so'm kam pul to'landi. Bitta bolg'acha qancha turadi?

772.

$$275 \cdot 48 - 6\ 306$$

$$947 + 38\ 753 : 271$$

$$52\ 200 : 600 \cdot 64$$

$$7\ 800 : 300 \cdot 98$$

773. Bichiqchilar 1 oy davomida 7 236 dm² charmni tejab qolishdi. Agar har bir juft poyabzalga 18 dm² charm sarflansa, tejalgan charm hisobiga yana necha juft poyabzal tikish mumkin?

774. Ishchi reja bo'yicha 21 ish kunida jami 945 ta detal tayyorlashi kerak edi. Lekin u rejani muddatidan oldin 15 ish kunida bajardi. Ishchi har kuni rejadagidan nechta ortiq detal tayyorlagan?

775. Oralaridagi masofa 520 km bo'lgan ikki shahardan bir vaqtda bir-biriga qarab ikkita poyezd yo'lga chiqdi va 4 soatdan keyin uchra-

shishdi. Poyezdlardan birining tezligi 60 km/soat. Ushbu ifodalar nimani bildiradi:

- 1) $520 : 4$; 3) $60 \cdot 4$;
 2) $520 : 4 - 60$; 4) $520 - 60 \cdot 4$?

776. 1) Misol to'g'ri bajarilganini tekshirib ko'ring. Ni-ma uchun amallar shunday tartibda bajarilgan?

$$1\ 508 \cdot 98 + 53\ 119 - (4\ 085 - 34\ 354 : 89) = 197\ 204$$

$\begin{array}{r} -34354 \big 89 \\ \underline{267} \quad 386 \\ -765 \\ \underline{712} \\ -534 \\ \underline{534} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} -4085 \big \\ \underline{386} \\ 3699 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 1508 \\ \underline{98} \\ +12064 \\ \underline{13572} \\ 147784 \end{array}$	$\begin{array}{r} + 147784 \\ \underline{53119} \\ 200903 \end{array}$	$\begin{array}{r} -200903 \big \\ \underline{3699} \\ 197204 \end{array}$
--	---	---	--	--

2) Misollarni yeching:

$$(988 + 2\ 715 \cdot 38) : 19 \quad | \quad (1\ 000 - 10\ 586 : 79) \cdot 25$$

$$\begin{array}{r} 7\ 552 : 472 \quad | \quad 2\ 002 : 143 \quad | \quad 7\ 448 : 931 \\ 5\ 453 : 287 \quad | \quad 6\ 600 : 264 \quad | \quad 5\ 446 : 389 \end{array}$$

778. Bog'da tushgacha 444 kg, tushdan keyin 348 kg nok terildi. Terilgan noklar 12 kg dan qilib yashiklarga joylandi. Nechta yashik kerak bo'lgan?

779. Masalalarni yeching va yechilishlarini taqqoslang:

1) O'quvchilar ikkita maydondan 234 kg sabzavot yig'ishtirib oldilar. Birinchi maydonning yuzi

48 m², ikkinchisidiki 30 m². Har qaysi maydondan necha kilogrammdan sabzavot yig'ishtirib olingan?

2) O'quvchilar bir maydondan 144 kg, ikkinchi maydondan 90 kg sabzavot yig'ishtirib oldilar. Maydonlarning umumiy yuzi 78 m². Har bir maydonning yuzini toping.

780. $(47\,926 + 50\,378) : (2\,101 - 1\,845) \quad | \quad 556\,928 : 304$

781. Yuk mashinasiga umumiy massasi 3 115 kg bo'lgan 17 ta mototsikl va 24 ta motoroller ortildi. Agar bitta mototsiklning massasi 107 kg bo'lsa, motorollarning massasini toping.

782. Tengsizliklar tuzing va ularni tekshiring:

1) 7 020 va 90 sonlarining bo'linmasi 5 030 va 4 961 sonlari ayirmasidan katta.

2) 704 va 42 sonlari ko'paytmasi 26 470 va 3 704 sonlari yig'indisidan kichik.

783. Ilgari tokar qo'lda, bir ish kunida 78 ta detal tayyorlar edi. Hozir avtomat yordamida bir ish kunida 14 820 ta shunday detal tayyorlaydi. Tokarning hozirgi ish unumi ilgarigiga qaraganda necha marta ortiq?

784. $30\,000 - 33\,781 : 83 + 8\,076$

 $63\,094 + 4\,060 \cdot 84 - 6\,285$

785. Ota va ikki o'g'il 24 tup ko'chat ekishdi. Ota ikki o'g'li qancha ko'chat ekan bo'lsa, shuncha ko'chat ekdi. O'g'illar esa o'zaro teng sonda

ko'chat ekishdi. Har qaysi o'g'il nechtdan ko'chat ekkan?

786. Ko'p qavatli uydagi romlarga oyna solish uchun 486 ta oyna ketdi. Dam olish uyidagi romlarga 432 ta oyna ishlatildi. Dam olish uyida ko'p qavatli uyga qaraganda romlar 9 ta kam. Hammasi bo'lib nechta romga oyna solingan?

787. $26 \text{ t } 496 \text{ kg} : 46$ $202 \text{ m } 02 \text{ sm} : 37$

788. $736 \text{ } 200 : 18 - 640 \text{ } 096 : 32 + 9 \text{ } 876 : 12$

 789. Bir do'konga 432 kg konfet 27 ta bir xil qutida keltirildi. Ikkinchi do'konga xuddi shunday qutilarda 848 kg konfet keltirildi. Ikkinchi do'konga necha quti konfet keltirilgan?

 790. $10 \text{ } 920 : 39 + 608 \cdot 34$ $362 \cdot 298$
 $18 \text{ } 495 : 27 + 475 \cdot 18$ $302 \text{ } 841 : 627$

791. To'g'ri to'rtburchak shaklidagi maydonchanning bo'yi 85 m, eni 64 m. Shu maydonchaga qurilgan uy 160 m^2 maydonni egallaydi. Agar qolgan yerning yarmi bog' bo'lsa, bog'ning yuzini toping.

792. Tirkamali avtomashinada 1 080 sr sabzini tashish kerak. Har safar mashinaga 30 sr va tirkamaga undan 2 marta kam sabzi oriladi. Hamma sabzini tashish uchun shu mashina necha marta qatnashi kerak?

793. 1) Aeroportdan bir vaqtda ikkita samolyot qarama-qarshi tomonga qarab uchib ketdi. 10 minutdan keyin ular orasidagi masofa 270 km

bo'ldi. Agar 1-samolyotning tezligi 15 km/min bo'lsa, 2-samolyotning tezligini toping.

2) $600 : 6 - 55$ ifodaga ko'ra yuqoridagiga o'xshash masala tuzing.

794. $127\,410 : 274 + 307\,200 : 480 - 1\,085 : 31$

795. Do'konda bir kunda 24 kg olma murabbosini va 40 kg behi murabbosini sotildi. Agar bankalar bir xil bo'lsa va behi murabbosini 8 banka ortiq sotilgani ma'lum bo'lsa, har qaysi murabbodan necha bankadan sotilgan?

796. $48\,984 : 52$ | $8\,820 : 28$ | $10\,000 - 284 \cdot 35$
 $91\,375 : 43$ | $1\,904 : 34$ | $9\,999 + 8 \cdot 4\,356$

797. Qurilishga 120 t qum olib kelish uchun bir yuk mashinasi 40 marta qatnashi kerak. Boshqa mashina esa bu qumni 24 marta qatnaganda tashiydi. Agar ikkala mashina birgalikda ishlasa, shuncha qumni tashish uchun ular necha marta-dan qatnashi kerak?

798. Sportchilar yotoqxonasida 128 basketbolchi, ulardan 2 marta kam futbolchi turadi. Agar har bir qavatda 24 ta sportchi tursa, yotoqxonada necha qavatli ekanini toping.

799. Poyezdga 756 ta chiptaning hammasi sotildi. Yo'lovchilarning 36 kishini tashkil etuvchi bir qismi 9 ta kupeli vagonida, qolganlari esa 8 ta platskart vagonida ketadigan bo'ldi. Har bir vagonida nechta yo'lovchi bor?

800. Tenglamalarni yeching:

$$x \cdot 36 = 4\,968 \cdot 7$$

$$920 : x = 1$$

$$x : 74 = 132$$

$$340 - x = 0$$

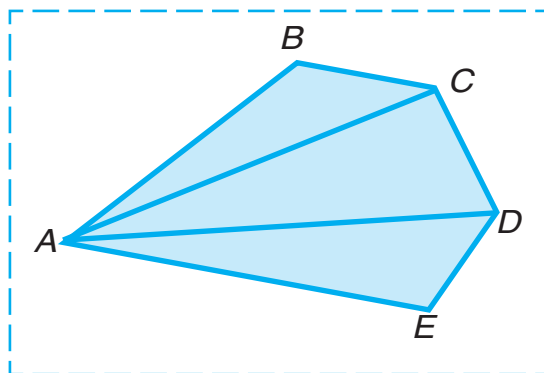
801.

$$280 \cdot 96 : 42$$

$$156\,750 : 75$$

$$10\,100 - 43\,268 : 58 \cdot 6$$

- 802.** 1) uchi A nuqtada bo'lgan burchaklarni;
2) uchi D nuqtada bo'lgan burchaklarni;
3) AD tomon umumiy bo'lgan ko'pburchaklarni ayting:

- 803.** Chinni zavodida bitta usta 1 920 ta, ikkinchisi 1935 ta kosaga gul chizdi. Agar bir kunda bir usta 320 ta kosaga, ikkinchi usta 215 ta kosaga gul chizsa, qaysi usta ishni tez bitirgan va necha kun oldin bitirgan?

- 804.** 1 440 ta detal tayyorlash kerak. Bir ishchi bu detallarni 20 soatda, boshqa ishchi 30 soatda tayyorlashi mumkin. Ikkala ishchi birgalikda bu ishni necha soatda bajaradi?

805. Kvadratchalar o'rnida qanday raqamlar bo'lishi kerak?

$$\begin{array}{r|l} 43848 & 87 \\ -435 & 5\square4 \\ \hline 348 & \\ -348 & \\ \hline 0 & \end{array} \quad \begin{array}{r|l} 112144 & 16 \\ -112 & 7\square\square9 \\ \hline 144 & \\ -144 & \\ \hline 0 & \end{array} \quad \begin{array}{r|l} 389120 & 64 \\ -384 & 6\square8\square \\ \hline 512 & \\ -512 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

806. Hisoblashlardagi xatoliklarni toping va ularni tuzating:

$$\begin{array}{r|l} 32900 & 94 \\ -282 & 35 \\ \hline 470 & \\ -470 & \\ \hline 0 & \end{array} \quad \begin{array}{r|l} 51414 & 57 \\ -513 & 92 \\ \hline 114 & \\ -114 & \\ \hline 0 & \end{array} \quad \begin{array}{r|l} 6544 & 16 \\ -48 & 3109 \\ \hline 17 & \\ -16 & \\ \hline 144 & \\ -144 & \\ \hline 0 & \end{array}$$

807. Do'konda 96 ta ayollar va 75 ta erkaklar kastumi bor edi. Kun davomida ayollar kastumining yarmi va erkaklar kastumining uchdan bir qismi sotildi. Qaysi kastumdan ko'p sotildi va qancha ko'p sotildi?

808. $11\,359 : 37$ $7 \cdot 829 - 6 \cdot 493$

Hamma o‘tilganlarni takrorlash uchun mashqlar

1. Misollarni yeching va tekshiring:

$$692\,503 + 243\,497 \qquad 720\,002 - 362\,701$$

2. $(20\,385 - 14\,923) + (6\,000 - 4\,947)$

3. $62 \cdot 24 \cdot 35$ | $64 : 16 \cdot 85 \cdot 12$ | $89 \cdot 65 - 74 \cdot 32$

4. $856 \cdot 48$ | $904 \cdot 82$ | $926 \cdot 184$ | $805 \cdot 426$
 $2\,550 : 34$ | $49\,192 : 52$ | $90\,628 : 326$ | $216\,320 : 416$

5. Natijani hisoblang va yechimini tekshiring:

$$\begin{array}{ll} 60\,718 + 5\,967 & 20\,016 - 9\,324 \\ 707 \cdot 38 & 9\,312 : 48 \end{array}$$

6. Qoldiqli bo‘lishni bajaring va yechimini tekshiring:

$$12\,856 : 42 \qquad 68\,032 : 54 \qquad 308\,119 : 67$$

7. $50\,000 - (223 \cdot 89 + 14\,807 : 67) : 4$

8. $369 \cdot 428 : 492 + 56\,224 : 112$

9. Agar:

1) $a = 640$; $a = 720$ bo‘lsa, $a + 640$ va $a - 640$;

2) $a = 1$; $a = 2$ bo‘lsa, $410 : a$ va $410 \cdot a$
ifodalarning qiymatlarini toping.

10. Ifodalarni taqqoslang:

$$280 : 10 : 7 \text{ va } 280 : 70$$

$$620 : (10 : 2) \text{ va } 620 : 10 : 2$$

11. Har qaysi misollarni tenglik ko'inishida yozing:

- 1) 7 soni 9 dan 2 ta kam;
- 2) 6 soni 1 dan 5 ta ko'p;
- 3) 13 soni 7 dan 6 ta ko'p;
- 4) 4 soni 12 dan 8 ta kam;
- 5) 8 soni 4 dan 2 marta katta;
- 6) 12 soni 4 dan 3 marta katta;
- 7) 6 soni 12 dan 2 marta kichik;
- 8) 4 soni 20 dan 5 marta kichik.

12. Tenglamalar tuzing va ularni yeching.

- 1) Agar noma'lum son 45 ga orttirilsa, 100 hosil bo'ladi.
- 2) Agar noma'lum son 7 marta orttirilsa, 490 hosil bo'ladi.

13. Ifodalarni yozing va ularning qiymatlarini hisoblang:

- 1) 231 va 14 sonlari yig'indisini 5 marta kamaytirish.
- 2) 890 va 615 sonlari yig'indisiga 1 512 va 216 sonlari bo'linmasini qo'shish.

14. Qavslarni shunday qo'yingki, tengliklar to'g'ri bo'lsin:

$$98 - 14 : 2 + 5 = 47$$

$$98 - 14 : 2 + 5 = 86$$

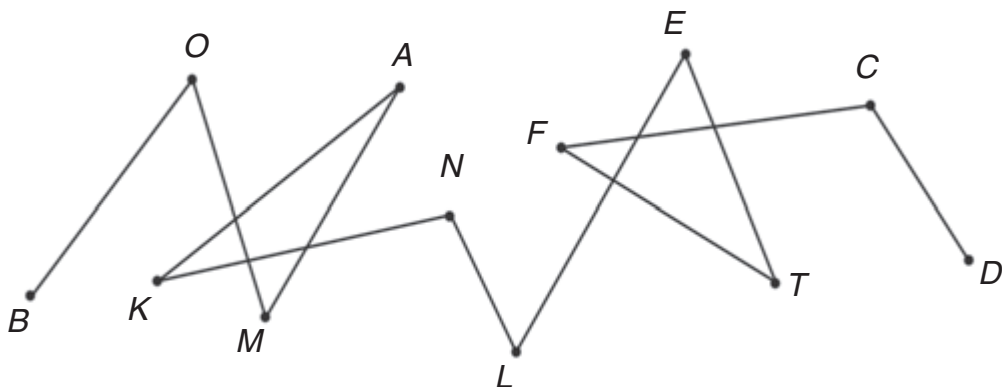
15. Masalalarni va ularning yechilishlarini taqqoslang:

- 1) Dasturxonda 6 ta non bor edi. Yana bir necha non qo'yilgandan keyin 14 ta non bo'ldi. Nechta non qo'yilgan?
- 2) Dasturxonga 14 ta non qo'yish kerak edi. 6 ta non qo'yildi. Yana nechta non qo'yish kerak?

- 3) Dasturxonga 6 ta non qo'yilgandan keyin yana 8 ta non qo'yish qoldi. Hammasi bo'lib nechta non qo'yish kerak edi?
- 16.** Oralaridagi masofa 14 km bo'lgan ikki guruh bir vaqtda bir-biriga qarab yo'lga chiqdi va 2 soatdan keyin uchrashdi. Guruhlardan biri 4 km/soat tezlik bilan yurgan.
- Quyidagi ifodalarning ma'nosini tushuntiring:
1) $14 : 2$	3) $4 \cdot 2$
2) $14 : 2 - 4$	4) $14 - 4 \cdot 2$
5) $(14 - 4 \cdot 2) : 2$	
- 17.** Bahosi 2 630 so'm bo'lgan gazlamadan 6 m sotib olish uchun 15 780 so'm yetadimi?
- 18.** Buldozer 3 soat davomida 234 m^2 yo'lni tekisladi. Agar shunday unum bilan ishlasa, buldozer 10 soatda qancha yo'lni tekislaydi?
- 19.** Ulug' o'zbek shoiri Muqimiy 1851-yili tavallud topdi va 1903-yili vafot etdi. Muqimiy nechanchi asrda tug'ilgan va necha yil umr ko'rgan?
- 20.** Ta'mirlovchilar guruhi 66 ta xonani ta'mirlashlari kerak edi. Har bir qavatda 6 tadan xona bor. Bir necha qavat ta'mirdan chiqqanidan keyin yana 24 xona qoldi. Necha qavat ta'mirlab bo'lindi?
- 21.** Agar mototsikl haydovchisi 76 km/soat tezlik bilan yursa, oralaridagi masofa 230 km bo'lgan ikki shahar orasini 3 soatda o'ta oladimi?

22. Bir jo‘yakdan 38 sr, ikkinchi jo‘yakdan 3 marta ko‘p lavlagi yig‘ishtirib olindi. Hamma lavlagining to‘rttdan bir qismi omborga jo‘natildi. Omborga necha sentner lavlagi jo‘natilgan?

23. Siniq chiziq nechta uch va nechta bo‘g‘inga ega?

O‘quv yili oxirida har bir o‘quvchi quyidagi ko‘rinishdagi mashqlarni bajara olishi kerak

1. Sonlarni o‘qing: 1 945, 63 081, 38 804.
2. Sonlarni raqam bilan yozing: yigirma to‘qqiz ming ikki yuz ellik olti; o‘n sakkiz ming bir yuz to‘qqiz; olti yuz ming yetti.

3. Amallarni bajaring:

$$70\,300 - 36\,810$$

$$4\,209 \cdot 56$$

$$37 \cdot 204$$

$$43\,098 + 29\,708$$

$$3\,528 : 24$$

$$9\,760 : 16$$

4. Og'zaki hisoblang:

$38 + 45$

$91 - 68$

$24 \cdot 3$

$72 : 6$

$57 + 0$

$16 \cdot 0$

5. 4- topshiriqdagi ifodalarni „yig'indi“, „ayirma“, „ko'paytma“, „bo'linma“ so'zlarini qo'llab o'qing.

6. Tenglamalarni yeching:

$24 \cdot x = 7\,320$

$x + 548 = 725$

7. 742 sonini xona qo'shiluvchilarining yig'indisi shaklida yozing.

8. Amallarni bajaring: $168 : 28 + (183 - 97)$.

9. Quyidagi to'rt holning qaysi birida amallarni bajarish tartibi to'g'ri belgilangan:

$$a) \overset{1}{640} : \overset{2}{8} - \overset{3}{2} \cdot \overset{4}{30} + 16$$

$$b) \overset{3}{640} : \overset{1}{8} - \overset{4}{2} \cdot \overset{2}{30} + 16$$

$$d) \overset{1}{640} : \overset{3}{8} - \overset{2}{2} \cdot \overset{4}{30} + 16$$

$$e) \overset{4}{640} : \overset{3}{8} - \overset{2}{2} \cdot \overset{1}{30} + 16$$

10. Taqqoslang:

a) 1 329 va 1 330;

b) 888 va 909;

d) 3 405 va 3 045

11. Topshiriqlarning qaysi birida javob 100 dan katta bo'ladi:

a) $32 \cdot 3$

b) $185 - 86$

d) $306 : 3$

12. Hisoblashlarni bajarmay, taqqoslang:

a) $27 + 64$ va $64 + 27$

e) $318 + 48$ va $318 \cdot 48$

b) $56 \cdot 38$ va $38 \cdot 56$

f) $24 \cdot 526$ va $25 \cdot 526$

d) $66 \cdot 1$ va $66 \cdot 0$

g) $990 : 33$ va $990 : 34$

- 13.** Birinchi kuni kutubxonadan 140 ta kitob, ikkinchi kuni esa 65 ta ortiq kitob olindi. Ikki kunda kutubxonadan nechta kitob olingan?
- 14.** Shaharlar orasidagi masofa 390 km. Poyezd bir shahardan ikkinchisiga qarab yo'lga chiqdi. Soatiga 65 km tezlik bilan 4 soat yurganidan keyin poyezd yana qancha yo'l yurishi kerak bo'ladi?
- 15.** Uchta bir xil yashikda 39 kg olxo'ri bor. 104 kg olxo'rini joylash uchun shunday yashiklardan nechta kerak bo'ladi?
- 16.** O'quvchilar 55 ta daraxt ko'chati o'tqazdilar. Ko'chatlardan 27 tasini maktab bog'iga, qolganlarini esa har bir qatorga 7 tadan qilib sport maydonchasi atrofiga o'tqazdilar. Sport maydonchasi atrofiga necha qator ko'chat o'tqazdilar?
- 17.** Ekinlarni sug'orish uchun 39 chelak suv tayyorlab qo'yildi. Har bir jo'yakka 4 chelakdan suv quyilgandan so'ng yana 3 chelak suv ortib qoldi. Nechta jo'yak sug'orilgan?
- 18.** Kitob 140 betli. Lola kitobning yarmini va yana 5 bet o'qidi. Lola yana necha bet o'qishi kerak?
- 19.** Sinfda 32 o'quvchi bor. O'quvchilarning to'rtidan bir qismi uch bahosiz o'qiydi. Nechta o'quvchi uch bahosiz o'qiydi?
- 20.** Tomonlari 5 katak va 10 katakdan iborat bo'lgan to'g'ri to'rtburchak chizing. To'g'ri to'rtburchakning yarmini shtrixlang.

21. Bola o'zida bor pulning uchdan biri — 120 so'mga daftar sotib oldi. Bolada avval necha so'm bo'lgan?

22. 8 015 m 8 km 150 m

180 sr 1 t 8 sr

200 min 4 soat

23. To'rtburchak chizing va uning tomonlari uzunliklarini o'lchang.

24. Maktab hovlisining bo'yi 28 m, eni esa 23 m. Maktab atrofini o'rash uchun necha metr uzunlikdagi devor kerak?

25. Do'konga har birida 45 kg dan 9 qop un olib kelindi. Bir kunda 2 kg dan 20 ta xaltacha va 3 kg dan 15 xaltacha un sotildi. Quyidagi ifodalar nimani anglatishini tushuntiring:

$$45 \cdot 9$$

$$2 \cdot 20$$

$$3 \cdot 15$$

$$2 \cdot 20 + 3 \cdot 15$$

26. Mehnat darsi uchun rangli qog'oz varaqlari tayyorlandi. Agar 40 o'quvchining har biriga 3 varaqdan berilsa, yana 25 varaq qog'oz qoladi. Necha varaq qog'oz tayyorlangan?

27. Arifmetik amallar tartibi haqidagi qoidalarni eslang va quyidagi ifodalarning qiymatlarini hisoblang:

$$867 - 349 + 360 : 9$$

$$743 + 180 - 98 \cdot 9$$

$$240 : 3 + 150 \cdot 3 - 294$$

$$80 \cdot 2 : 4 + (230 + 170)$$

Iqtidorli o'quvchilar uchun topshiriqlar

1. Og'zaki hisoblang:

$$640 : 80$$

$$800 : 40$$

$$17 \cdot 5$$

$$360 : 90$$

$$380 - 80$$

$$60 + 370$$

$$370 + 30 \cdot 4$$

$$86 - 0$$

$$280 - 80 : 20$$

$$34 \cdot 0$$

2. Amallarni bajaring:

$$836 : 4 \cdot 17 - 189 + 1\,546$$

$$(5\,011 - 23 \cdot 65) : 12$$

$$462 \cdot 208 : 154 + 2\,382 - 1\,371$$

$$10\,000 + 210\,656 : 232 \cdot 10 + 1\,180$$

3. Hisoblashlarni og'zaki bajarib, faqat javoblarini yozing:

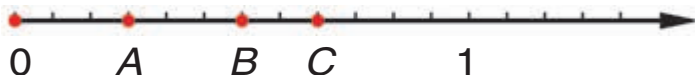
$$64 \cdot 10 : 40 \cdot 7$$

$$650 : 5 - 120 + 60$$

$$600 : 100 \cdot 30 : 18$$

$$360 \cdot 2 : 90 \cdot 14 - 12$$

4. Sonli nurda nuqtalar bilan belgilangan harflarni yozing.

Sobirjon topshiriqni quyidagicha bajardi:

Javob: 1) $A\left(\frac{3}{12}\right); B\left(\frac{6}{12}\right); C\left(\frac{8}{12}\right)$.

Valijon esa shunday bajardi:

Javob: 2) $A\left(\frac{1}{4}\right); B\left(\frac{1}{2}\right); C\left(\frac{2}{3}\right)$.

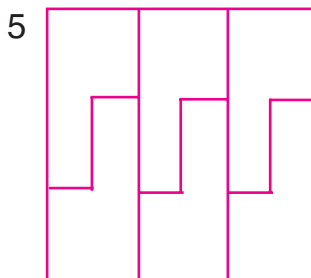
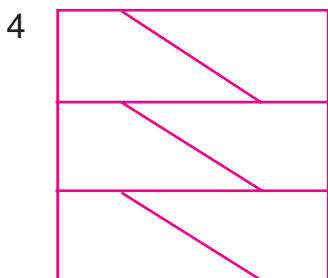
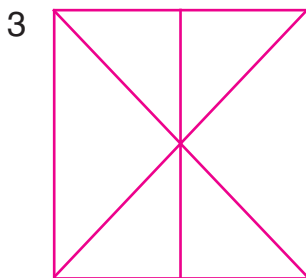
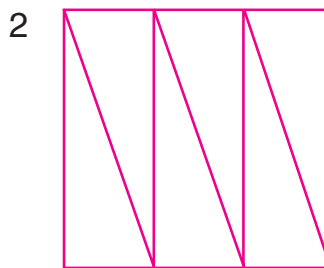
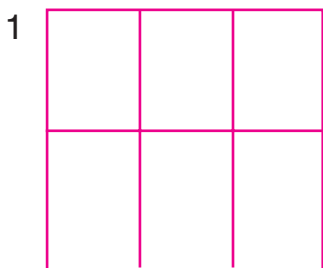
5. Usta 8 soat ishlab 96 ta detal tayyorladi. Uning shogirdi 6 soat ishlab shunday detaldan 54 ta tayyorladi. Ular birgalikda ishlab, 2 soatda nechta detal tayyorlaydilar?
6. Vagondan 380 sr ko'mir tushirildi. Shundan keyin vagonda tushirilganidan 119 sr ko'p ko'mir qoldi. Dastlab vagonda qancha ko'mir bo'lgan?
7. Bir velosipedchi soatiga 12 km tezlik bilan 48 km yo'l yurdi. Ikkinchisi esa shu masofani soatiga 16 km tezlik bilan bosib o'tdi. Birinchi velosipedchi ikkinchi velosipedchiga nisbatan necha soat ortiq yo'l yurgan?
8. 45 l olcha sharbati besh litrli va 45 l qulupnay sharbati uch litrli bankalarga quyildi. Qaysi sharbatga ko'proq banka kerak bo'ldi?
9. Ona 4 ta uch litrli bankada olcha va 6 ta xuddi shunday bankada qulupnay murabbosini tayyorladi. Hammasi bo'lib necha litr murabbo tayyorlandi?

10. To'g'ri to'rtburchakning uzunligi 8 dm, eni 3 dm. Agar to'g'ri to'rtburchakning uzunligi 2 marta orttirilsa, uning yuzi qanchaga ortadi?
11. Do'konga har bir yashikda 20 tadan 1 340 shisha mineral suv va har birida 10 tadan bo'lgan shuncha shisha mevali sharbat keltirildi. Do'konga qancha shisha mevali sharbat keltirildi?
12. Pishloq tayyorlaydigan zavodda har bir yashikda 16 kg dan bo'lgan 2 048 va har birida 18 kg dan bo'lgan 216 kg pishloq jo'natishga tayyorlandi. Necha yashik pishloq tayyorlandi?
13. Said balandlikka sakradi. Sakragan balandligi o'zining bo'yidan 34 sm past va singlisining bo'yidan 1 m 5 sm baland bo'lsa, Saidning bo'yini toping.
14. Sharf, jemper va bir juft qo'lqop 1 kg 200 g jundan to'qildi. Sharfga qo'lqoplarga qaraganda 100 g ortiq va jemperga qaraganda 400 g kam jun ishlatildi. Har bir buyumga necha gramm jun sarflandi?
15. Nargiza va Yulduzxonda 99 ta fotosurat bor edi. Nazira albomning har bir betiga 5 tadan, Yulduzxon esa 6 tadan fotosurat yelimpladi. Agar albomning betlari bir xil bo'lsa, har bir albomga nechtadan fotosurat yelimplash mumkin?
16. Ikkita qayiqlar to'xtash joyida teng miqdorda qayiqlar turibdi. Ulardan 25 tasi suvga tush-

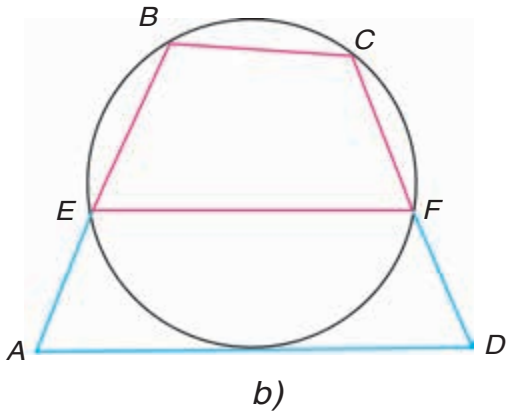
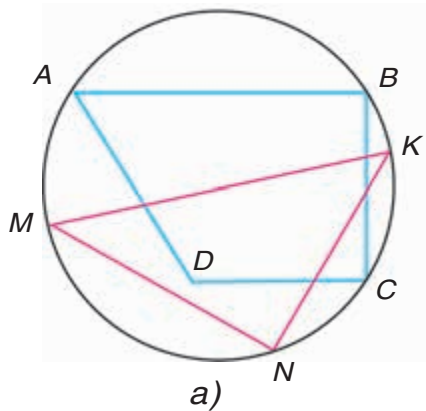
gandan keyin birinchi to'xtash joyida 10 ta, ikkinchisida esa 5 ta qayiq qoldi. To'xtash joyida nechtadan qayiq bo'lgan?

17. Avval hamma olmalarning yarmi, so'ng yana 3 tasi yeyilgandan keyin, likopchada 12 ta olma qoldi. Dastlab likopchada nechta olma bo'lgan?

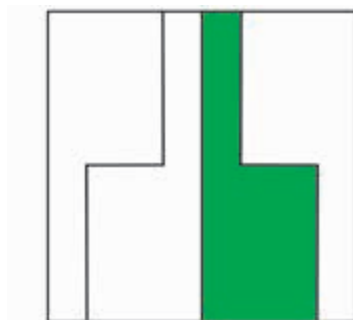
18. Bu shakllarda nima umumiy? 3-shakl boshqalaridan nimasi bilan farq qiladi?

19. Ko'pburchaklardan qaysi biri aylanaga ichki chizilgan?

20. Har qaysi shaklning qanday qismi bo'yalgan?

1-4- SINFLAR MATEMATIKA KURSIDAN ASOSIY MA'LUMOTLAR

Arifmetik amallar

	Amalning nomi. Belgisi	Ifoda va uning nomi	Berilgan va izlanadigan sonlar nomi
$\boxed{+}$	Qo'shish „+“ (qo'shish belgisi)	$29 + 65$ 29 va 65 sonlarining yig'indisi	$+ \begin{array}{r} 29 - \text{qo'shiluvchi} \\ 65 - \text{qo'shiluvchi} \\ \hline 94 - \text{yig'indi} \end{array}$
$\boxed{-}$	Ayirish „-“ (ayirish belgisi)	$123 - 84$ 123 va 84 sonlarining ayirmasi	$- \begin{array}{r} 123 - \text{kamayuvchi} \\ 84 - \text{ayiriluvchi} \\ \hline 39 - \text{ayirma} \end{array}$
$\boxed{\cdot}$ $\boxed{\times}$	Ko'paytirish „ \cdot “ yoki „ \times “ (ko'paytirish belgisi)	$97 \cdot 3$ 97 va 3 sonlarining ko'paytmasi	$\times \begin{array}{r} 97 - \text{ko'paytuvchi} \\ 3 - \text{ko'paytuvchi} \\ \hline 291 - \text{ko'paytma} \end{array}$
$\boxed{:}$ $\boxed{\div}$	Bo'lish „:“ va „ \div “ (bo'lish belgisi)	$72 : 8$ 72 va 8 sonlarining bo'linmasi	$\begin{array}{r} 72 - \text{bo'linuvchi} \\ : \quad 8 - \text{bo'luvchi} \\ \hline 9 - \text{bo'linma} \end{array}$ $\begin{array}{r} 24 \quad \quad 5 - \text{bo'luvchi} \\ \underline{20} \quad \quad 4 - \text{bo'linma} \\ 4 - \text{qoldiq} \\ 24 - \text{bo'linuvchi} \end{array}$

Amallarning bajarilish tartibi

Sonli ifoda-ning xususiyatlari	Amallarni bajarish tartibi	Misollar
Faqat „+“ va „-“ yoki „×“ va „:“ ni o‘z ichiga olsa	Tartib bilan (chapdan o‘ngga)	$\overset{1}{48} : \overset{2}{6} \cdot \overset{3}{2} : 4 = 4$ $\overset{1}{100} - \overset{2}{70} + \overset{3}{5} - 4 = 31$
Faqat „+“ va „-“ nigina emas, balki „×“ va „:“ ni o‘z ichiga olsa	Avval berilgan tartib bilan „×“ yoki „:“ (chapdan o‘ngga), keyin „+“ yoki „-“ (chapdan o‘ngga) bajariladi	$\overset{3}{240} - \overset{1}{80} : \overset{2}{4} \cdot 7 = 100$ $\overset{2}{180} + \overset{3}{120} - \overset{1}{90} \cdot 3 = 30$ $\overset{1}{630} : \overset{3}{9} + \overset{4}{20} - \overset{2}{7} \cdot 5 = 55$ $\overset{1}{320} : \overset{3}{8} - \overset{2}{150} : 5 = 10$
Bir yoki bir necha juft qavslar ishtirok etsa	Avval qavsli ifodalarning qiymati hisoblanadi, keyin 1 va 2- qoidalar bo‘yicha bajariladi	$\overset{3}{900} - (\overset{1}{200} \cdot \overset{2}{4} + 60) = 40$ $\overset{3}{70} \cdot (\overset{1}{36} - \overset{2}{30} + 4) = 700$ $\overset{3}{40} + (\overset{1}{820} - \overset{2}{800}) \cdot 5 = 140$ $\overset{3}{3} \cdot (\overset{1}{77} - \overset{4}{75}) - (\overset{2}{13} - 9) = 2$

Qo‘shish amali xossalari

So‘z bilan ifodalanishi	Misollar
Qo‘shiluvchilarning o‘rni almashtirilsa ham yig‘indi o‘zgarmaydi	$7 + 6 = 6 + 7$ $48 + 15 + 3 = 15 + 3 + 48$
Ikki qo‘shni qo‘shiluvchini ularning yig‘indisi bilan almashtirish mumkin	$(40 + 28) + 2 = 40 + (28 + 2)$

Ko'paytirish amali xossalari

So'z bilan ifodalanishi	Misollar
Ko'paytuvchilarning o'rnini almashtirilsa ham ko'paytma o'zgarmaydi	$3 \cdot 8 \cdot 10 = 3 \cdot 10 \cdot 8$
Ikki qo'shni ko'paytuvchini ularning ko'paytmasi bilan almashtirish mumkin	$9 \cdot (7 \cdot 10) = (9 \cdot 7) \cdot 10$
Yig'indini songa ko'paytirishda har bir qo'shiluvchini alohida bu songa ko'paytirib, chiqqan natijalarni qo'shish mumkin	$(6 + 5) \cdot 8 = 6 \cdot 8 + 5 \cdot 8$

Qo'shish va ayirishda sonlar orasidagi bog'lanish

Amal	Misollar	So'z bilan ifodalanishi
Qo'shish	$18 + 70 = 88$ $88 - 18 = 70$ $88 - 70 = 18$	Agar yig'indidan bir qo'shiluvchi ayirilsa, ikkinchi qo'shiluvchi hosil bo'ladi
Ayirish	$45 - 31 = 14$ $14 + 31 = 45$ $45 - 14 = 31$	Agar ayirmaga ayiriluvchi qo'shilsa, kamayuvchi hosil bo'ladi Agar kamayuvchidan ayirma ayirilsa, ayiriluvchi hosil bo'ladi

Qo'shish va ayirishni tekshirish

Amal	Tekshirish usullari	
	I usul	II usul
Qo'shish	Ayirish bilan	Qo'shish bilan
$\begin{array}{r} + 132 \\ \hline 547 \\ \hline 679 \end{array}$	$\begin{array}{r} - 679 \\ \hline 547 \\ \hline 132 \end{array}$	$\begin{array}{r} + 547 \\ \hline 132 \\ \hline 679 \end{array}$

Ayirish	Qo'shish bilan	Ayirish bilan
$\begin{array}{r} - 903 \\ \underline{285} \\ 618 \end{array}$	$\begin{array}{r} + 618 \\ \underline{285} \\ 903 \end{array}$	$\begin{array}{r} - 903 \\ \underline{618} \\ 285 \end{array}$

Ko'paytirish va bo'lishda sonlar orasidagi bog'lanish

Amal	Misollar	So'z bilan ifodalanishi
Ko'paytirish	$\begin{array}{l} 7 \cdot 6 = 42 \\ 42 : 6 = 7 \\ 42 : 7 = 6 \end{array}$	Agar ko'paytma ko'paytuvchilarning biriga bo'linsa, ikkinchi ko'paytuvchi hosil bo'ladi
Bo'lish	$\begin{array}{l} 28 : 7 = 4 \\ 4 \cdot 7 = 28 \end{array}$	Agar bo'linma bo'luvchiga ko'paytirilsa yoki bo'luvchini bo'linmaga ko'paytirilsa, bo'linuvchi hosil bo'ladi
	$28 : 4 = 7$	Agar bo'linuvchi bo'linmaga bo'linsa, bo'luvchi hosil bo'ladi

Ko'paytirish va bo'lishni tekshirish

Amal	Tekshirish usullari	
	I usul	II usul
Ko'paytirish	Bo'lish bilan	Ko'paytirish bilan
$\begin{array}{r} \times 43 \\ \underline{25} \\ + 215 \\ \underline{86} \\ 1075 \end{array}$	$\begin{array}{r} \underline{1075} \overline{)43} \\ \underline{86} \\ - 215 \\ \underline{215} \\ 0 \end{array}$	$\begin{array}{r} \times 25 \\ \underline{43} \\ + 75 \\ \underline{100} \\ 1075 \end{array}$

Bo'lish $\begin{array}{r} \underline{612} \overline{)34} \\ \underline{34} \quad \overline{)18} \\ -272 \\ \underline{272} \\ 0 \end{array}$	Ko'paytirish bilan $\begin{array}{r} \times 34 \\ \underline{18} \\ + 272 \\ \underline{34} \\ 612 \end{array}$	Bo'lish bilan $\begin{array}{r} \underline{612} \overline{)18} \\ \underline{54} \quad \overline{)34} \\ -72 \\ \underline{72} \\ 0 \end{array}$
---	--	---

0 soni bilan amallar

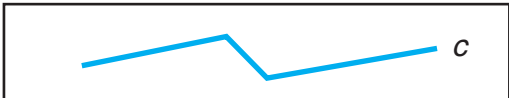
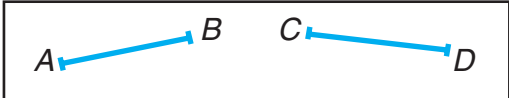
Amal	Harf bilan yozilishi	So'z bilan ifodalanishi. Misollar
Qo'shish	$a + 0 = a$ $0 + b = b$	Agar qo'shiluvchilardan biri 0 ga teng bo'lsa, yig'indi ikkinchi qo'shiluvchiga teng bo'ladi: $7 + 0 = 7$ $316 + 0 = 316$ $0 + 928 = 928$
Ayirish	$c - 0 = c$	Agar sondan 0 ayirilsa, shu sonning o'zi qoladi: $65 - 0 = 65$ $349 - 0 = 349$
	$k - k = 0$	Agar kamayuvchi va ayriluvchi bir-biriga teng bo'lsa, ayirma 0 ga teng bo'ladi: $946 - 946 = 0$ $78 - 78 = 0$
Ko'paytirish	$0 \cdot b = 0$ $c \cdot 0 = 0$ $c \cdot b \cdot 0 = 0$	Agar ko'paytuvchilardan biri 0 ga teng bo'lsa, ko'paytma ham 0 ga teng bo'ladi: $0 \cdot 912 = 0$ $348 \cdot 0 = 0$ $564 \cdot 0 \cdot 9 = 0$

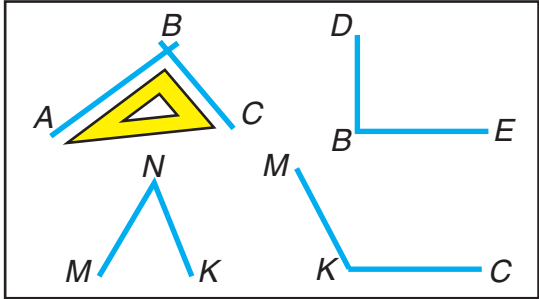
Bo'lish	$0 : b = 0$ $(b \neq 0)$ 0 ga bo'lish mumkin emas!	Agar 0 ni biror songa bo'linsa, 0 hosil bo'ladi: $0 : 54 = 0$ $0 : 987 = 0$ <div style="border: 1px solid pink; padding: 2px; display: inline-block;">$b : 0$</div>
---------	---	---

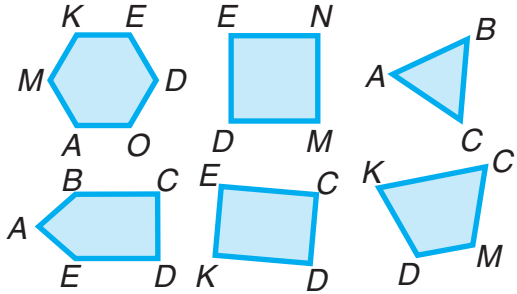
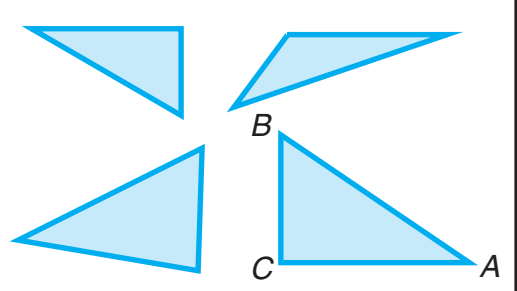
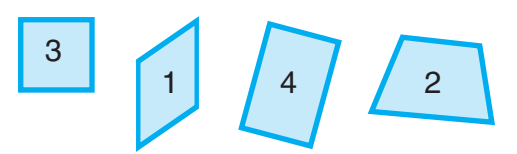
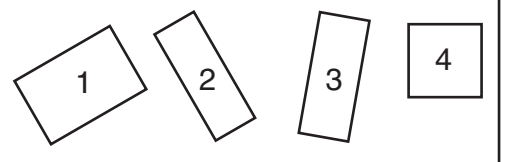
1 soni bilan ko'paytirish va bo'lish

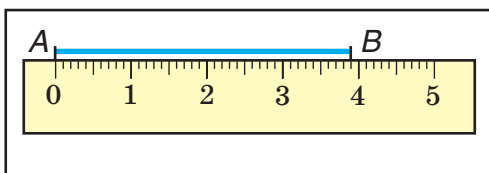
Amal	Harf bilan yozilishi	So'z bilan ifodalanishi. Misollar
Ko'paytirish	$1 \cdot a = a$ $b \cdot 1 = b$	Agar ikkita ko'paytuvchidan biri 1 ga teng bo'lsa, ko'paytma ikkinchi ko'paytuvchiga teng bo'ladi: $1 \cdot 89 = 89$ $359 \cdot 1 = 359$
Bo'lish	$k : 1 = k$	Agar son 1 ga bo'linsa, shu sonning o'zi hosil bo'ladi: $34 : 1 = 34$ $642 : 1 = 642$
	$c : c = 1$ $c \neq 0$	Agar bo'linuvchi va bo'luvchilar teng bo'lsa, bo'linma 1 ga teng bo'ladi: $89 : 89 = 1$ $598 : 598 = 1$

Geometrik shakllar va kattaliklar

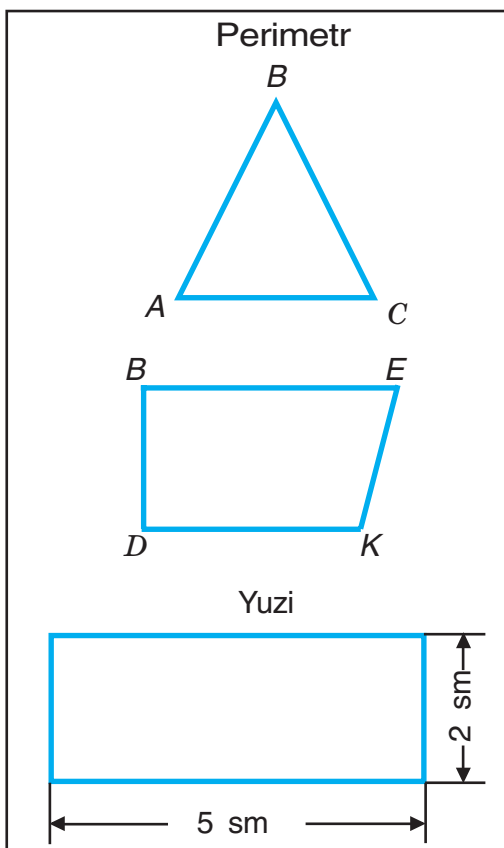
Shakllar	Nomi va belgilanishi
	A nuqta, C nuqta
	a to'g'ri chiziq
	b egri chiziq
	c siniq chiziq
	AB kesma, CD kesma

	<p>ABC va DBE to'g'ri burchaklar</p> <p style="text-align: center;">MNK o'tkir burchak</p> <p style="text-align: center;">MKC o'tmas burchak</p>
---	--

	<p>Ko'pburchaklar: ABC, $DENM$, $KECD$, $KCMD$, $ABCDE$, $MKEDOA$</p>
	<p>Uchburchaklar: A, B, C nuqtalar – uchburchakning uchlari AB, AC, BC kesmalar – uchburchakning tomonlari $\angle BAC$, $\angle ABC$, $\angle BCA$ – uchburchakning burchaklari</p>
	<p>To'rtburchaklar: To'rtburchaklar ichida ham- ma burchaklari to'g'ri bo'lgan to'rtburchaklar bor. Bular <i>to'g'ri to'rtburchaklar</i> deyiladi (3 va 4-shakllar)</p>
	<p>To'g'ri to'rtburchaklar ichi- da hamma tomonlari teng bo'lgan to'g'ri to'rtburchak- lar bor. Bular <i>kvadratlar</i> deyiladi. Chizmadagi 4-shakl — bu kvadrat</p>

AB kesmaning uzunligi
3 sm 9 mm ga teng

Ko'pburchak tomonlari-
ning yig'indisi uning *pe-
rimetri* deyiladi

ABC uchburchakning pe-
rimetri 8 sm 4 mm ga
teng

$DBEK$ to'rtburchakning
perimetri 10 sm 1 mm
ga teng

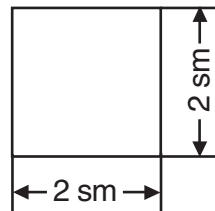
To'g'ri to'rtburchakning
yuzi:

$$5 \cdot 2 = 10$$

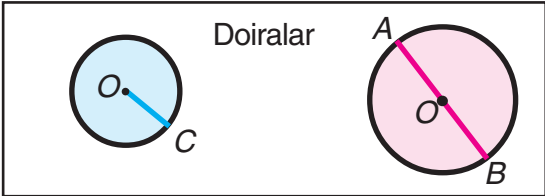
Javob: 10 sm²

Kvadratning yuzi:

$$2 \cdot 2 = 4$$

Javob: 4 sm²

 <p>Aylanalar</p>	O – aylananing markazi
 <p>Doiralar</p>	OC – doiraning radiusi AB – doiraning diametri O – doiraning markazi

Ilova

Mikrokalkulator bilan ishlashni o'rganing

Mikrokalkulator – ko'p xonali sonlar bilan arifmetik amallarni tez va oson bajaradigan oddiy elektron hisoblash mashinasi.

Sonlar mikrokalkulatorga 0 dan 9 gacha bo'lgan tugmalarni bosib kiritiladi.

Sonlar ustida to'rt arifmetik amal quyidagi tugmalar yordamida bajariladi:

– qo'shish

– tenglik

– o'chirish

– ko'paytirish

– bo'lish

– ayirish

Ikki son bilan arifmetik amalni bajarish, masalan, $6 + 9$ yig'indini topish uchun:

1) tugmasini bosib, birinchi qo'shiluvchi kiritiladi, tabloda 6 raqami ko'rinadi.

2) tugmasi bosilgandan so'ng tabloda 6 sonining ko'rinishi davom etadi.

3) tugmasi bosiladi va ikkinchi qo'shiluvchi kiritiladi, tabloda 9 soni ko'rinadi.

4) tugmasi bosiladi va tabloda javobi ko'rinadi. Bundan keyin o'qiladi, agar kerak bo'lsa, yozib olinadi.

5) tugmasini bosib, tablodagi yozuv o'chiriladi.

Mikrokalkulatordan foydalanish malakangizni qo'shish va ko'paytirish jadvallaridan misollar yechib tekshiring.

1) Ifodalarning qiymatini mikrokalkulator yordamida toping:

$$43\,298 + 794 \quad | \quad 9\,004 - 532 \quad | \quad 3\,381 \cdot 32 \quad | \quad 78\,192 : 724$$

2) Mikrokalkulator yordamida amallarni bajaring va tekshiring:

$$532\,648 + 189\,583 \quad | \quad 805\,732 - 568\,847 \quad | \quad 4\,641 \cdot 23 \quad | \quad 7\,362 : 18$$

3) Amallarni bajaring:

$$2\,738 + 1\,076 + 5\,687$$

$$4\,688 + 3\,385 - 6\,956$$

$$435 \cdot 74 : 37$$

$$306 \cdot 24 : 72$$

JAVOBLAR

MINGLIK

3- sinfda o'tilgan materiallarni takrorlash va umumlashtirish

4. 146 m. 6. 108 tup tol. 14. $a = 1$; $a = 1, 2, 3, 4, 5$; $a > 72$ ($a = 80, 88, \dots$) 16. 20 ta kitob. 21. 30 ta xaltacha. 25. 5 ta yashik. 30. 59 ta kitob. 33. 68 ta tugma.

KO'P XONALI SONLAR

O'nlik sanoq sistemasi

38. 594 kishi. 42. a) 805, 850, 508, 580; b) 888, 555, 880, 885, 808, 858, 588, 550, 558, 505, 585, 855, 800, 500. 43. 21, 42, 63, 84.

46. $V + I = VI$	$XX - X = X$	$XVI : II = VIII$
$XI - I = X$	$XIX - I = XVIII$	$V \cdot III = XV$
$XVIII - VIII = X$	$XI - V = VI$	$XII : VI = II$
$X + V = XV$	$VII + VIII = XV$	$IV \cdot V = XX$

48. 107 l.

Ko'p xonali sonlarni raqamlash

52. 800 ta daftar. 53. 60 ta fotosurat. 55. 705 kg. 58. 45 yashik. 61. 6 kg og'ir; 2 marta kam. 66. 7 ta jo'ja. 73. 90 ta gul. 75. 160 o'quvchi. 79. 330; 16. 81. 80 sm. 86. 48 kg ko'p. 88. 450 t ko'p. 96. 84 ta qalam. 102. 30 kg; 5 varaq. 103. 24 sm. 107. 400 kg. 113. 4000 so'm. 114. 3 bog'lam. 115. 23 ta qalam.

To'rt arifmetik amal va ularning bajarilish tartibi

118. 17 ta kastum. **119.** 34 m. **142.** 60 kg. **146.** 160 kg.
148. 282 kg.

Qo'shish va ayirish

181. 81 g. **182.** 990 m. **188.** 18 ta. **198.** 960 kg. **201.** 40 so'm.
202. 1095 kg. **204.** 40 ta. **213.** 48 sr. **218.** 6 soat.
226. 3 marta. **232.** 1) 17 ta; 2) 26 ta. **239.** 763 xonadon.
245. 140 t. **253.** Ikkinchisi, 2 hafta oldin. **259.** 70 l.
262. 88 kg. **269.** 1) 6 ta tugma; 2) 30 ta va 24 ta tugma.
272. 337 t. **276.** 40 kg va 20 kg. **277.** 370 ta palto.
279. 180 kg.

Tezlik. Vaqt. Masofa

283. 2 975 l. **286.** 20 km/soat ortiq. **293.** 1 260 km; 340 km.
295. 42 km. **300.** 70 bet. **303.** 194 ta kitob.

Bir xonali songa ko'paytirish

313. 22 varaq. **324.** 100 km, 200 km. **325.** 272 km. **331.** 264 m 60 sm.
333. 9 kg 610 g. **341.** Yengil mashina, 24 km/soat ortiq.

Bir xonali songa bo'lish

349. 3 yashik. **358.** 98 km ortiq **361.** 3710 so'm, 4770 so'm.
362. 66 ta chipta. **367.** 9 kg. **368.** 17 sm. **374.** 7 kun.
376. 4 800 so'm. **384.** 1) 4 marta ortiq. **385.** 30 xonadon.
390. 7 soat. **396.** 25 quti. **403.** 24 ta xaltacha, 18 ta xaltacha.
413. 13 m². **419.** 1) 5 soat, 6 soat; 2) 28 bet, 42 bet. **422.** 9 ta chipta. **427.** 7 ta o'yinchoq,
9 ta o'yinchoq. **432.** 39 km/soat, 4 marta.

440. 1) 21 km; 2) 3 soatdan keyin; 3) 4 km/soat. **444.** 480 km. **445.** 5 soatdan keyin. **446.** 10 km/soat. **448.** 360 ta mashina. **450.** 1) 70 km; 2) 45 km. **451.** 465 km. **455** 116 km. **456.** 1) 270 km; 2) 3 soatdan keyin; 3) 40 km/soat. **457.** 2 kg 700 g. **459.** 250 km. **462.** 800 m². **463.** 13 km/soat. **465.** 280 t.

Nollar bilan tugaydigan sonlarga ko'paytirish

471. 6300 so'm. **476.** 300 g. **481.** 4 kg. **486.** 3 soat. **489.** 215 ta kitob. **493.** 54 m. **497.** 72 sm². **507.** 74 km. **510.** 966 ta ko'ylak. **516.** 140 ta o'rindiqlik. **517.** 62 ta televizor. **519.** 1) 16 kg, 20 kg; 2) 8 ta banka, 10 ta banka. **520.** 135 kg, 180 kg. **522.** 12 km/soat. **527.** 960 so'm, 3840 so'm, 5760 so'm. **531.** 144 kg, 120 kg. **532.** 119 km.

Nollar bilan tugaydigan sonlarga bo'lish

540. 30 km. **541.** 10 bet. **546.** 657 m. **547.** 6 m. **551.** 3 kanistr, 2 kanistr. **554.** 4 ta qo'ydan. **556.** 12 ta. **557.** 1) 10 kg; 2) 675 kg. **558.** 60 qop, 40 qop. **565.** 32 l. **566.** 3 savat, 5 savat. **570.** 6 qatnov, 10 qatnov. **571.** 30 km. **572.** 10 l. **576.** 300 m². **577.** 72 sm. **580.** 5 kanistr. **590.** 700 m², 1050 m². **597.** 500 so'm. **598.** 6 km/soat.

Ikki va uch xonali songa ko'paytirish

603. 314 kg. **609.** 10 000 kg. **610.** 12 soat. **615.** 288 m, 384 m. **616.** 900 t. **617.** 50 so'm. **622.** 26 km. **630.** 32 l; 48 l. **635.** 1) 100 so'm; 2) 900 so'm, 500 so'm. **636.** 1) 220 845 ta. **641.** 38 o'quvchi. **642.** 3 016 sm².

650. 29 kg. **658.** 11 soat. **660.** 48 102 varaq. **665.** 22 ta ko'ylak, 27 ta ko'ylak. **666.** 512 m². **670.** 45 bet, 54 bet. **671.** 1 400 km, 3 500 km. **675.** 1) 25 t, 15 t; 2) 5 qatnov, 3 qatnov. **676.** 1) 400 kg; 2) 300 so'm. **677.** 16 m va 5 m, 8 m va 10 m, 4 m va 20 m, 2 m va 40 m, 1 m va 80 m.

Ikki va uch xonali songa bo'lish

683. 300 kg. **684.** 960 m². **688.** 1 224 ta o'yinchoq. **690.** 3 sutka 11 soat. **694.** 1) 2730 kg, 1 890 kg; 2) 39 qop va 27 qop. **695.** 100 ta xaltacha. **699.** Bajaradi. **701.** 130 sm, 1 000 sm². **705.** 216 t. **707.** 768 t, 1 056 t. **710.** 1) 4 qatnov, 7 qatnov; 2) 128 t, 224 t. **715.** 1) 39 km, 26 km; 2) 3 soat, 2 soat. **720.** 260 km. **724.** 22 juft. **730.** 1) 20 m, 16 m; 2) 10 ta sochiq, 8 ta sochiq. **732.** 441 sm². **744.** 5 soat. **745.** 700 sm². **755.** 2000 ta ko'chat, 1 280 ta ko'chat. **756.** 3 100 ta g'isht. **762.** 99000 so'm, 197000 so'm. **771.** 160 so'm. **773.** 402 juft. **774.** 18 ta detal ortiq. **776.** 2) 5 482, 21 650. **778.** 66. **779.** 1) 144 kg, 90 kg; 2) 48 m², 30 m². **781.** 54 kg. **786.** 153 ta. **789.** 53 quti. **791.** 2 640 m². **792.** 24 marta. **793.** 1) 12 km/min. **795.** 12 ta banka va 20 ta banka. **797.** 15 martadan. **803.** Birinchi usta, 3 kun oldin. **804.** 12 soat. **807.** Ayollar kastumi 23 ta ko'p.

MUNDARIJA

MINGLIK	3
3- sinfda o'tilgan materiallarni takrorlash va umumlash-tirish	3
KO'P XONALI SONLAR	8
O'nlik sanoq sistemasi	8
Ko'p xonali sonlarni raqamlash	12
To'g'ri chiziqlarning perpendikularligi	21
To'rt arifmetik amal va ularning bajarilish tartibi	28
Ko'pyoq	38
To'g'ri burchakli parallelepiped. Kub	40
QO'SHISH VA AYIRISH	43
Qo'shish va ayirishning yozma usullari	43
To'g'ri chiziqlarning parallelligi	48
Tezlik. Vaqt. Masofa	63
KO'PAYTIRISH VA BO'LISH	69
Bir xonali songa ko'paytirish	69
Bir xonali songa bo'lish	78
Koordinata burchagi	99

Nollar bilan tugaydigan sonlarga ko'paytirish	108
Grafiklar	111
Diagrammalar. Jadvallar	116
Nollar bilan tugaydigan sonlarga bo'lish	122
Ikki va uch xonali songa ko'paytirish	134
Kasrlar	139
Ikki va uch xonali songa bo'lish.....	152
Mulohazalar	160
Hamma o'tilganlarni takrorlash uchun mashqlar	178
O'quv yili oxirida har bir o'quvchi quyidagi ko'rinishdagi mashqlarni bajara olishi kerak	181
Iqtidorli o'quvchilar uchun topshiriqlar	185
1—4- sinflar matematika kursidan asosiy ma'lumotlar....	190
Ilova. Mikrokalkulator bilan ishlashni o'rganing	199
Javoblar	201

B-68 **Bikbayeva N. U.**
Matematika: [Matn]: umumiy o'рта ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik. / N.U. Bikbayeva, E. Yangabayeva, K. M. Girfanova. – Qayta ishlangan va to'ldirilgan 4-nashri. — Toshkent; „O'qituvchi“ NMIU, 2017. — 208 b.

ISBN 978-9943-22-050-8

UO'K:372.851(075)51.(075)
KBK 22.1(ya71)

NATALYA UMAROVNA BIKBAYEVA,
ENAJON YANGABAYEVA,
KLARA MUXAMETVALIYEVNA GIRFANOVA

MATEMATIKA

**Umumiy o'рта ta'lim maktablarining
4- sinfi uchun darslik**

O'zbek tilida

Qayta ishlangan va to'ldirilgan
4-nashri

*„O'qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent — 2017*

Muharrir *N. G'oirov*
Rasmlar muharriri *SH. Odilov*
Tex.muharrir *S. Nabiyeva*
Kompyuterda sahifalovchi *M. Ibragimova*
Musahhah *M. Ibrohimova*

Nashriyot litsenziyasi AI № 291. 04.11.2016. 2017-yil 25-aprelda original-maketdan bosishga ruxsat etildi. Bichimi 70x90¹/₁₆. Kegli 14 shponli. AG Helvetika garniturası. Ofset bosma usulida bosildi. Ofset qog'ozı. Bosma t. 13,0. Shartli b. t. 15,21. Hisob-nashriyot t. 8,92. Adadi 469 363 nusxa. Buyurtma №

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligining „O'qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent — 206, Yunusobod tumani, Yangishahar ko'chasi, 1- uy. Shartnoma № 14–17.

Ijaraga berilgan darslik holatini ko'rsatuvchi jadval

№	O'quvchining ismi va familiyasi	O'quv yili	Darslikning olingandagi holati	Sinf rahbari-ning imzosi	Darslikning topshirilgan-dagi holati	Sinf rahbari-ning imzosi
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

Darslik ijaraga berilib, o'quv yili yakunida qaytarib olinganda yuqoridagi jadval sinf rahbari tomonidan quyidagi baholash mezonlariga asosan to'ldiriladi:

Yangi	Darslikning birinchi marotaba foydalanishga berilgandagi holati.
Yaxshi	Muqova butun, darslikning asosiy qismidan ajralmagan. Barcha varaqlari mavjud, yirtilmagan, ko'chmagan, betlarida yozuv va chiziqlar yo'q.
Qoniqarli	Muqova ezilgan, birmuncha chizilib, chetlari yedirilgan, darslikning asosiy qismidan ajralish holati bor, foydalanuvchi tomonidan qoniqarli ta'mirlangan. Ko'chgan varaqlari qayta ta'mirlangan, ayrim betlariga chizilgan.
Qoniqarsiz	Muqovaga chizilgan, yirtilgan, asosiy qismidan ajralgan yoki butunlay yo'q, qoniqarsiz ta'mirlangan. Betlari yirtilgan, varaqlari yetishmaydi, chizib, bo'yab tashlangan. Darslikni tiklab bo'lmaydi.